

BOSNA I HERCEGOVINA
Agencija za predškolsko, osnovno i
srednje obrazovanje

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
Агенција за предшколско, основно и
средње образовање

IZVJEŠTAJ

O ISTRAŽIVANJU KVALITETA U USTANOVAMA ZA PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

BOSNA I HERCEGOVINA VIJEĆE MINISTARA Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje		БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА САВЈЕТ МИНИСТАРА Агенција за предшколско, основно и средње образовање
--	---	--

IZVJEŠTAJ **O ISTRAŽIVANJU KVALITETA U USTANOVAMA ZA** **PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE**

Hašima Ćurak

Sarajevo, 2022. godine

AGENCIJA ZA PREDŠKOLSKO,
OSNOVNO I SREDNJE OBRAZOVANJE

Izdavač:

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

Za izdavača:

Maja Stojkić, direktorica Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

Autorica:

Hašima Ćurak, stručna savjetnica za predškolski odgoj i obrazovanje

Saradnica na izradi metodologije istraživanja:

Anela Hasanagić

Lektura:

Nataša Kokoruš

DTP:

Branka Zvečevac, spec. za grafički dizajn

Odbor Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje usvojio je dokument „Izvještaj o istraživanju kvaliteta u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje“ 29. novembra 2021. godine.

Izrazi koji su napisani samo u jednom gramatičkom rodu odnose se jednako na ženski i muški rod.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. IZVRŠNI SAŽETAK.....	8
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	10
3.1. Deset izjava o kvalitetu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja	10
3.2. Instrumentarij za anketno ispitivanje.....	12
3.3. Uzorak za anketno ispitivanje.....	13
3.4. Protokol za intervju, izradu studije slučaja.....	14
3.5. Uzorak.....	14
4. REZULTATI I RASPRAVA.....	15
4.1. Dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja, percepcije učesnika ispitivanja	16
4.1.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji kvaliteta Dostupnost.....	18
4.1.1.1. Anketno ispitivanje.....	18
4.1.1.2. Studije slučaja.....	20
4.1.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Dostupnost.....	33
4.2. Osoblje, percepcije učesnika ispitivanja.....	34
4.2.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji kvaliteta Osoblje.....	36
4.2.1.1. Anketno ispitivanje	37
4.2.1.2. Studije slučaja.....	39
4.2.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Osoblje	47
4.3. Kurikulum, percepcije učesnika ispitivanja	48
4.3.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji kvaliteta Kurikulum	51
4.3.1.1. Anketno ispitivanje.....	52
4.3.1.2. Studije slučaja.....	53
4.3.2. Zaključna razmatranja ispitivanja o dimenziji kvaliteta Kurikulum.....	59
4.4. Praćenje i vrednovanje, percepcija učesnika ispitivanja.....	60
4.4.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji kvaliteta Praćenje i vrednovanje	61
4.4.1.1. Anketno ispitivanje.....	62
4.4.1.2. Studije slučaja.....	63
4.4.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Praćenje i vrednovanje	68
4.5. Upravljanje i finansiranje, percepcija učesnika ispitivanja.....	69
4.5.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji kvaliteta Upravljanje i finansiranje....	70
4.5.1.1. Anketno ispitivanje.....	71
4.5.1.2. Studije slučaja.....	72
4.5.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Upravljanje i finansiranje.....	76
5. LITERATURA.....	78
6. PRILOZI.....	80

Izvještaj

o istraživanju kvaliteta u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje

1. UVOD

Učešće djeteta u visokokvalitetnom predškolskom odgoju i obrazovanju je osnova za uspješno cjeloživotno učenje, socijalnu integraciju, lični razvoj i zapošljivost u odrasloj dobi. Pобоljšanje kvaliteta i efikasnosti sistema predškolskog odgoja i obrazovanja širom Evrope je stoga neophodno za osiguranje pametnog, održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta. Ministri obrazovanja iz svih zemalja Evropske unije, shodno tome, usvojili su preporuku Vijeća¹ u maju 2019. godine, koja poziva sve države članice da „rade na osiguranju da usluge odgoja, obrazovanja i njege u ranom djetinjstvu budu dostupne, pristupačne i inkluzivne“. Države članice su pozvane da postignu ovaj cilj u skladu s pet principa i deset izjava o kvalitetu utvrđenih u Okviru EU kvaliteta za rani i predškolski odgoj i obrazovanje.

Ustavom Bosne i Hercegovine (1994), koji je inspirisan Općom deklaracijom o ljudskim pravima i međunarodnim sporazumima o građanskim i političkim pravima, između ostalog se osigurava pravo na zaštitu porodice i djece i pravo na obrazovanje i socijalnu zaštitu. Osnovne odredbe Ustava Bosne i Hercegovine našle su svoju primjenu u entitetskim i kantonalnim ustavima, što čini polazni pravni osnov za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja na svim nivoima.

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini (u nastavku teksta BiH) je u nadležnosti entiteta Republike Srpske, kantona u Federaciji BiH i Brčko distrikta BiH (u nastavku teksta RS, kantoni u FBiH i BD BiH). U oblasti obrazovanja djeluju još i Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (u nastavku teksta Agencija ili skraćeno APOSO), Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke i deset prosvjetno- pedagoških zavoda. Nažalost, u realizaciji prava na odgoj i obrazovanje, i dalje su prisutna brojna kršenja i prepreke u pristupu predškolskom odgoju i obrazovanju, unatoč brojnim naučnim dokazima i preporukama zasnovanim na najnovijim saznanjima o prednostima pohađanja organizovanog predškolskog odgoja i obrazovanja, kako za dobrobit pojedinca tako i za dobrobit društva u cjelini.

Agencija je u okviru svojih aktivnosti u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja, tj. u uspostavi standarda kvaliteta i ocjenjivanju rezultata u predškolskom odgoju i obrazovanju, pokrenula aktivnosti pod nazivom „Okvir za uspostavljanje vrednovanja/samovrednovanja kvaliteta rada ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje“ radi podrške razvoju kvaliteta organizovanog predškolskog odgoja i obrazovanja.

¹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)

Tabela 1: Prednosti pohađanja organizovanog predškolskog odgoja i obrazovanja (prema: Vonta, 2009)

Prednosti pohađanja organizovanog predškolskog odgoja i obrazovanja	Obrazovanje	Zdravlje	Socijalni kapital	Jednakost
Za djecu (odmah)	Bolje praktično rezonovanje, bolja koordinacija oko-ruka, bolji sluh i govor, bolja priprema za čitanje i pisanje, manje ponavljanja i napuštanja škole, duže školovanje.	Manje obolijevanja, manje smrtnosti, manje neuhranjenosti, manje nasilja nad djecom, bolja higijena i njega.	Bolje mišljenje o sebi, bolje socijalno prilagođavanje, manje agresivnosti, više saradnje, bolje ponašanje u grupama, bolje prihvatanje institucija.	Smanjuje deficite uzrokovane siromaštvom, poboljšava ishranu, kognitivni, socijalni razvoj i zdravlje.
Za djecu (dugoročni učinci, efekti)	Visoka produktivnost, intenziviranje kognitivnog razvoja, veći učinak (bolji poslovi, veći prihodi), veća briga o djeci i zdravlju porodice, bolja ekonomska situacija, visoka produktivnost.	Poboljšani omjer visine i težine, manje infekcija i hroničnih bolesti.	Veće samopouzdanje, bolja socijalna kompetentnost, motivacija, prihvatanje normi i vrijednosti, manje kriminala i kriminalnog ponašanja.	Izjednačavanje mogućnosti u obrazovanju, zdravlju i prihodima.
Za društvo u cjelini	Veća socijalna kohezija, manje siromaštva i kriminala, povećano usvajanje novih tehnologija, jačanje demokratskih procesa, sve veći ekonomski razvoj.	Veća produktivnost, manje odsustvo sa posla, veći prihodi.	Poboljšana upotreba socijalnog kapitala, isticanje i podizanje socijalne vrijednosti.	Smanjenje siromaštva i kriminala, bolje socijalno zdravlje, poboljšanje socijalne pravde, veći i održiviji ekonomski rast.

Poboljšanje kvaliteta i efikasnosti sistema predškolskog odgoja i obrazovanja širom Evropske unije pomaže u održivom, pravičnom i inkluzivnom ekonomskom rastu. Visok kvalitet i pristupačnost predškolskog odgoja i obrazovanja podjednako su važni za podršku svakom pojedincu u samoostvarenju i ostvarenju uspješnog života. Izrada Okvira kvaliteta dopunjuje prethodne evropske inicijative koje su fokusirane na dostupnost organizovanog predškolskog odgoja i obrazovanja i povećanje kapaciteta.

Evropski Okvir za kvalitet u predškolskom odgoju i obrazovanju (2014) je zasnovan na pet dimenzija kvaliteta: **dostupnost, osoblje (radna snaga), kurikulum, praćenje i vrednovanje, upravljanje i finansiranje.**

Slika 1. Okvir za kvalitet ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Evropski Okvir za kvalitet u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju se zasniva na sljedećim principima:

- Jasna slika i glas djeteta. Usluge ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja treba da podržavaju i promovišu sliku djeteta kao kompetentnog i pouzdanog bića i partnera u sopstvenom učenju i razvoju, da su usmjerene na djecu, da se priznaje gledište djeteta i da se djeca aktivno uključuju u svakodnevne odluke koje ih se tiču, u predškolskom odgoju i obrazovanju. U predškolskom odgoju i obrazovanju treba biti omogućena podsticajna sredina za odgoj i obezbijeđen socijalni, kulturni i fizički prostor sa nizom mogućnosti za razvoj trenutnog i budućeg potencijala djece.
- Odgoj, njega, zaštita i obrazovanje su neraskidivo povezani koncepti. Iz ovog principa proizilazi potreba primjene holističkog pristupa u predškolskom odgoju i obrazovanju, zasnovanog na konceptu jedinstva neodvojivih procesa u životu djece.
- Partnerstvo sa roditeljima i porodicama. Roditelji su prvi i najvažniji odgajatelji i učitelji u životu svog djeteta. Organizovani predškolski odgoj i obrazovanje će i u kontekstu propisa osigurati da se porodice djece i roditelji poštuju kao partneri i da se podstiče i olakša njihova participacija u svim aspektima odgoja i obrazovanja djeteta i u radu predškolske ustanove. Socijalna, socio-ekonomska, kulturna i vjerska različitost porodica bi trebalo da bude poštovana kao osnovni element evropskog društva.
- Saglasnost o tome da su visokokvalitetne usluge u predškolskom odgoju i obrazovanju ključne u osiguranju bogatog i ugodnog iskustva u ranom djetinjstvu i presudne u promicanju dječijeg razvoja i učenja, omogućava bolju pripremu za osnovno obrazovanje, a na duži rok poboljšava obrazovne prilike za djecu.

U evropskom stupu socijalnih prava navodi se da sva djeca imaju pravo na pristupačan i kvalitetan rani i predškolski odgoj i obrazovanje i pravo na zaštitu od siromaštva. Djeca iz ugroženih sredina imaju pravo na posebne podsticajne mjere za ostvarivanje jednakih mogućnosti.² To je u skladu sa poveljom Evropske unije o temeljnim pravima u kojoj se obrazovanje priznaje kao pravo, a Konvencijom Ujedinjenih naroda o pravima djeteta i s ciljem održivog razvoja 4.2. Ujedinjenih naroda, kojom se predviđa da bi do 2030. godine sve djevojčice i dječaci trebali imati pristup kvalitetnom ranom razvoju, brizi i predškolskom odgoju i obrazovanju.³

2. IZVRŠNI SAŽETAK

Ovaj dokument je izvještaj o rezultatima kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja o kvalitetu u predškolskom odgoju i obrazovanju koje je provedeno tokom 2021. godine. Istraživanje daje uvid u poglede i stavove učesnika o dimenzijama kvaliteta pomoću istraživačkog instrumentarija oblikovanog na osnovu Evropskog okvira kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju. Okvir za kvalitet je upravljački alat namijenjen pružanju smjernica za razvoj i održavanje sistema predškolskog odgoja i obrazovanja, a njegov glavni cilj je opisati sistem kojim se može pružiti visokokvalitetn odgoj i obrazovanje za svu djecu, te njegov razvoj.

U kvalitativnom istraživanju je izrađeno pet studija slučaja kojim su obuhvaćene predškolske ustanove iz pet različitih odgojno-obrazovnih sistema u BiH i različitih vrsta osnivača, dok je kvantitativno istraživanje obuhvatilo širu ciljnu grupu profesionalaca koji rade u dvadeset akreditovanih⁴ predškolskih ustanova. U oba slučaja, istraživanje je usmjereno na pet dimenzija kvaliteta, deset izjava o kvalitetu i pripadajuće indikatore koji su determinisani kao ključni za praćenje i vrednovanje kvaliteta u institucionalnom predškolskom odgoju i obrazovanju.

Tokom istraživanja dubinskim intrevjuom je obuhvaćeno pet rukovodilaca predškolskih ustanova, a upitnikom je obuhvaćeno 108 učesnika istraživanja iz reda odgajatelja, stručnih saradnika ili direktora predškolskih ustanova. Dokument sadrži navode iz intervjua i primjere učesnika istraživanja, koji, posmatrani integrativno predstavljaju dragocjen uvid u autentičan kontekst i kulturu predškolske ustanove, razmišljanja i stavove o dostupnosti, kvalitetu osoblja i kurikuluma, procesima i vrstama praćenja i vrednovanja predškolskog odgoja i obrazovanja, te o upravljanju, rukovođenju, finansiranju i partnerstvima. Sagledani u cjelini, podaci se dopunjavaju i velikim dijelom se poklapaju u glavnim nalazima kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja.

² <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a0eec11-dfce-11e7-9749-01aa75ed71a1/language-hr/format-PDFA1A>,

³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)

⁴ Akreditacija je postupak procjene koju vode ministarstva obrazovanja kojim se utvrđuje ispunjavaju li ustanove koje se žele baviti organizovanim predškolskim odgojem i obrazovanjem uslove i propise koji su na snazi, minimalne standarde, određene specifične kriterije i pravila kojim je obično obuhvaćeno ispunjavanje uslova koji se odnose na zdravlje i sigurnost, prostore i opremu unutra i vani, omjer djece i odraslih, kvalifikacije osoblja, i sl. Slijedi postupak registracije, ukoliko je procjena pozitivna.

Glavni nalazi

Rezultati istraživanja su zbirno prikazani u četvrtom poglavlju ovog izvještaja, u kojem su prikazani nalazi za svaku od pet ispitivanih dimenzija kvaliteta: dostupnost, osoblje, kurikulum, praćenje i vrednovanje i upravljanje, rukovođenje, finansiranje i partnerstva. *Osoblje* je najviše rangiran stub kvaliteta u odnosu na ostale, čime se prepoznalo da su ljudski resursi kao faktor kvaliteta rada najvrednija supstanca organizacije, tj. ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje. Kvalitet osoblja je tijesno povezan sa kvalitetom svih ostalih područja kvaliteta rada i života u ustanovi, a predškolska ustanova se razvija i raste kada je osoblje dobro kvalificirano, motivirano povoljnim radnim uslovima, ima ga u dovoljnom broju i kontinuirano se usavršava.

Kvalitet ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje čini ukupnost uticaja nužnih za djetetov cjelovit razvoj, zaštitu, odgoj i učenje. Upravo zbog toga, ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje teže ka „preuzimanju odgovornosti za ostvarenu kvalitetu života i rada u njoj, što dodatno ističe važnost samovrednovanja pojedinaca koji su nositelji svih temeljnih radnji“⁵. Ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje obuhvaćene ovim istraživanjem, izvještavaju o provođenju vanjskih i unutarnjih oblika sistemskog praćenja i vrednovanja s ciljem procjenjivanja i planiranja razvoja kvaliteta i uspješnosti rada. Prema navodima i procjeni ispitanika, evaluaciji su podložni i strukturalni i procesni indikatori kvaliteta kroz praćenje rada predškolske ustanove, ocjenjivanje rada direktora ustanove i osoblja, ispitivanje zadovoljstva korisnika (roditelja i zaposlenika) i dr. Ulažu se znatni naponi u unapređenje procesa praćenja i vrednovanja, posebno samovrednovanja, ali se navodi da sistemska podrška ovim procesima izostaje. Rad ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje je, po navodima, transparentan, a informacije su većinom službeno dostupne eksternim i internim korisnicima, zajednici i široj javnosti. Nužno je ažurirati već postojeće alate za samoevaluaciju, ali i izraditi smjernice za prikupljanje podataka, za samovrednovanje ustanova i poboljšanje procesa praćenja i vrednovanja, jer na nivoima sistema trenutno takve smjernice ne postoje, a neophodne su.

Predškolske ustanove u BiH provode službene cjelovite razvojne programe za predškolski odgoj i obrazovanje (namijenjenih za djecu u uzrastu od 6 mjeseci do polaska u školu) propisane od strane nadležnog ministarstva obrazovanja, kao i druge programe navedene u zakonima o predškolskom odgoju i obrazovanju. Cjeloviti razvojni programi su, po navodima ispitanika, većinom zasnovani na Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje u BiH koja je kurikularanog karaktera ili se pak teži ka tome da se harmoniziraju sa Jezgrom. Odgojno-obrazovni rad se gradi na općim i specifičnim ciljevima odgoja i obrazovanja i naučnim dokazima o osobinama i zakonitostima razvoja i učenja djeteta predškolskog uzrasta. Odgajatelji rade timski, kreiraju sigurno, fleksibilno, inkluzivno i podsticajno socijalno i fizičko okruženje, koristeći se strategijama prilagođenim različitim interesima, potrebama i potencijalima djece te autentičnim kontekstualnim uslovima i zahtjevima.

Jedan od osnovnih preduslova za osnivanje i funkcioniranje ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje su redovni izvori finansiranja, što uključuje sredstva koja treba osigurati osnivač, kao i sredstva korisnika usluge. Kada su u pitanju finansiranje, efektivnosti, efikasnost, kvalitet i koordinirano postupanje unutar odgojno-obrazovnog sistema BiH, ovlasti državnog nivoa su veoma ograničene. Fragmentiranost obrazovnog sistema je naročito izražena u podsistemu predškolskog odgoja i obrazovanja, gdje su, u većini ispitanih slučajeva, lokalne zajednice

⁵ Antulić, 2012.

osnivači javnih predškolskih ustanova. Podaci prikupljeni za potrebe istraživanja pokazuju širok raspon procjene od značajnog zadovoljstva do izraženog nezadovoljstva predstavnica ustanova zakonodavnim praksama, saradnjom sa društvenom zajednicom, roditeljima i drugim akterima u pogledu podrške i participacije u radu ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje.

Stub kvaliteta, koji se odnosi na dostupnost i cjenovnu pristupačnost predškolskog odgoja i obrazovanja, najniže je procijenjen u odnosu na ostale stubove kvaliteta koji su ispitivani. Činjenica da segment dostupnost i cjenovna pristupačnost predškolskog odgoja i obrazovanja i u kvantitativnom i kvalitativnom dijelu istraživanja ima najnižu procjenu, zahtijevale su posebnu analizu radi identifikacije mogućih uzroka i odgovora na specifična pitanja u ovoj domeni. Izvještaj sadrži podatke i niz konkretnih primjera koji su navedeni kao ilustracija ovoj procjeni. Podatak da su liste čekanja na upis djeteta u organizovani predškolski odgoj i obrazovanje, nažalost, konstatovane u svim predškolskim ustanovama, koje su bile obuhvaćene studijama slučaja, ilustrativan je dokaz najnižoj procjeni ovog stuba kvaliteta u istraživačkom okviru.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Analiza kvaliteta u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje na osnovu prikupljenih podataka ima za cilj uvid u trenutno stanje kvaliteta rada predškolskih ustanova u BiH u odnosu na 5 stubova kvaliteta iz Evropskog okvira za kvalitet ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja i zasniva se na podacima prikupljenim istraživanjem. Empirijsko istraživanje je usmjereno na prikupljanje, obradu i analizu kvantitativnih i kvalitativnih podataka o predškolskom odgoju i obrazovanju i praksama koje dominiraju u predškolskim ustanovama u lokalnim zajednicama. Metodološki pristup, koji ima obilježja mješovite metode istraživanja (engl. mixed method research), korišten je u ovom istraživanju radi potrebe prevazilaženja ograničenja, tj. jednodimenzionalnosti svake od dvije korištene dominantne istraživačke metode te naglašava prednosti njihovog udruženog korištenja. Upitnikom je obuhvaćeno 108 ispitanika (odgajatelji, stručni saradnici i direktori) iz 20 predškolskih ustanova u BiH i intervjuisane su direktorice pet predškolskih ustanova koje su obuhvaćene izradom studija slučaja. Sinteza rezultata istraživanja je izrađena kombinacijom podataka nastalih korištenjem kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih tehnika, metoda i pristupa.

3.1. Deset izjava o kvalitetu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Evropski okvir za kvalitet u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju u narativu uključuje 10 izjava kojima se pozivaju države članice da ojačaju kvalitet usluga u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Na ovih 10 izjava o kvalitetu smo koncipirali kvalitativni dio istraživanja.

Tabela 2: Pet stubova kvaliteta i 10 izjava o kvalitetu predškolskog odgoja i obrazovanja

Okvir kvaliteta EU za odgoj, obrazovanje i njegu u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju	
DIMENZIJA/STUB KVALITETA	IZJAVA O KVALITETU
DOSTUPNOST Pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju, njezi i zaštiti svakog djeteta u ranom i predškolskom uzrastu doprinosi njihovom zdravom razvoju i obrazovnom uspjehu, pomaže u smanjenju socijalnih nejednakosti i smanjuje jaz u kompetencijama između djece različitog socijalno-ekonomskog porijekla. Pravičan pristup je također neophodan kako bi se osiguralo da roditelji, posebno žene, imaju fleksibilnost za (re)integraciju na tržište rada.	1. Usluge su dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama i djeci. 2. Usluge se pružaju na način da se podstiče učešće, pospješuje socijalna uključenost i prihvata različitost.
OSOBLJE Stručno osoblje je najvažniji faktor dječije dobrobiti, učenja i razvojnih ishoda. Stoga se radni uslovi i profesionalni razvoj osoblja smatraju ključnim komponentama kvaliteta.	3. Osoblje je kvalificirano, osposobljeno i kontinuirano se stručno usavršava, što im omogućava da ispune svoju profesionalnu ulogu. 4. U podržavajućim radnim uslovima, uz stručno vođstvo, omogućavaju im se prilike za posmatranje, promišljanje, planiranje, timski rad i saradnju sa roditeljima.
KURIKULUM Kurikulum je moćan alat za poboljšanje dobrobiti, razvoja i učenja djece. Široki pedagoški okvir postavlja principe za održavanje dječijeg razvoja i učenja kroz odgojno-obrazovne i brižne prakse koje udovoljavaju dječijim interesima, potrebama i potencijalima.	5. Kurikulum je zasnovan na pedagoškim ciljevima, vrijednostima i pristupima koji omogućavaju djeci da u potpunosti ostvare svoj puni potencijal u cilju ostvarenja društvenog, emocionalnog, kognitivog i fizičkog razvoja i dobrobiti. 6. Kurikulumom se zahtijeva od stručnog osoblja saradnja sa djecom, kolegama i roditeljima i promišljanje o vlastitoj praksi.
PRAĆENJE I VREDNOVANJE Praćenje i vrednovanje održavaju kvalitet. Ukazujući na snage i slabosti, njegovi procesi mogu biti važne komponente poboljšanja kvaliteta u obrazovnim sistemima ranog djetinjstva. Oni mogu pružiti podršku zainteresovanim stranama i kreatorima politike u poduzimanju inicijativa koje odgovaraju potrebama djece, roditelja i lokalnih zajednica.	7. Praćenjem i vrednovanjem prikupljaju se informacije na relevantnom lokalnom, regionalnom i/ili državnom nivou kako bi se podržalo stalno poboljšanje kvaliteta politika i praksi. 8. Praćenje i vrednovanje su u najboljem interesu djeteta.
UPRAVLJANJE I FINANSIRANJE Upravljanje, rukovođenje i finansiranje su presudni da bi omogućili da obrazovanje i briga o ranom djetinjstvu igraju svoju ulogu u ličnom razvoju i učenju djece i smanjenju jaza u postignućima i jačanju socijalne kohezije. Kvalitet proizlazi iz sveobuhvatnih i koherentnih javnih politika koje povezuju odgoj, obrazovanje, njegu i zaštitu u ranom djetinjstvu s drugim uslugama koje se tiču dobrobiti male djece i njihovih porodica.	9. Akteri, zainteresovane strane u sistemu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja dijele jasno razumijevanje o svojoj ulozi i odgovornosti i znaju da se od njih očekuje da sarađuju sa partnerskim organizacijama. 10. Zakonodavstvom, propisima i finansiranjem podržava se napredak prema općem pravu na rani i predškolski odgoj i obrazovanje koje se subvencionira ili finansira javnim sredstvima, a svi akteri redovno izvještavaju o napretku.

Na osnovu ovih deset izjava o kvalitetu, stručnjaci EU su kao dopunski alat razvili preporuke i indikatore za mjerenje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja (u: Praćenje kvaliteta ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, Dopuna prijedloga Okvira za kvalitet u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja sa indikatorima, 2018). Identifikovana su 22 indikatora za kvalitetan predškolski odgoj i obrazovanje od kojih je deset istaknuto kao veoma važno, a to su one izjave koje imaju potencijal da posluže nadležnim obrazovnim vlastima kao alat koji podržava evaluaciju, samorefleksiju i poboljšanje kvaliteta sistema predškolskog odgoja i obrazovanja. Svih 10 preporučenih indikatora sa glavnim i popratnim pitanjima smo koristili kao temeljne u istraživanju, kako u Upitniku za direktore, odgajatelje i stručne saradnike, tako i u pitanjima za polustrukturirani intervju za potrebe izrade studija slučaja. Rezultati će se interpretirati sumativno kao i posebno za svaku od pet dimenzija kvaliteta na osnovu podataka prikupljenih pomoću upitnika kao i u procesu izrade studija slučaja.

3.2. Instrumentarij za anketno ispitivanje –

Upitnik za odgajatelje, stručne saradnike i direktore predškolskih ustanova

U anketnom ispitivanju kvaliteta rada ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje podaci su prikupljeni korištenjem upitnika za odgajatelje, stručne saradnike i direktore predškolskih ustanova. Upitnik je izrađen pomoću Likertove skale za mjerenje stavova ispitanika o postavljenoj tvrdnji, koja se sastoji od 5 stupnjeva, a koja omogućava izražavanje opredijeljenosti za pozitivan ili negativan stav spram tvrdnje. Upitnik je dizajniran i podaci su prikupljeni pomoću Google Drive alata u formatu online upitnika (Google Forms). Za potrebe istraživanja upitnik je konstruisan iz pet dijelova. Ispitivanjem se nastojala utvrditi percepcija dostupnosti i cjenovne prihvatljivosti predškolskog odgoja i obrazovanja, percepcija kurikuluma odgojno-obrazovanog rada sa djecom predškolskog uzrasta, percepcija o kvalifikacijama osoblja, praćenju i vrednovanju u predškolskom odgoju i obrazovanju te rukovođenju, upravljanju i finansiranju. U prvom dijelu upitnika ispitanici su pozvani da kroz 11 tvrdnji procijene dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja svim porodicama i djeci predškolskog odgoja i obrazovanja; drugi dio upitnika je 11 tvrdnji koje se odnose na kvalificirano osoblje predškolske ustanove, treći dio je procjena zvaničnog holističkog kurikuluma kroz 8 tvrdnji; četvrti dio predstavlja 8 tvrdnji koje se odnose na praćenje i vrednovanje u predškolskom odgoju i obrazovanju, a peti dio upitnika je procjena 11 tvrdnji o upravljanju, rukovođenju, finansiranju i partnerstvima u sistemu predškolskog odgoja i obrazovanja.

Planirano je da se terensko istraživanje provede na reprezentativnom uzorku zaposlenih u 30 predškolskih ustanova. U skladu sa važećom epidemiološkom situacijom u BiH i preporukama o načinu rada institucija (februar, mart i april 2021. godine), istraživanje je realizirano elektronskim putem.

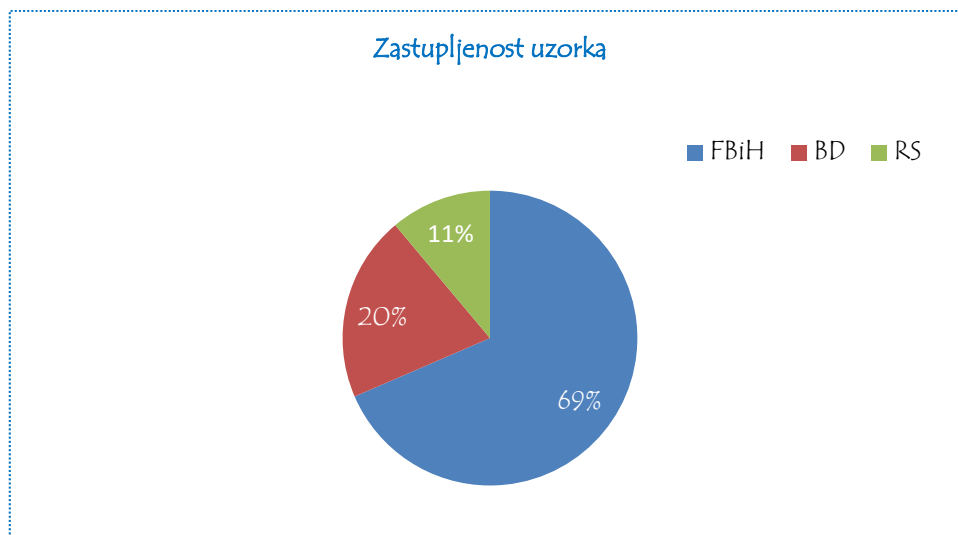
Upitnik je uz popratno pismo i molbu za učešćem u istraživanju dostavljen na e-mail adrese 30 predškolskih ustanova iz 10 kantona u FBiH, RS i BD BiH, a povratne informacije su nam dostavljene iz 20 predškolskih ustanova u BiH, i to iz 17 (sedamnaest) javnih predškolskih ustanova i 3 (tri) ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje u privatnom vlasništvu. Realizirani uzorak je 108 popunjenih upitnika iz 20 predškolskih ustanova u BiH.

U sintetičkoj prezentaciji dobivenih rezultata prvo ćemo prikazati rezultate anketnog ispitivanja, a potom rezultate prikupljene u studijama slučaja.

3.3. Uzorak za anketno ispitivanje

Od 108 ispitanika za koje su podaci prikupljeni putem upitnika, njih 69% je iz kantona FBiH, 20% je iz BD BiH i 11% ispitanika je iz entiteta RS. U **Tabeli 1.** dat je pregled procenta odgovora po administrativnim jurisdikcijama u BiH, od čega su 2/3 odgovora iz FBiH, oko 1/5 iz BD BiH i 1/10 iz RS (**Slika 2.**)

Slika 2: Procentualna zastupljenost realiziranog uzorka u BiH

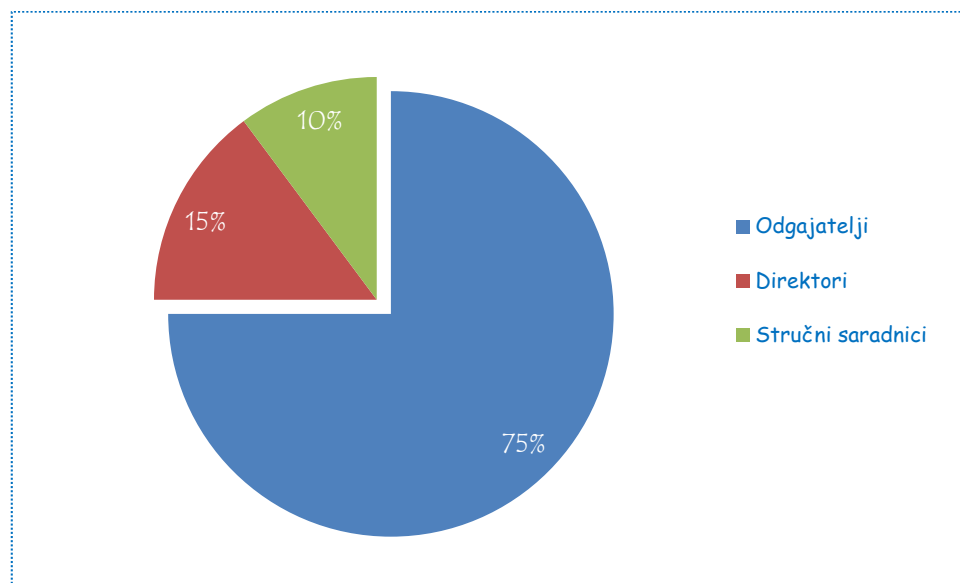
Iz **Tabele 3.** se može vidjeti da u realizaciji postoje određena odstupanja od planiranog uzorka. Predškolske ustanove iz tri kantona u FBiH nisu odgovorile na poziv za učešćem u istraživanju (N=0). Međutim, procent realiziranog uzorka se može smatrati reprezentativnim za područje FBiH (N=74).

Tabela 3: Procent odgovora po administrativnim jedinicama u BiH

Bosna i Hercegovina	Broj ispitanika	Procent od ukupnog broja ispitanika
Republika Srpska	12	11,00
Brčko distrikt BiH	22	20,00
Zeničko-dobojski kanton	16	15,00
Kanton Sarajevo	7	7,00
Hercegovačko-neretvanski kanton	14	13,00
Srednjobosanski kanton	8	7,00
Unsko-sanski kanton	12	11,00
Bosansko-podrinjski kanton - Goražde	16	15,00
Tuzlanski kanton	0	0,0
Posavski kanton	0	0,00
Kanton 10	0	0,00
Zapadnohercegovački kanton	1	1,00
UKUPNO	108	100%

Na **Slici 3.** prikazana je struktura ispitanika po funkciji/ulozi u predškolskoj ustanovi. Tri četvrtine ispitanika čine odgajatelji (N=81), dok rukovodioci predškolskih ustanova i stručni saradnici ukupno čine jednu četvrtinu ispitanika, i to u sljedećem omjeru: direktori predškolskih ustanova 15% (N = 16) i stručni saradnici 10% (N = 11) od ukupnog broja ispitanika.

Slika 3: Struktura ispitanika

3.4. Protokol za intervju, izradu studije slučaja

U namjeri da se dodatno osvijetli svaka od 5 dimenzija kvaliteta, inicirali smo istraživanje s ciljem izrade studija slučaja pet predškolskih ustanova u BiH, sa naročitim fokusom pojedine ustanove na jedan od pet stubova kvaliteta. Intervjui su vođeni sa rukovodiocima, direktorima predškolskih ustanova. Koristili smo se protokolom za polustrukturirani intervju, s pitanjima koncipiranim na način koji ostavlja široke mogućnosti kreiranja specifičnih odgovora ispitanika koji uključuju i kvalitativne i kvantitativne podatke. Kvalitativnim pristupom nastoji se doći do podataka kroz direktan kontakt sa ispitanicima što čini odgovore sadržajnijim, što uključuje i saznanja o elementima konteksta u kome se odvija odgojno-obrazovna praksa te se pruža uvid u ispitanikov način interpretacije i konstrukcije određenih značenja i tumačenja fenomena. Rezultate istraživanja ćemo ovdje predstaviti u sklopu sintetičkog izvještaja istraživanja.

3.5. Uzorak za studije slučaja

Za potrebe kvalitativnog istraživanja uzorak učesnika je bio prigodni. Odabrano je 5 registrovanih predškolskih ustanova s obzirom na to da se organizovanim predškolskim odgojem i obrazovanjem, a prema odredbama zakonodavstva, kojim se uređuje ova oblast, mogu baviti samo ustanove koje su zadovoljile zakonske uslove i koje su registrovane za obavljanje navedene djelatnosti. Ustanove su iz različitih dijelova BiH i različite prirode osnivačkog vlasništva (4 javne ustanove i jedna u privatnom vlasništvu). Različita je i dužina egzistiranja predškolskih ustanova, raspona djelovanja još od 1949. godine do najmlađe predškolske ustanove osnovane 2017. godine. Uzorkom se nastojalo obuhvatiti one ustanove

iz lokalnih zajednica koje po svojim specifičnostima mogu biti reprezentativni organizovanog odgojno-obrazovnog rada sa djecom predškolskog uzrasta i primjeri specifične organizacije i pozicije u okviru sistema odgoja i obrazovanja i brige društvene zajednice za najmlađu populaciju.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Sinteza rezultata istraživanja je urađena za svaku od pet dimenzija kvaliteta i 10 bazičnih izjava o kvalitetu kroz kratak teorijski narativ, interpretaciju rezultata dobivenih upitnikom i studijama slučaja, uz odabrane ilustrativne navode, primjere i preporuke.

Tabela 4: Deskriptivna statistika prema stubovima kvaliteta u upitniku (N=108)

Stub kvaliteta	N	Min	Max	M	SD
Dostupnost	109	1,18	5,00	3,17	0,94
Kurikulum	109	2,00	5,00	3,67	0,68
Upravljanje i finansiranje	109	1,36	5,00	3,53	0,78
Praćenje i vrednovanje	108	1,38	5,00	4,10	0,87
Osoblje	108	2,45	5,00	4,38	0,53
Valid N (listwise)	108				

broj odgovora (N), aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD), najmanja pojedinačna procjena (Min), najveća pojedinačna procjena (Max)

Rezultati ispitivanja pomoću upitnika prikazani su u **Tabeli 4**, iz koje je vidljiv raspon vrijednosti procjene za svaku od pet istraživanih dimenzija kvaliteta, koja se kreće od M=4,38 do M=3,17. Stub kvaliteta *Osoblje* je procijenjen najvišom procjenom (M=4,38; SD=0,53), tj. ljudski resursi su procijenjeni najvišim vrijednostima u odnosu na sve druge dimenzije i druge ispitivane resurse. Praćenje i vrednovanje je također procijenjeno relativno visokom procjenom (M=4,10; SD=0,87) čija visina na izvjestan način ne korespondira sa izraženim potrebama ispitanika u studijama slučaja za snažnijim angažmanom i sistemskom podrškom u ovoj oblasti. Dimenzije *Kurikulum i/ili programi odgojno-obrazovanog rada* (M=3,67; SD=0,68), i dimenzija *Upravljanje i finansiranje* (M=3,53; SD=0,78) su područja sa relativno visokim ocjenama u ovom ispitivanju. U odnosu na ostale dimenzije, *Dostupnost* je dimenzija kvaliteta koja je procijenjena sa najmanjom pojedinačnom procjenom (M=3,17; SD=0,94). Izvještaj o istraživanju u poglavlju 4. sadrži pojedinačne deskriptivne statistike, podatke i analize za svaki od ovih pet stubova kvaliteta ponaosob.

4.1. Dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja, percepcija učesnika ispitivanja

Obaveza nadležnih obrazovnih vlasti u BiH je da obezbijede ostvarivanje prava na obrazovanje osiguranjem pristupa svim nivoima odgoja i obrazovanja na osnovu jednakosti i nediskriminacije. Osiguranje principa najboljeg interesa djeteta u ovom kontekstu zahtijeva: dostupnost svih nivoa odgoja i obrazovanja svakom djetetu; obuhvaćenost svakog djeteta odgojem i obrazovanjem, pogotovo djece iz ugroženih grupa; poduzimanje svih potrebnih mjera za povećanje obuhvata djece na svim nivoima odgoja i obrazovanja a posebno na nivou predškolskog odgoja i obrazovanja; uklanjanje komunikacijsko-informacijskih i fizičkih barijera, smanjenje psihosocijalnih barijera; osiguranje mjera za poštovanje kulturnih, vjerskih i jezičkih različitosti; osiguranje slobode mišljenja i izražavanja; osiguranje ravnopravnosti spolova; osiguranje besplatnog obaveznog odgoja i obrazovanja; opremljenost i kapacitiranost ustanova za odgoj i obrazovanje itd.

Osiguranje inkluzivnosti u odgoju i obrazovanju je povezano sa modelom ljudskih prava kojim se prepoznaje da svaka osoba ima urođena prava koja joj pripadaju na temelju njenog rođenja, bez obzira na karakteristike. Inkluzivni odgoj i obrazovanje je kvalitetan odgoj i obrazovanje koje se zasniva na ostvarenju prava svih u ovoj oblasti i pristupačnosti odgojno-obrazovnom sistemu bez diskriminacije, a uz osiguranje primjerene podrške za svako dijete.

Upravo aspekt ljudskih prava treba da predstavlja jedan od temelja u formiranju obrazovnih pristupa, za razliku od aspekta potreba koji uglavnom preovladava u pogledu na rano djetinjstvo i predškolski odgoj i obrazovanje kod nas. Između ova dva pristupa postoji značajna razlika koja se ogleda u ispunjavanju obaveza društva prema djeci. Razumijevanje ranog djetinjstva iz perspektive prava znači da se postupa u skladu s tim da se pravo odnosi na svako dijete, tj. univerzalno je, dijete se razumije i odnosi se spram njega kao aktivni korisnik prava, a pravo mora biti zadovoljeno podrškom. Prava se odnose na obaveze i dužnosti, za razliku od razumijevanja ranog djetinjstva iz perspektive potreba, gdje potrebe nužno ne uključuju dužnosti, većinom su povezane sa obećanjima, dobročinstvom, variraju od različite političke volje, kulture i okruženja, a na dijete se gleda kao na pasivog korisnika prava.

Princip najboljeg interesa djeteta⁶

U Konvenciji o pravima djeteta najbolji interes djeteta je postavljen kao jedan od osnovnih principa:

„U svim aktivnostima koje se tiču djece, bez obzira na to da li ih provode javne ili privatne ustanove, mora se prvenstveno voditi računa o najboljem interesu djeteta“ (član 3 stav 1). Ovaj stav o najboljem interesu djeteta preuzet je u brojnim dokumentima koji se odnose na dijete, između ostalog i u Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH i Platformi za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH za period 2017 - 2022. godine. Institut najboljeg interesa djeteta je osnovni standard čija je svrha osiguranje potpunog i stvarnog, efikasnog ostvarivanja svih prava priznatih Konvencijom o pravima djeteta (Komentar br. 14, t. 4 i 82). U skladu s tim, pri primjeni ovog standarda, donosioci odluka moraju se pridržavati i ostala tri principa:

⁶ Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta. Vodič za profesionalce (2018). Sarajevo, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

- princip nediskriminacije djeteta, njegovih roditelja i zakonskih staratelja po osnovu njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, imovine, teškoća u razvoju, porodičnog porijekla ili neke druge okolnosti;
- prava na život i osiguranja u najvećoj mogućoj mjeri opstanka i razvoja djeteta;
- slobodnog formiranja i iznošenja mišljenja djeteta u svemu što ga se tiče i poštovanje njegovog mišljenja⁷.

Kada je u pitanju kvalitet odgoja i obrazovanja, Konvencijom se ističe da obrazovanje treba usmjeriti prema punom razvoju osobnosti, nadarenosti, psihičkih i tjelesnih sposobnosti, promociji ljudskih prava i temeljnih sloboda, poštivanju djetetove porodice, njegova kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, kao i civilizacije koja se od njega razlikuje.

Nadležne obrazovne vlasti u BiH, organi vlasti nadležni za organizovanje obrazovnog sistema u BD BiH, RS, kantonima u FBiH, u skladu sa Ustavom BiH i ustavima entiteta i kantona, odnosno ustanove koje su prema važećim zakonima u BiH registrovane za pružanje usluga u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja, obavezni su primjenjivati i poštivati principe i norme utvrđene Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH i osigurati odgoj i obrazovanje pod jednakim uslovima za svu djecu. Funkcije predškolskog odgoja i obrazovanja su: osiguranje uslova za optimalan razvoj svakog djeteta, pomoć roditeljima u brizi za njegu, zaštitu, razvoj, odgoj i opće blagostanje djeteta, dopunjavanje porodičnog odgoja i ulaganje društva u blagostanje i napredak. Predškolski odgoj i obrazovanje čini jedinstvo odgoja, obrazovanja, njege i zaštite i prvi je, poseban i specifičan stepen odgojno-obrazovnog sistema koji se bavi odgojem djece predškolskog uzrasta koji se realizira u javnim i privatnim predškolskim ustanovama, pri čemu javne ustanove osnivaju nadležne obrazovne vlasti, a privatne predškolske ustanove mogu osnovati domaća i strana fizička i pravna lica. Osnivači javnih i privatnih predškolskih ustanova osnivaju predškolske ustanove u skladu sa principima, normama i standardima utvrđenim Okvirnim zakonom i ostalim uslovima i kriterijima utvrđenim propisima u oblasti odgoja i obrazovanja.

Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017 – 2022. godine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 2/18; u nastavku teksta Platforma) je dokument strateškog tipa koji nadležnim obrazovnim vlastima u BiH predstavlja okvir za djelovanje u usklađivanju politika razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja sa ciljevima Evropske unije i Ujedinjenih naroda. Principi razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH su u ovom dokumentu usklađeni sa pet principa⁸ Evropskog okvira za kvalitet koji je 2014. godine izradila Radna grupa za odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu Generalnog direktorata Evropske komisije za obrazovanje i kulturu.

Vijeće ministara, trinaest godina nakon usvajanja Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH, koji u sebi sadrži i obećanje o obaveznom predškolskom odgoju i obrazovanju u trajanju od najmanje jedne godine za svu djecu u BiH, u svojim zaključcima cijeni da nadležne obrazovne vlasti nisu izvršile u potpunosti niti u zadanom roku obavezu

⁷ Strategija Vijeća Evrope za prava djeteta 2016 - 2021. „Djeca imaju pravo izraziti svoje mišljenje i učestvovati u odlukama koje se na njih odnose, kao pojedinci i kao grupa. Djeci se jamči pravo da slobodno izražavaju svoje mišljenje o svim pitanjima koja se na njih odnose i da se njihova mišljenja uvažavaju u skladu sa njihovim uzrastom i zrelošću.“

⁸ Principi: dostupnost, radna snaga, kurikulum, monitoring i evaluacija i finansiranje i upravljanje.

usaglašavanja i implementacije ovog Zakona⁹, te zadužuje Ministarstvo civilnih poslova BiH da u ime Vijeća ministara apelira na obrazovne i druge nadležne vlasti da što prije osiguraju uslove za provođenje programa obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja, u godini pred polazak u školu. Također, Vijeće ministara BiH zadužuje Ministarstvo civilnih poslova BiH da pozovu nadležne obrazovne vlasti Hercegovačko-neretvanskog kantona i Zapadnohercegovačkog kantona da u što kraćem roku donesu vlastite zakone o predškolskom odgoju i obrazovanju, kao i nadležno ministarstvo obrazovanja i Vladu Unsko-sanskog kantona da bez odgađanja stvore uslove za stupanje na snagu Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju i počnu realizaciju obaveza propisanih navedenim Zakonom (koji je usvojen 2010. godine, ali još nije stupio na snagu)¹⁰.

4.1.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji Dostupnost i cjenovna pristupačnost predškolskog odgoja i obrazovanja

Glavne analize u okviru ove dimenzije kvaliteta provedene su pomoću anketnog ispitivanja odgajatelja, stručnih saradnika i direktora predškolskih ustanova i pomoću studija slučaja, a na osnovu percepcije i procjene ispitanika o dostupnosti potrebnih resursa, uslova, cjenovne prihvatljivosti i javnih subvencioniranja porodica djece i potrebe uključivanja svakog djeteta rane i predškolskog uzrasta u organizovani predškolski odgoj i obrazovanje. Činjenica da je segment *Dostupnost i cjenovna pristupačnost predškolskog odgoja i obrazovanja* najniže procijenjena dimenzija kvaliteta i, u kvantitativnom i kvalitativnom segmentu istraživanja, zahtijevale su brižljivu analizu i interpretaciju podataka radi identifikacije mogućih uzroka i odgovora na specifična pitanja u ovoj domeni.

4.1.1.1. Anketno ispitivanje

Prosječne procjene kvaliteta u dimenziji dostupnosti u upitniku na skali od 5 stepeni kreću se od najmanje koja iznosi $M=2,17$ do najveće $M=4,12$. Najveće prosječne procjene u ovoj dimenziji se odnose na tvrdnje po kojima su usluge predškolske ustanove dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama i njihovoj djeci u lokalnoj zajednici ($M=4,12$; $SD=1,15$) i da ustanova ima sve potrebne resurse za nesmetano funkcioniranje ($M=4,09$; $SD=0,96$). Nešto manje, ali i dalje visoke procjene su za tvrdnju o usklađenosti radnog vremena predškolske ustanove radnom vremenu roditelja ($M=4,08$; $SD=1,06$).

⁹ Usvojenu Informaciju za 2019. godinu o provedbi Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini i Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017 – 2022. godine, sa zaključcima Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine dostavilo je svim nadležnim obrazovnim vlastima u BiH i Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Parlamentu Federacije BiH, Narodnoj skupštini Republike Srpske, Skupštini Unsko-sanskog kantona, Skupštini Posavskog kantona, Skupštini Tuzlanskog kantona, Skupštini Zeničko-dobojskog kantona, Skupštini Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Skupštini Srednjobosanskog kantona, Skupštini Hercegovačko-neretvanskog kantona, Skupštini Zapadnohercegovačkog kantona, Skupštini Kantona Sarajevo, Skupštini Kantona 10 i Skupštini Brčko Distrikta BiH (16. 7. 2020).

¹⁰ Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu „Zakon će stupiti na snagu kada se izvrši nova raspodjela prihoda za predškolsko i osnovno obrazovanje u korist općina Unsko-sanskog kantona i stupanjem na snagu Zakona o javnoj samoupravi“

Tabela 5: Dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja. Deskriptivne vrijednosti najviših i najnižih procjena pokazatelja kvaliteta (N=109)

TVRDNJE	N	Min	Max	M	SD
Naša predškolska ustanova ima sve potrebne resurse za nesmetano funkcioniranje	109	1	5	4,09	0,96
Usluge predškolske ustanove su dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama i njihovoj djeci u lokalnoj zajednici	109	1	5	4,12	1,15
Svaka porodica ima pravo na javno sufinansiranje, odnosno subvenciju, kako bi uključili svoje dijete u predškolsku ustanovu	109	1	5	3,41	1,59
Imamo dovoljno javnih subvencija, kako bi rani i predškolski odgoj i obrazovanje bili pristupačani svim porodicama koje žele koristiti uslugu vrtića	109	1	5	2,63	1,44
Ukoliko porodica djeteta nema zakonsko pravo na subvenciju, postoje mjere kako bi se to prevazišlo, a djetetu omogućilo pohađanje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja	106	1	5	2,63	1,49
Subvencije su omogućene djeci mlađoj od 3 godine	102	1	5	2,55	1,57
Subvencije su jednako dostupne djeci iz urbanih i ruralnih sredina	108	1	5	2,86	1,61
Djeca iz marginaliziranih grupa imaju pravo na subvencije i pohađanje društveno organizovanih predškolskih programa	108	1	5	3,29	1,59
Pravo na subvenciju je „jače“, učestalije, kad su u pitanju djeca starijeg uzrasta	108	1	5	2,17	1,38
Radno vrijeme naše predškolske ustanove je prilagođeno roditeljima koji rade ranije ujutro i kasnije popodne	108	1	5	4,08	1,07
Liste čekanja na upis u našu predškolsku ustanovu smo prevazišli otvaranjem i proširivanjem kapaciteta	109	1	5	2,94	1,51
DOSTUPNOST	109	1,18	5,00	3,17	0,93

broj odgovora (N), aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD), najmanja pojedinačna procjena (Min), najveća pojedinačna procjena (Max)

Znatno niže je ocijenjen set tvrdnji koje se odnose na pitanja subvencioniranja porodica djece, koje se kreću u omjeru od $M=2,17$; $SD=1,38$ (pravo na subvencioniranje je učestalije za djecu starijeg uzrasta) do $M=3,41$; $SD=1,59$, koliko je prosječna procjena za tvrdnju da svaka porodica ima pravo na javno subvencioniranje kako bi uključili svoje dijete u predškolsku ustanovu. Pravo na subvencije je općenito procijenjeno kao nisko za: subvencioniranje djece starijeg predškolskog uzrasta ($M=2,17$; $SD=1,38$), djece ranog uzrasta do tri godine ($M=2,55$; $SD=1,57$), djece iz marginaliziranih grupa ($M=3,29$; $SD=1,38$) i jednakost u dostupnosti subvencije djeci iz urbanih i ruralnih sredina ($M=2,86$; $SD=1,61$). Set tvrdnji o postojanju mogućih mjera za prevazilaženje izazova pristupačnosti također su niže ocijenjene: proširivanje kapaciteta u cilju prevazilaženja lista čekanja na upis u predškolsku ustanovu ($M=2,94$; $SD=1,51$), dovoljno javnih subvencija kako bi rani i predškolski odgoj i obrazovanje bilo pristupačno svim porodicama koje žele koristiti usluge ustanove ($M=2,63$; $SD=1,44$) i, ukoliko porodica djeteta nema zakonsko pravo na subvenciju, postoje mjere kako bi se to prevazišlo, a djetetu omogućilo pohađanje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ($M=2,63$; $SD=1,49$).

Ispitanici u najvećem broju procjenjuju da su usluge koje konkretno njihova predškolska ustanova pruža dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama u lokalnoj zajednici i da su ustanove fleksibilne i imaju dovoljno potrebnih resursa za nesmetano funkcioniranje, ali preovladava niska procjena javnih subvencija koje društvo izdvaja za širi obuhvat djece iz različitih kategorija društva i materijalnih i drugih podsticaja za proširenje kapaciteta predškolskih ustanova kako bi se taj obuhvat i realizirao. Potvrdu ovakve procjene je moguće pronaći i u kvalitativnom istraživanju u studijama slučaja.

4.1.1.2. Studije slučaja

Protokol za polustrukturirani intervju u dimenziji kvaliteta *Dostupnost* je utemeljen na premisi da pravičan pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju, njezi i zaštiti svakog djeteta u ranom i predškolskom uzrastu doprinosi njihovom zdravom razvoju i obrazovnom uspjehu, pomaže u smanjenju socijalnih nejednakosti i smanjuje jaz u kompetencijama između djece različitog socijalno-ekonomskog porijekla. Pravičan pristup je također neophodan kako bi se osiguranjem uslova za neometan pristup svakom djetetu organizovanom predškolskom odgoju i obrazovanju uklonile prepreke pri zapošljavanju i stekle pretpostavke da roditelji, posebno žene, imaju mogućnost i fleksibilnost za (re)integraciju na tržište rada i uspostavljanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života. U fokusu ovog dijela istraživanja su dvije izjave o kvalitetu: 1. Usluge ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje su dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama i njihovoj djeci i 2. Usluge se pružaju na način da se podstiče učešće, pospješuje socijalna uključenost i prihvata različitost.

Nadležne obrazovne vlasti u BiH obavezne su osigurati kontrolne mehanizme stručnog nadzora pedagoškog praćenja i unapređivanja rada u javnim i privatnim predškolskim ustanovama kako bi se osiguralo da sve predškolske ustanove rade u skladu sa standardima i normativima za ovu djelatnost, utvrđenih zakonima i podzakonskim aktima.

Institucionalni predškolski odgoj i obrazovanje, osim obaveznog programa u godini prije polaska u osnovnu školu, nije besplatan, i u javnom sektoru u BiH se, po Okvirnom zakonu, finansira na različite načine: većinom su osnivači općine i općinska vijeća gdje se predškolske ustanove finansiraju iz općinskih budžeta, no u nekim sredinama je to Grad (Mostar, Banja Luka i dr.) ili vlade i skupštine (Brčko distrikt BiH, Kanton Sarajevo i USK putem Granta). U

skladu sa lokalnim zakonodavstvom, različiti su kriteriji za javno subvencioniranje djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja i subvencioniranja porodica sa olakšicama i kriterijima za umanjeње mjesečne cijene boravka djeteta u vrtiću. To često za posljedicu ima nejednaku dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja, jer općine koje su u lošijem ekonomskom položaju većinom ne izdvajaju dovoljna sredstava za potrebe organizacije predškolskog odgoja i obrazovanja za svu djecu. Prepreke za povećanje obuhvata djece i razvoj kvaliteta predškolskog odgoja su većinom nedostatak besplatnih programa i usluga, nedovoljno podsticaja predškolskim ustanovama, ali i nedovoljno podsticaja za roditelje u obliku subvencija i olakšica za upis i boravak djece u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje. Niža stopa izdvajanja sredstava lokalne zajednice za sufinansiranje predškolskih ustanova automatski rezultira višom cijenom koju plaćaju roditelji i ograničenjima kapaciteta koje predškolska ustanova može ponuditi. Ove prepreke također znatno utiču i na uslove rada, materijalni status zaposlenih u predškolskim ustanovama i funkcioniranje predškolske ustanove u cjelini. Ne postoji diferencirana stopa subvencioniranja porodica djece. Sa posebnim izazovima i teškoćama se suočavaju privatne predškolske ustanove koje se finansiraju isključivo iz vlastitih sredstava i uplata roditelja. Siromaštvo i visoka stopa nezaposlenosti roditelja djece u cijeloj BiH (posebno žena) se znatno reflektuju na višestruku uskraćenost u ostvarivanju ljudskih i dječijih prava.

Izjava o kvalitetu 1:

*Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja su dostupne
i cjenovno pristupačne svim porodicama i djeci.*

Opće zakonsko pravo na usluge ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja pruža čvrstu osnovu za uključivanje sve djece u predškolski odgoj i obrazovanje. Podaci o stanovništvu i ankete među roditeljima o potražnji za mjestima u sistemu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja mogu poslužiti kao temelj za procjenu budućih potreba i prilagođavanju kapaciteta.

Među mogućim mjerama je prilagođavanje naknade koja se naplaćuje za usluge ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja kako bi one bile dostupne i kućanstvima s niskim prihodima. Dokazano je i da fleksibilnost radnog vremena te druga prilagođavanja ustanova mogu doprinijeti učešću djece, posebno zaposlenih majki, djece samohranih roditelja i djece iz manjinskih grupa ili grupa u nepovoljnom položaju. Prilagođavanjem usluga mogu se uklanjati prepreke koje možda sprečavaju porodice i djecu u učešću.

Ravnomjernim pružanjem usluga u urbanim i ruralnim područjima te različitim naseljima i regijama može se proširiti pristup tim uslugama za društvene grupe u nepovoljnom položaju. Dostupnost i cjenovna prihvatljivost visokokvalitetnih usluga u naseljima u kojima stanuju siromašne porodice, porodice koje pripadaju manjinama ili migrantske ili izbjegličke porodice, prema dostupnim podacima su elementi kojima se najefikasnije podržavaju ravnopravnost i socijalna uključenost.

U organizacijskom smislu, po Okvirnom zakonu, predškolske ustanove u BiH mogu organizovati rad sa djecom uzrasta od šest mjeseci do tri godine (jaslice) i od 3 godine do polaska u osnovnu školu (vrtić), uključujući i organizaciju u javnim predškolskim ustanovama obaveznog vida predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u školu za djecu koja ne pohađaju cjelovite predškolske programe. Podaci za predškolske ustanove, koje su

učestovale u ovom istraživanju, govore da većina ustanova, ne sve, imaju zastupljenje obje organizacijske forme, s tim da se u većini ustanova djeca uzrasta od jedne godine pa naviše prvi put uključuju u predškolsku ustanovu, a ne u uzrastu od šest mjeseci. Po tvrdnjama ispitanika, organizovani predškolski odgoj i obrazovanje u javnom sektoru se subvencionira javnim novcem koji upotpunjava razliku između cijene koju plaćaju porodice i ekonomske cijene¹¹. Organizovani predškolski odgoj i obrazovanje u BiH nije besplatan za porodice (osim obaveznog/preporučenog, koji se finansira iz javnih budžeta), a na osnovu procjene ispitanika je cjenovno pristupačan i dostupan za ograničen broj korisnika u okviru postojećih kapaciteta, uz činjenicu da za svaku intervjuisanu ustanovu postoje liste čekanja na upis djece. Ispitanici su svjesni i naglašavaju činjenice da velikoj većini djece u BiH, posebno djeci u nepovoljnom položaju (djeci iz ruralnih područja, djeci nezaposlenih roditelja, romskoj djeci, djeci sa poteškoćama u razvoju, djeci iz porodica slabijeg socio-ekonomskog položaja i sl.) predškolski odgoj i obrazovanje nije dostupan. Predškolske ustanove ovise od osnivača, ali ulažu i dodatne napore u okviru svoje zakonske autonomije kako bi omogućile djeci iz ranjivih kategorija društva pristup predškolskom odgoju i obrazovanju. Neke od mjera su umanjenje mjesečne naknade za porodice koje predškolske ustanove formiraju u određenom procentu na osnovu višeg broja djece iz jedne porodice koja borave u vrtiću i kroz različita partnerstva sa vladinim i nevladinim sektorom i međunarodnim organizacijama. Predškolske ustanove u skladu sa svojim zakonskim ingerencijama imaju mogućnost da potpisuju protokole o saradnji s drugim ustanovama, institucijama, nevladinim udruženjima, međunarodnim organizacijama i privrednicima na nivou zajednice, kako bi ostvarile svoju funkciju, unaprijedile svoj rad, poboljšale uslove za djecu i zaposlene i unaprijedile kvalitet odgojno-obrazovnog rada.

Primjer 1: Studija slučaja I

Boravak je cjenovno pristupačan porodicama djece naše ustanove, ali nije pristupačan cjelokupnoj lokalnoj zajednici. Po zakonima, u našem kantonu predškolsku ustanovu finansira osnivač. U našem slučaju osnivač je općina, tj. općinsko vijeće. Sam kanton ne učestvuje u finansiranju predškolskih ustanova, za javne ustanove sve je svedeno na općinu. Cijena cjelodnevnog boravka, koju plaćaju roditelji, u našoj ustanovi je kreirana tako da pomaže osnivaču u finansiranju ustanove. Naša općina podržava rad vrtića, sve naše aktivnosti i vrlo je naklonjena djeci predškolskog uzrasta u našoj zajednici. Jedina smo ustanova za organizovani predškolski odgoj i obrazovanje u općini. U našoj ustanovi borave djeca od godinu dana starosti do polaska u školu. Boravak djece je organizovan u jednoj jasličkoj i dvije vrtićke grupe.

Djeca, koja su u nepovoljnom socijalno-ekonomskom položaju, nije posvećena posebna pažnja. Omogućena su umanjenja naknade za porodice s više djece, ali ni po kakvom drugom osnovu. Ne postoji smanjenje troškova niti besplatna ponuda predškolskog programa za djecu iz ugroženih i marginaliziranih porodica. Javne subvencije (op.a. za dio naknade koji se očekuje od roditelja) ne postoje, stoga nije omogućena situacija u kojoj je predškolski odgoj pristupačan svim porodicama koje žele tu uslugu. Otežavajuće okolnosti za prethodno navedeno su trenutno ograničeni prostorni kapacitet gdje ne bismo ni mogli primiti svu djecu koja imaju potrebu za vrtićem. Ustanova je trenutno u zakupljenom prostoru dok se ne završi nova zgrada vrtića puno većih kapaciteta. Prema saznanjima ustanove, trenutno u ustanovi nema djece koja potiču iz ugroženih i marginaliziranih porodica, a ni djece samohranih roditelja koja pohađaju ustanovu.

¹¹ Ekonomski troškovi predstavljaju pune troškove uključujući plaće i materijalne troškove, bez obzira ko plaća ovaj dio troškova (vlada, kanton, općina, poslodavac, roditelji).

Primjer 2: Studija slučaja II

Ustanova je pristupačna i cjenovno prihvatljiva, ali samo za ograničeni broj korisnika jer trenutno u ustanovi može boraviti samo 83 djece, za koju imamo vladinu saglasnost. Cijena usluga je veoma pristupačna, jedini problem je ograničen broj upisane djece, zbog nepriznavanja od strane osnivača naše potrebe zapošljavanja novih zaposlenika, čime bi se stekli uslovi za prijem dodatnog broja djece u našu ustanovu. Naša općina ne izdvaja sredstva za predškolsku ustanovu. Ustanova pripada osnivaču, vladi kantona i ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, a koji izdvajaju sredstva za stalno zaposlene radnike za plaće i tople obroke iz sredstava granta koja se svake godine određuju za javne predškolske ustanove.

Primjer 3: Studija slučaja III

Boravak djeteta u predškolskoj ustanovi u našoj općini je cjenovno dostupan i pristupačan većini roditelja. Izuzetak su socijalno ugrožene i marginalizirane porodice. Općina kao osnivač predškolske ustanove posvećuje posebnu pažnju djeci predškolskog uzrasta, a u prilog tome idu i sljedeće činjenice: Osnivač je u potpunosti finansirao izgradnju i opremanje novog savremenog objekta. Cjelokupna izgradnja objekta kao i njeno opremanje finansirano je od strane općine kao osnivača ustanove. Osnivač također pruža maksimalnu podršku u realizaciji svih projekata, sufinansira realizaciju programa za djecu u godini pred polazak u školu, subvencionira boravak djece iz porodica koje pripadaju različitim kategorijama stanovništava i redovno izvršava sve obaveze prema predškolskoj ustanovi.

Pristup predškolskom odgoju i obrazovanju je u ustanovi obezbijeđen djeci uzrasta od godinu dana do polaska u školu. Ustanova u saradnji sa osnivačem realizira besplatan predškolski program za djecu iz ruralnih područja u dvije mjesne zajednice u trajanju od 120 sati a nekada i više. Proširenjem kapaciteta većina porodica, koje imaju pravo na javno finansiranje subvencioniranog predškolskog odgoja i obrazovanja, može naći mjesto u ustanovi. Količina javnih subvencija u našoj lokalnoj zajednici je značajna ali ne i dovoljna. Uvijek može i bolje. U sastavu naše ustanove od 2013. godine je i Centar za rani rast i razvoj u okviru koga se organizuje rad sa djecom koja imaju poteškoće u razvoju ili kašnjenja u razvoju.

Primjer 4: Studija slučaja IV

Svaka porodica, čije dijete pohađa našu ustanovu, ostvaruje pravo na javnu subvenciju. Zakonski osnov za subvenciju su važeći zakoni u kojima je tačno navedeno koje su obaveze osnivača, a koje troškove snose roditelji. Dodatni problem, koji naša ustanova trenutno ima, jesu ograničeni smještajni kapaciteti jer nam veliki broj djece ostaje na listama čekanja. Boravak djeci u našoj predškolskoj ustanovi je cjenovno pristupačan. Osnivač (općinsko vijeće) posvećuje pažnju djeci predškolskog uzrasta, kako našoj javnoj ustanovi, tako i privatnoj ustanovi na području naše općine.

Kroz projekte nevladinog sektora i humanitarnih organizacija osnivač radi na omogućavanju boravka djeci iz marginaliziranih porodica. Za dvanaestero djece ustanova je uz podršku osnivača obezbijedila smještaj bez naknade i plaćanja, kroz projekat PEACH koji se realizira uz pomoć Caritas-a Švicarske i Asocijacije za razvoj Leda.

Onog trenutka kada osnivač ispuni sve svoje obaveze u skladu sa članom 40. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju BiH¹², roditeljima ostaje mnogo manji iznos za platiti, nego je to trenutna praksa. Iz ovog se može zaključiti da osnivači na području cijele države ne ispunjavaju svoje obaveze na način kako je to pomenuti Zakon propisao. Da se ispoštuje Zakon u cjelosti, predškolski odgoj bi bio dostupan svim porodicama.

¹² Član 40 glasi: (1) Osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva potrebna za osnivanje, rad i provođenje programa predškolskog odgoja i obrazovanja u skladu s pedagoškim standardima i normativima za predškolski odgoj i obrazovanje. (2) Osnivač osigurava: a) plaće zaposlenika (bruto), topli obrok, regres, b) materijalne troškove, c) nabavku osnovne opreme i učila, d) potrošni materijal za odgojno-obrazovni rad, e) amortizaciju i tekuće investicione održavanje objekata i f) dio radno-igrovnog materijala (igračke i drugi osnovni didaktički materijal).

Primjer 5: Studija slučaja V

Na području našeg kantona pristup predškolskim ustanovama ima samo mali broj djece čiji roditelji svojoj djeci mogu priuštiti ovaj „luksuz“. S obzirom na to da je uključenje djece u predškolske ustanove u direktnoj vezi s finansijskim mogućnostima njihovih roditelja/porodica, posebno su diskriminirana ona djeca kojoj je to najpotrebnije, a nemaju nikakve šanse za uključivanje u vrtiće. Opće siromaštvo i visoka stopa nezaposlenosti utiče na vrlo mali broj djece koja su obuhvaćena predškolskim odgojem i obrazovanjem. Predškolske ustanove su definitivno nedostupne za većinu djece. Na mali broj djece, koja su obuhvaćena predškolskim odgojem i obrazovanjem, utiče i nedovoljan broj predškolskih ustanova, posebno u ruralnim sredinama. U gradskom području postoji velika potražnja za upisom djece u javne i privatne predškolske ustanove, tako da postoje velike „liste čekanja“ na upis. Ova činjenica zasigurno bi trebala zabrinuti lokalne vlasti, a najbolji pokazatelj odnosa lokalne vlasti prema djeci je činjenica da u našem kantonu još uvijek nije usvojen Zakon o predškolskom obrazovanju koji je u skladu s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH iz 2007. godine (rok za donošenje entitetskog i kantonalnih zakona i njihovo usklađivanje s Okvirnim zakonom bio je 6 mjeseci - dakle do 5. mjeseca 2008. godine). Okvirni zakon, između ostalog, propisuje i obavezu pohađanja predškolske ustanove za svu djecu u godini pred polazak u školu. Međutim, neusklađenost s Okvirnim zakonom onemogućuje realizaciju ovog programa. Samo ova činjenica ukazuje na uskraćivanje jednakih životnih šansi svoj djeci predškolskog uzrasta.

Osnivač našeg multietničkog inkluzivnog vrtića od samog osnivanja, od 2002. godine, kontinuirano pokušava doprinijeti povećanju broja uključene djece iz marginaliziranih grupa, prvenstveno socio-ekonomski ugroženim porodicama. Svake godine naš vrtić besplatno pohađa 7 (sedmero) djece. Ovo su djeca iz Dječijeg doma ili djeca koja dolaze na preporuku Centra za socijalni rad i Porodičnog centra SOS Dječija sela BiH. Od osnivanja do danas, bili smo u mogućnosti ponuditi besplatan smještaj u vrtiću za više od 130 (stotinu trideset) djece. Pored svih zalaganja i nastojanja da se stanje u oblasti inkluzivnog predškolskog odgoja i obrazovanja unaprijedi, naš vrtić, unatoč dugogodišnjim pokušajima pregovora s gradskim vlastima, nije uspio dobiti podršku u smislu rješavanja pitanja adekvatnog prostora za rad. Vrtić će, od početka pedagoške 2021/2022. godine, preseliti u novi prostor - u privatnu kuću za koju će vlastitim sredstvima morati plaćati najamninu.

Kada je u pitanju cijena cjelodnevnog boravka mjesečno za jedno dijete u predškolskoj ustanovi, prikupljeni podaci nam govore da je cijena očekivano neujednačena, da se razlikuje od općine do općine, kao što se razlikuju i kriteriji za javno budžetiranje djelatnosti i subvencioniranje porodica. U ustanovama, koje su učestovale u studiji slučaja, cjenovni raspon za mjesečni cjelodnevni boravak djeteta u vrtiću, koju plaćaju roditelji/staratelji, se kreće od 50,00 KM u općini u kojoj lokalna vlada snažno podržava porodice djece i institucionalnu djelatnost predškolskog odgoja i obrazovanja do cijene od 195,00 KM, kolika je cijena koju roditelji/staratelji treba da izdvoje za cjelodnevni boravak djeteta u privatnom vrtiću koji nije potpomognut javnim budžetskim novcem. Ovi podaci se odnose samo na predškolske ustanove koje su učestovale u istraživanju, dok je raspon cijena mjesečnog boravka djeteta u predškolskim ustanovama daleko veći, ukoliko bismo komparirali podatke za svaku registrovanu predškolsku ustanovu u BiH.

Primjer 6: Studija slučaja I

Cijena cjelodnevno boravka u našoj predškolskoj ustanovi je 160,00 KM, a cijena poludnevnog boravka 120,00 KM. Navedena cijena je cijena koju plaćaju porodice, dok je ekonomska cijena boravka mnogo veća. Umanjenja naknade moguća su samo po broju upisane djece iz iste porodice, i to 10% niža cijena za dvoje upisane djece i 20% umanjeње za troje upisane djece. Specijalizirani programi, program njemačkog jezika i program engleskog jezika, realiziraju se sa svom djecom vrtićkih grupa i oni se ne naplaćuju. Ustanova nema druge, kraće programe.

Primjer 7: Studija slučaja II

Naša ustanova ima jedinstvenu cijenu od 125,00 KM za cjelodnevni boravak djeteta u vrtiću za koje isključivo roditelji imaju interes. Troškove održavanja, hrane, režije, grijanja, materijala i opravke i sl. ustanova obezbjeđuje iz uplata svojih korisnika koji participiraju usluge mjesečno za cjelodnevni boravak djeteta. Ustanova nema druge kraće ili specijalizirane programe.

Primjer 8: Studija slučaja III

Ekonomska cijena cjelodnevno boravka djeteta u vrtiću za 2021. godinu iznosi 321,00 KM. Cijena koju roditelji plaćaju iznosi 140,00 KM za cjelodnevni, a 95,00 KM za poludnevni boravak. Za specijalizirani program engleskog jezika roditelji plaćaju 10,00 KM na mjesečnom nivou, dok je program u godini pred polazak u školu besplatan, kao i svi kraći programi. Za djecu sa poteškoćama u razvoju, koja imaju rješenje prvostepene komisije kao i za djecu bez roditeljskog staranja, boravak je besplatan, tj. finansiran je od strane Fonda dječije zaštite. Visina participacije boravka djeteta u vrtiću koju plaćaju roditelji djece sa subvencijama je različita i zavisi od tipa boravka djeteta (poludnevni ili cjelodnevni): samohrani roditelji, roditelji sa četvoro i više djece ostvaruju 50% popusta od cijene boravka; ako u ustanovi istovremeno boravi dvoje djece iz iste porodice, roditelji ostvaruju 10% popusta; ako u ustanovi istovremeno boravi troje djece iz iste porodice - prvo dijete plaća puni iznos, drugo ima popust 10% od cijene, dok je za treće dijete boravak potpuno besplatan.

Primjer 9: Studija slučaja IV

Svaka porodica čije dijete pohađa našu ustanovu ostvaruje pravo na javnu subvenciju. Ekonomska cijena vrtića u našoj ustanovi je 350,00 KM. Cijena koju plaćaju roditelji djeteta je jedinstvena, iznosi 50,00 KM. Cijena poludnevnog boravka je također 50,00 KM. Ostatak sredstava potrebnih za nesmetano funkcioniranje ustanove ostvaruje se iz budžeta općine. Osnivač (općinsko vijeće) posvećuje pažnju djeci predškolskog uzrasta, kako javnoj ustanovi, tako i privatnoj ustanovi na području naše općine.

Primjer 10: Studija slučaja V

Cjelodnevni boravak je 195,00 KM, poludnevni boravak iznosi 155,00 KM, za drugo dijete iz iste porodice odobravamo 20% popusta, a za treće i svako sljedeće dijete 50% popusta. Sedmero djece svake godine naš vrtić pohađa besplatno.

Zapažanja i narativne procjene podsticanja učešća, socijalne uključenosti i prihvatanja različitosti u praksi predškolskih ustanova donosimo kroz primjere i ilustraciju druge Izjave o kvalitetu.

Izjava o kvalitetu 2:

*Usluge se pružaju na način da se podstiče učešće,
pospješuje socijalna uključenost i prihvata različitost.*

U okruženju predškolskog odgoja i obrazovanja učešće se može aktivno podsticati uključivanjem roditelja i drugih zainteresovanih strana u procese donošenja odluka (npr. u vijeća roditelja). U okviru ciljanih inicijativa usmjerenih na porodice, a posebno na porodice sa samohranim roditeljima, porodice u nepovoljnom položaju te manjinske i migrantske porodice, omogućava im se da izraze svoje potrebe, koje pružatelji usluga mogu uzeti u obzir prilikom prilagođavanja usluga potrebama lokalnih zajednica.

Može se podsticati zapošljavanje osoblja iz marginaliziranih, migrantskih ili manjinskih grupa jer se pokazalo da sastav osoblja u okruženju predškolskog odgoja i obrazovanja koji odražava raznolikost zajednice donosi određene prednosti. Stvaranjem atmosfere, u kojoj su sve porodice i djeca dobrodošla i u kojem se cijene njihovi jezici, kultura i porijeklo, doprinosi se razvoju njihovog osjećaja pripadnosti. Primjerenim trajnim stručnim usavršavanjem osoblja se priprema na pružanje dobrodošlice i podrške dvojezičnoj djeci. U okruženjima institucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja mogu se razviti dobre prakse za porodice s ciljem neometanog prelaska iz porodičnog u vrtićko okruženje te se može podsticati visok nivo roditeljskog učešća organizovanjem posebnih inicijativa.

Okvirini zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju je normirao koje obaveze su dužne da osiguravaju nadležne obrazovne vlasti, nadležna tijela za socijalnu zaštitu i nadležna ministarstava za zdravlje i/ili institucije, u skladu sa odgovarajućim zakonima entiteta, kantona i BD BiH. Nadležne obrazovne vlasti su dužne da osiguravaju: sredstva za nabavku dijela didaktičkog materijala, profesionalno usavršavanje kadrova u odgoju i obrazovanju, razvoj predškolskih programa rada, evaluaciju predškolskih programa rada, dio sredstava za realizaciju specijaliziranih programa rada, izdavačku djelatnost ustanove, utvrđuju uslove i donose rješenje o početku rada predškolske ustanove. Osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva potrebna za osnivanje, rad i provođenje programa predškolskog odgoja i obrazovanja u skladu s pedagoškim standardima i normativima za predškolski odgoj i obrazovanje: plaće zaposlenika (bruto), topli obrok, regres, materijalne troškove, nabavku osnovne opreme i učila, potrošni materijal za odgojno-obrazovni rad, amortizaciju i tekuće investiciono održavanje objekata i dio radno-igrovnog materijala (igračke i drugi osnovni didaktički materijal). Također, iz budžeta osnivača osiguravaju se sredstva za razvoj djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja, finansiranje odjeljenja predškolskih ustanova u bolnicama, odjeljenja za djecu s poteškoćama pri odgovarajućim zavodima, za djecu nacionalnih manjina, posebno djecu Roma, kao i subvencije za cijenu grijanja, komunalija, vode, električne energije, PTT usluga i RTV takse koje se svrstavaju u kategoriju domaćinstava. Smještaj djece u predškolske ustanove za djecu iz hraniteljskih porodica finansira se pod istim uslovima.

Obaveze nadležnog tijela za socijalnu zaštitu, u skladu s odgovarajućim zakonima RS, kantona u FBiH i BD BiH osiguravaju sufinansiranje dijela troškova za: djecu bez roditeljskog staranja, djecu sa poteškoćama, djecu invalida, djecu civilnih žrtava rata, djecu nezaposlenih roditelja, djecu korisnika socijalnih primanja i djecu redovnih studenata. Na osnovu Okvirnog zakona u BiH, nadležna ministarstva za zdravlje i/ili institucije zdravstvene zaštite, u skladu sa odgovarajućim zakonima entiteta, kantona i BD BiH osiguravaju: finansiranje preventivnih programa i programa zaštite i unapređivanja zdravlja djece, plaće ljekara, specijalnih pedagoga, stomatologa, medicinskih sestara, dio potrošnog materijala za jaslice,

profesionalno usavršavanje zdravstvenih radnika i specijalnih pedagoga, sanitarne preglede svih zaposlenih i preglede djece pred upis u predškolsku ustanovu. U praksi, značajan problem predstavljaju općinske uredbe, tj. kriteriji o subvencioniranju troškova boravka djece u predškolskim ustanovama, prema kojima radno sposobni nezaposleni roditelji ne mogu ostvariti pravo na ovu socijalnu subvenciju.

Liste čekanja na upis u predškolsku ustanovu

Osigurati dostupnost mjesta u organizovanom predškolskom odgoju i obrazovanju u osnovi znači da ponuda treba da odgovara potražnji. Iako predškolski odgoj i obrazovanje nije obavezan u većini zemalja EU, pa tako nije ni u BiH (sem obaveznog programa u godini pred polazak u školu), obaveza je društva da djeca čiji roditelji zatraže mjesto u predškolskoj ustanovi, treba to mjesto da nađu bez neprimjerenog čekanja i unutar razumne udaljenosti od njihova doma. Na potražnju ne utiče samo kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja i troškovi usluga, važna su i kulturološka uvjerenja vezana za odgoj i roditeljstvo, kao i socijalna politika i politika rada.¹³ Istraživanjem smo došli do podataka da kod većine predškolskih ustanova, učesnica istraživanja, postoje liste čekanja na upis u programe predškolskog odgoja i obrazovanja, ali i da postoje inicijative i ograničen napredak prevazilaženja ovog problema otvaranjem novih i proširivanjem postojećih kapaciteta, uz brojne teškoće. U primjerima koji slijede moguće je pronaći pozitivne primjere podsticanja socijalne uključenosti, opis razloga za postojanje liste čekanja na upis i strategija koje ustanove u saradnji sa donosiocima odluka poduzimaju kako bi se ovi problemi prevazišli.

Primjer 11: Studija slučaja I

Ekonomska cijena boravka djeteta u predškolskoj ustanovi je mnogo viša od cijene koju plaćaju roditelji. U našoj ustanovi nema djece kojima je osiguran pristup predškolskom odgoju i obrazovanju putem (dodatnog) subvencioniranja. Umanjenja naknade do sada su bila moguća jedino na osnovu broja djece iz iste porodice upisane u vrtić. Opcije subvencioniranja boravka djeteta u vrtiću svakako je nešto na što se u bliskoj budućnosti mora obratiti pažnja u našoj ustanovi. Postoje liste čekanja za upis djece u našu predškolsku ustanovu. Prednost za upis imaju: djeca zaposlenika, donatora ustanove, djeca ratnih vojnih invalida, djeca iz nepotpunih porodica (bez jednog ili oba roditelja), djeca koja ostvaruju prava po osnovu socijalne zaštite.

S ciljem unapređenja, ustanova treba razmotriti opcije subvencioniranja boravka po određenim kriterijima. Planirano je razmijeniti iskustva s drugim predškolskim ustanovama s područja kantona kako bismo razmijenili ideje i načine za provođenje ove mjere.

Primjer 12: Studija slučaja II

U našoj ustanovi, koja je jedina ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje u našoj općini, ne nalazi se niti jedno dijete kojem je osiguran boravak uz olakšice. Porodice djece predškolskog uzrasta iz ugroženih i marginaliziranih grupa nemaju besplatnu uslugu niti smanjene troškove, već su prisiljeni da čekaju na javne pozive i apliciranje naše ustanove na iste. Liste za čekanje na prijem djece u predškolsku ustanovu koje postoje govore u prilog činjenici da pristupačnost predškolskom odgoju i obrazovanju u našoj javnoj ustanovi nije omogućena, a porodice i djeca ne mogu koristiti naše usluge onda kada bi željeli. Jedini povećan obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, ustanova je realizirala javljanjem na javne pozive Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke ili ličnim organizovanjem radionica.

¹³ Eurydiceov sažetak politike Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014.

Primjer 13: Studija slučaja III

Procent djece za koju je podržan i obezbijeđen pristup predškolskom odgoju i obrazovanju putem javnog finansiranja i subvencioniranja iznosi oko 37% populacije djece. Oko 18% djece u ustanovi koristi dodatne subvencije. Od septembra 2020. godine Fond dječije zaštite subvencionira boravak djece sa poteškoćama u razvoju koja imaju nalaz i mišljenje prvostepene komisije kao i djecu bez roditeljskog staranja. U Ustanovi postoji lista čekanja na kojoj se, zbog proširenja kapaciteta, nalazi manje djece u odnosu na prošlu kalendarsku godinu. Kriteriji za prednost upisa sa liste čekanja nisu u potpunosti definisani, ali prednost imaju djeca koja su prva evidentirana na istu.

Primjer 14: Studija slučaja IV

Od 2017. godine, zahvaljujući razumijevanju tadašnjeg općinskog načelnika, a potom Općinskog vijeća, cijena boravka za svako dijete u vrtiću, koju plaćaju roditelji na mjesečnom nivou, iznosi 50,00 KM. Upravni odbor ustanove je predložio pomenutu cijenu, koja se odnosi na mjesečne troškove ishrane dok dijete boravi u vrtiću, a Općinsko vijeće je dalo saglasnost i izvršene su velike promjene u budžetu Općine, što je rezultiralo rebalansom budžeta. Također, u posljednje tri godine, iako to nismo očekivali, imajući na umu sve promjene koje su se desile u načinu finansiranja, dva puta smo, uz saglasnost općinskog vijeća, povećavali plaće zaposlenicima u vrtiću po 10%. Način na koji smo došli do jedinstvene cijene za boravak u vrtiću je bio veoma težak. Radna grupa je radila na izradi podzakonskog akta 7 mjeseci, uz ogromnu podršku načelnika Općine da taj posao iznesemo do kraja i da bude donešen u najboljem interesu djece i cjelokupne lokalne zajednice. Upravni odbor je usvojio Pravilnik nakon široke javne rasprave s brojnim učesnicima jer je sama informacija o uvođenju izmjena u način plaćanja usluga izazvala veliko interesovanje javnosti u lokalnoj zajednici. Pravilnik je dobio saglasnost Općinskog vijeća, čime je na sebe preuzelo obavezu za sve materijalne troškove ustanove, plaće, topli obrok, nabavke stalnih sredstava i opreme i sl. Kroz projekte nevladinog sektora i humanitarnih organizacija, osnivač radi na omogućavanju boravka djeci iz marginaliziranih porodica. Za dvanaestero djece ustanova je uz podršku osnivača obezbijedila smještaj bez naknade i plaćanja, kroz projekat PEACH, Predškolsko obrazovanje za svu djecu koji se realizira uz pomoć Caritasa Švicarske i Asocijacije za razvoj Leda.

Postoje liste čekanja za upis djece u našu ustanovu. U pedagoškoj 2020/2021. godini 90 djece je na listama čekanja, a najduža lista čekanja je u grupama uzrasta djece od 1 do 3 godine. Prilikom upisa djece putem javnog oglasa, primjenjuju se Kriteriji za upis i utvrđivanje prioriteta prilikom upisa, a prednost se daje porodicama gdje su oba roditelja zaposlena, samohranim roditeljima, prednost se daje djeci za koju se priloži medicinska dokumentacija (zavisno od teškoće), porodicama demobilisanih boraca...

Najveća poteškoća, trenutno, su veoma limitirani prostorni kapaciteti naše ustanove. Veliki broj djece poslije konkursa za upis djece u julu ostaje na listama čekanja. Prethodne pedagoške godine (2019/2020) na listi čekanja smo imali 120 djece, dok smo ove godine imali 90 djece na listi čekanja. Smanjen broj djece na listama čekanja nije rezultat rješavanja problema, nego rezultat neraspisivanja konkursa za pojedine odgojno-obrazovne grupe pa se veliki broj porodica djece nije ni prijavljivao na ovogodišnji konkurs.

Primjer 15: Studija slučaja V

Osnivač javnih predškolskih ustanova u našoj lokalnoj zajednici je Grad i jedino javne predškolske ustanove dobivaju materijalne subvencije za smještaj djece u vrtić. Privatne predškolske ustanove nepravedno su izostavljene u smislu finansijske podrške. Nepostojanje adekvatnih zakonskih i podzakonskih akata uveliko otežava normalan rad predškolskih ustanova. Nepostojanje Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, koji je usklađen s Okvirnim zakonom na nivou BiH, stvorilo nam je prepreku i prilikom upisivanja vrtića u Registar predškolskih ustanova na području našeg kantona.

Naš vrtić dobiva djelimičnu podršku grada, što pokriva samo oko 8% naših ukupnih troškova. Osnivačka organizacija „Diakoniewerk“, između ostalog, svake godine snosi troškove za besplatan boravak sedmero djece iz socio-ekonomski ugroženih porodica, specijalističku podršku kao i besplatan prevoz za određene kategorije djece, kako bi se što većem broju djece omogućio pristup predškolskoj ustanovi. Zbog velikog interesa roditelja za upis, a zbog ograničenog kapaciteta vrtića, svake godine postoji lista čekanja na upis. U slučaju ograničenog broja slobodnih mjesta, u našoj ustanovi prednost prilikom upisa daje se: djeci sa poteškoćama u razvoju (4 – 6 djece, ovisno o trenutnim mogućnostima i vrsti poteškoće); djeci iz socio-ekonomski ugroženih porodica (maksimalno 7 djece) koja dolaze uz pisanu preporuku Centra za socijalni rad ili SOS Porodičnog centra; djeci različitih etničkih grupa – vrtić osigurava proporcionalnu zastupljenost svih konstitutivnih naroda i ostalih, pa temeljem toga djeca iz određene etničke grupe mogu biti primljena kako bi se ispunio uslov proporcionalne zastupljenosti; djeci samohranih roditelja; braći ili sestrama djece koja trenutno pohađaju vrtić i koja će nastaviti pohađati vrtić u narednoj pedagoškoj godini.

Kao što možemo vidjeti u priloženim primjerima, sve ustanove imaju liste za čekanja na upis djece u predškolsku ustanovu, bez obzira da li se radi o javnoj ili privatnoj ustanovi ili da li je u pitanju demografski brojnija ili ekonomski razvijenija lokalna zajednica ili obrnuto. Razlozi za to su uglavnom nedostatak dodatnih prostornih, kadrovskih i materijalnih kapaciteta predškolskih ustanova za prijem djece zainteresovanih porodica u odnosu na postojeće, popunjene kapacitete. Pozitivan primjer nedavnog proširenja prostornog kapaciteta izgradnjom namjenskog objekta za potrebe organizacije predškolskog odgoja i obrazovanja u lokalnoj zajednici je zabilježen samo u jednom ispitanom slučaju, dok dvije ustanove od ukupno pet imaju u planu proširenje prostornih kapaciteta u bliskoj budućnosti (privatna predškolska ustanova od svojih sredstava zakupljuje novi prostor, dok je druga, javna ustanova, trenutno u zakupljenom prostoru dok se ne završi izgradnja nove zgrade ustanove/vrtića puno većih kapaciteta). U veoma nepovoljnoj situaciji se nalazi i ustanova koja trenutno raspolaže prostornim kapacitetima za obuhvat dodatnog broja djece, čime bi se riješio i problem prijema djece sa postojećih listi čekanja, ali nemaju saglasnost osnivača za takvu aktivnost, dok lokalna, općinska vlast, po navodima rukovoditelja ustanove, nema značajnijeg uticaja na postojeće stanje. Snažna podrška lokalne zajednice podsticanju učešća i socijalne uključenosti u organizovani predškolski odgoj i obrazovanje vidljiva je iz nekoliko primjera iz studija slučaja, ilustrirana kao primjer dobre prakse u Primjeru broj 14 ovog izvještaja.

U cilju preglednosti i ilustracije dimenzije kvaliteta koja se odnosi na dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja, u **Tabeli 6.** donosimo objedinjen prikaz strukturalnih pokazatelja u okviru studija slučaja o kapacitetima predškolskih ustanova, vrstama i cijenama programa koji se provode u ovim predškolskim ustanovama, procentu subvencioniranih porodica i djece i dr.

Tabela 6: Zbirni prikaz strukturalnih pokazatelja iz 5 studija slučaja kao uvid u dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja

Statistički podaci iz studije slučaja pet predškolskih ustanova u dimenziji dostupnosti					
Indikatori	Studija slučaja I	Studija slučaja II	Studija slučaja III	Studija slučaja IV	Studija slučaja V
Osnivač predškolske ustanove:	Općinsko vijeće	Vlada kantona	Općina	Općinsko vijeće	Projekt strane socijalne neprofitne organizacije
Vrste programa:	- cjelodnevni - poludnevni - specijalizirani - programi jačanja roditeljskih kompetencija - obavezni, kada ministarstvo zatraži i podrži.	- cjelodnevni - produženi boravak za djecu školskog uzrasta (do pojave pandemije).	- cjelodnevni primarni - poludnevni - specijalizirani - besplatni 180-satni program u ruralnim sredinama za djecu u godini pred polazak u osnovnu školu, prosječno 70 djece. Veći dio sredstava za ove potrebe osiguravaju ministarstvo, općina i ustanova.	- cjelodnevni - poludnevni - specijalizirani - obavezni program za djecu u godini pred polazak u osnovu školu.	- cjelodnevni program - program ranog učenja engleskog jezika – fakultativni program (2 x sedmično po 30 min). Ostale specijalističke i druge usluge koje pruža predškolska ustanova. ¹⁴
Cijena cjelodnevnog boravka koju plaćaju roditelji	160,00 KM Ekonomska cijena je mnogo viša.	125,00 KM Jedinstvena cijena.	140,00 KM Ekonomska cijena je 321,00 KM.	50,00 KM (mjesečni troškovi ishrane djeteta) Ekonomska cijena je 350,00 KM mjesečno.	195,00 KM 9,5 sati boravka (07:00-16:30).
Cijena poludnevnog boravka	120,00 KM		95,00 KM	50,00 KM	155,00 KM
Uzrast djece koja su obuhvaćena predškolskim programima u predškolskoj ustanovi	Djeca u uzrastu od 6 mjeseci do polaska u osnovnu školu.	Djeca u uzrastu od 1godine do polaska u osnovnu školu.	Djeca u uzrastu od 1 godine do polaska u osnovnu školu.	Djeca u uzrastu od 1 godine do polaska u školu.	Djeca u uzrastu od tri godine do polaska u školu.

¹⁴ logopedski tretmani, tretmani s radnim terapeutom, tretmani s edukatorom rehabilitatorom, tretmani programa LifeTool, (kompjuterski) potpomognuta komunikacija, besplatan boravak u vrtiću za djecu iz 7 socio-ekonomski ugroženih porodica, besplatan prevoz kombijem u vrtić i povratak kućama (za određen broj djece)

Prostorni (i kadrovski) kapacitet ustanove	50 djece, toliko je i upisano. Zakupljen prostor, popunjeni kapaciteti. Osnivač ima u planu izgradnju namjenskog objekta.	Prostorni kapacitet ustanove je mjesto za 150 djece, a odobren je upis samo 83 djece. Objekt u kome su do aprila 1992. radili sa djecom uzrasta do tri godine je dodijeljen općinskom centru za socijalni rad.	250 djece. Nov, namjenski, savremen objekt, popunjenost sa 220 djece. U sastavu ustanove je i Centar za rani rast i razvoj u okviru kojeg se organizuje rad sa djecom koja imaju poteškoće u razvoju ili kašnjenja u razvoju. Ustanova od decembra 2020. funkcioniра u novom objektu koji je koštao 3,2 miliona KM, kapaciteta 250 djece, što je za oko 100 djece više u odnosu na kapacitet starog objekta u kome smo radili.	194 djece. Dva objekta, popunjeni kapaciteti. Od upisanih 194 djece, dvije grupe djece čine djeca u uzrastu od 1 do 3 godine. U jednoj grupi su djeca uzrasta od 1 do 2, a u drugoj grupi djeca uzrasta od 2 do 3 godine.	42 djece? Zakupljen prostor. Popunjeni kapaciteti. Trenutno se vode aktivnosti na pripremi novog zakupljenog prostora za rad u 2021/2022. pedagoškoj godini i dalje.
Ukupan procenat populacije djece u uzrastu od 1 godine do polaska u školu obuhvaćene predškolskim odgojem i obrazovanjem u općini	50% djece uzrasta u godini pred polazak u osnovnu školu je u predškolskoj ustanovi, po podacima kojima raspolažemo.	Ne raspolažu podacima.	37% djece populacije od 1 godine do polaska u osnovnu školu.	Ne raspolažu podacima.	Ne raspolažu podacima.

Broj upisane djece: djevojčice i dječaci	50 (27 djevojčica i 23 dječaka), 16 mlađe od tri godine.	83	220 (107 dječaka i 113 djevojčica)	194	Oko 40
Procent djece u vašoj općini za koju je podržan i obezbijeđen pristup predškolskom odgoju i obrazovanju putem javnog finansiranja i subvencioniranja	Bez dodatnih javnih subvencija.	Bez dodatnih javnih subvencija.	37%	100% Svaka porodica čije dijete pohađa našu ustanovu ostvaruje pravo na javnu subvenciju.	Vrtić dobiva djelimičnu potporu grada (što pokriva samo oko 8% ukupnih troškova). Za drugo dijete iz iste porodice odobravamo 20% popusta, a za treće i svako sljedeće dijete 50% popusta.
Dodatne specifične informacije	43 djece je iz ruralnih sredina od ukupno upisanih (50), 7 djece su iz urbane sredine.		Broj djece koja su trenutno obuhvaćena predškolskim odgojem i obrazovanjem mlađe od tri godine je 65, djece samohranih roditelja je 2, a 12 djece koja žive u ruralnim područjima dok su sva ostala djeca iz urbanih sredina. Broj djece koja podstiču iz ugroženih i marginaliziranih porodica je 8.	5 djece su 100% invalidi prve kategorije. Veliki broj djece ima blaže teškoće u razvoju. Također, jedna odgojna grupa egzistira u saradnji sa Caritas-om Švicarske u BiH i Asocijacijom za razvoj Leda i uključuje 12 djece iz marginaliziranih grupa (4 romske djece i 8 djece iz teških socijalno ekonomskih uslova) za koje ove godine ustanova osigurava smještaj.	Osnivačka organizacija „Diakoniewerk“, između ostalog, svake godine snosi troškove za besplatan vrtić za djecu iz socio-ekonomski ugroženih porodica (maksimalno 7 djece) koja dolaze uz pisanu preporuku Centra za socijalni rad ili SOS Porodičnog centra, specijalističku podršku (logoped, edukator-rehabilitator, radni terapeut) kao i besplatan prevoz za određene kategorije djece.

Liste čekanja, uzrok	Da. Limitirani kapaciteti. Ustanova je osnovana prije nekoliko godina, u razvoju.	Da, liste postoje od 2014. godine. Čeka se na odobrenje osnivača za prijem djece i osoblja. Trenutno 50 djece čeka na upis (najviše je djece u uzrastu 1-3 godine).	Da.	Da. Najveća poteškoća, trenutno, su veoma limitirani prostorni kapaciteti ustanove.	Da. Zbog velikog interesa roditelja za upis, a zbog organičnog kapaciteta vrtića, svake godine postoji „lista čekanja“ na upis.
-------------------------	---	---	-----	---	---

4.1.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Dostupnost

Imajući u vidu da je dimenzija *Dostupnost* najniže procijenjena dimenzija kvaliteta od svih pet istraženih dimenzija ($M=3,17$; $SD=0,94$), a radi osiguranja dostupnih, cjenovno pristupačnih i inkluzivnih usluga ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, potrebno je razmotriti sljedeće:

- analizirati ponudu i potražnju među porodicama kako bi se ponuda usluga predškolskog odgoja i obrazovanja bolje prilagodila njihovim potrebama, uz poštivanje prava roditeljskog izbora;
- analizirati i ukloniti prepreke s kojima bi se porodice mogle susresti, kao što su troškovi, prepreke povezane sa siromaštvom, mjestom stanovanja, nefleksibilnim radnim vremenom, kulturnim i jezičkim preprekama, diskriminacijom i nedostatkom informacija i sl;
- uspostaviti kontakte sa porodicama, posebno sa porodicama u nepovoljnom položaju, kako bi ih se informisalo o koristima učestvovanja u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te izgradilo povjerenje u usluge;
- osigurati pristup cjenovno pristupačnom kvalitetnom predškolskom odgoju i obrazovanju za svu djecu, zalaganjem na odgovarajućem nivou upravljanja. U postojećim sistemima finansiranja predškolskog odgoja i obrazovanja postoje ozbiljni nedostaci;
- pružiti inkluzivne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja za svu djecu uključujući djecu različitog porijekla, različitog mjesta stanovanja te djecu sa poteškoćama u razvoju uz izbjegavanje segregacije i podsticanje njihova učestvovanja, neovisno o statusu njihovih roditelja ili staratelja na tržištu rada (neovisno o tome da li su zaposleni ili ne);
- osigurati više institucionalnih kapaciteta za djecu najranijeg uzrasta, do tri godine života, radi velike potražnje.

4.2. Osoblje, percepcija učesnika ispitivanja

Svih pet istraživanih dimenzija kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja i njihovo jedinstvo je ključno za visokokvalitetne usluge u predškolskom odgoju i obrazovanju. Međutim, brojna istraživanja¹⁵ su potvrdila da je kvalitet rada predškolske ustanove u najvećoj mjeri uslovljen kvalitetom njenog kadra i kvalitetom rada stručnog osoblja. Kvalitet osoblja je tijesno povezan sa kvalitetom svih područja kvaliteta rada i života u ustanovi, s posebnim naglaskom na vezu sa kvalitetom odgojno-obrazovnog procesa, kvalitetom kurikulumu, sigurnim i podsticajnim okruženjem, praćenjem i vrednovanjem, građenjem partnerstva sa porodicama i lokalnom zajednicom, organizacijskim vođenjem ustanove itd. Kvalitet rada predškolske ustanove se razvija i raste kada je osoblje dobro kvalificirano, imaju dobre uslove za rad, ima ga u dovoljnom broju, motivirano je i kontinuirano se usavršava. Obrazovanost, stručna osposobljenost, kompetencije i ličnost odgajatelja imaju snažan uticaj na kvalitet u predškolskom odgoju i obrazovanju i dugoročan učinak na živote djece. Izraz osoblje korišten u ovoj analizi se odnosi na sve članove predškolske ustanove koji rade sa djecom u institucionalnom profesionalnom angažmanu i koji pružaju njegu, zaštitu odgoj i obrazovanje djece od rođenja do polaska u osnovnu školu. Ljudski potencijali uključuju i rukovodioce predškolske ustanove, menadžere i druge profesionalce koji rade u ustanovama za organizovani predškolski odgoj i obrazovanje.

U BiH zanimanje odgajatelja zahtijeva i uživa visok profil kvalifikacija i profesionalnosti dok ga materijalni i društveni status profesije ne prati (drugim riječima - potcijenjen je). Kako bi mogli obavljati veoma složenu društvenu ulogu podrške djeci i njihovim porodicama, odgajatelji treba da steknu i raspolazu složenim specifičnim stručnim znanjima, vještinama i sposobnostima, posjeduju profesionalne i lične kompetencije u razumijevanju djetinjstva i djeteta. Okvirnim zakonom (2007) je utvrđeno da stupanjem na snagu ovog zakona odgajatelji, koji rade s djecom u odgojno-obrazovnom procesu, moraju imati visoku stručnu spremu u oblasti predškolskog odgoja, dok je za odgajatelje koji imaju više od 20 godina staža s višom i srednjom školskom spremom propisano da mogu ostati u odgojno-obrazovnom procesu do odlaska u penziju. Zakonom je utvrđen i prelazni period za uspostavljanje stručnih standarda, a koji se odnose na osoblje koje radi u predškolskim ustanovama. Normirano je da se prelazni period za zaposlene s neodgovarajućom stručnom spremom (srednja ili viša škola) reguliše zakonom koji utvrde nadležne obrazovne vlasti. Prema tome, zahtjev za ulazak u nastavničku, odgajateljsku profesiju u BiH su visoki i generalno u skladu sa evropskim standardima prema kojima je preduslov pristupanju profesiji završen prvi ciklus visokog obrazovanja od 180 ili 240 ECTS bodova.

Normiranjem profila stručnjaka, koji mogu raditi sa djecom u predškolskom odgoju i obrazovanju, propisano je da se neposredni odgojno-obrazovni proces u predškolskom odgoju i obrazovanju u javnom i privatnom sektoru odvija pod vođstvom odgajatelja i specijaliziranih stručnjaka različitih profila: pedagoga, specijaliziranih pedagoga, logopeda, psihologa, ljekara, socijalnih radnika s visokom stručnom spremom, dok njegu i brigu o zaštiti i unapređenju zdravlja djece uzrasta od šest mjeseci do polaska u školu realiziraju medicinski radnici sa završenim fakultetom, visokom ili srednjom medicinskom školom. Istim zakonom je

¹⁵ Vidjeti u OECD (2012) *Starting Strong III*; kao i u: Jan Peeters (VBJK, Ghent), Claire Cameron (Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London), Arianna Lazzari and Brecht Peleman (VBJK, Ghent), Irma Budginaite (PPMI, Vilnius), Hanan Hauari (Thomas Coram Research Unit) and Hanna Siarova (PPMI, Vilnius). Eurofound (2015), *Working conditions, training of early childhood care workers and quality of services – A systematic review*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

predviđeno da u realizaciji programa odgojno-obrazovnog rada mogu učestvovati i osobe s visokom, višom i srednjom stručnom spremom odgojno-obrazovnog i medicinskog smjera u svojstvu asistenta i volontera. Odgajatelji, stručni saradnici i saradnici, koji prvi put zasnivaju radni odnos u predškolskoj ustanovi, obavezni su nakon jedne godine, a prije isteka druge godine neposrednog odgojno-obrazovnog rada, položiti stručni ispit.

Stručni organi koji obavljaju stručnu funkciju u predškolskim ustanovama su stručno vijeće i stručni aktivisti. Stručno vijeće je stručni organ predškolske ustanove koji čine svi stručni zaposleni u predškolskoj ustanovi. Nadležnosti stručnog vijeća su da prati i analizira organizaciju i realizaciju programa odgojno-obrazovnog rada, utvrđuje program stručnog usavršavanja odgajatelja i prati njegovu realizaciju, razmatra i utvrđuje prijedlog godišnjeg programa rada, formira, prati i analizira rad stručnih tijela, te razmatra i daje primjedbe na njihove izvještaje o radu, kandidira predstavnika upravnog odbora i predlaže i prati realizaciju saradnje s roditeljima i lokalnom zajednicom. Stručnim vijećem rukovodi direktor predškolske ustanove. Stručni aktivisti formiraju se od stručnih radnika po uzrasnim grupama u kojima se realizira odgojno-obrazovni proces. Stručni aktivisti brinu o usklađivanju rada istih uzrasnih grupa, poduzima mjere za uspješnu realizaciju programa u svom aktivu i prati cjelokupan razvoj i aktivnost djece te predlaže mjere za njihovu uspješnost. Stručnim aktivom rukovodi predsjednik aktiva kojeg biraju članovi aktiva.

Direktor predškolske ustanove odgovoran je za rukovođenje predškolskom ustanovom i za realizaciju njenih programskih aktivnosti, a imenuje ga upravni odbor po postupku koji se određuje zakonima ili propisima RS, kantona u FBiH i BD BiH te općim aktima predškolske ustanove, dok direktora privatne predškolske ustanove imenuje osnivač. Okvirnim zakonom propisano je da direktor predškolske ustanove mora imati visoku stručnu spremu iz oblasti predškolskog odgoja, pedagogije, specijalne pedagogije ili psihologije. Zakonom je predviđen i izuzetak da za direktora predškolske ustanove može biti imenovan istaknuti, u praksi dokazani nastavnik predškolskog odgoja i obrazovanja.

U skladu sa važećim zakonima, direktori predškolskih ustanova obnašaju i upravno-administrativnu i pedagošku funkciju. U odnosu na funkcije (ili uloge) direktora predškolske ustanove, primijetan je trend i nužnost ka osiguravanju ravnoteže između rukovođenja i snažnog pedagoškog vođstva. Sve više se očekuje da će lideri biti sposobni da organizuju i rukovode ustanovom, ali i da pružaju profesionalno vođstvo kao podršku razvoju i učenju djece.

Pored toga, da bi odgovorili na brojne izazove rukovođenja ustanovom, direktori su dužni baviti se zakonodavstvom u odgoju i obrazovanju, brojnim pitanjima u rukovođenju, upravljanjem i finansiranjem, promovisati razmjenu iskustava i dobrih praksi u odgoju i obrazovanju, podijeliti teorijska znanja naučnika i drugih stručnjaka sa zaposlenima, ojačati veze sa ministarstvom obrazovanja, javnim institucijama, partnerima i zainteresovanim stranama, a procjenjuje se i podaci govore da su sistemske obuke za direktore sporadične i nedovoljno ih je, općenito za sva područja djelovanja rukovodioca, lidera predškolske ustanove.

U kontekstu ovog izvještaja i procjene kvaliteta dimenzije *Osoblje* u predškolskim ustanovama, vrijedno je podsjetiti da BiH ima Standarde kvaliteta rada odgajatelja, stručnih saradnika i direktora, kojima se podržava razvoj visokokvalitetne prakse u predškolskom odgoju i obrazovanju, kao i Standard zanimanja odgajatelja kojim su definisani ključni poslovi odgajatelja i neophodne kompetencije koje treba da steknu tokom inicijalnog obrazovanja za odgajateljsku profesiju i razvijati tokom ulaska u profesiju. Razvoj profesionalnih kompetencija mora biti sastavni dio dodiplomske obuke ali i profesionalnog razvoja odgajatelja, a sve

navedene kompetencije treba da budu jasno definisane kroz standarde kvaliteta za odgajatelje, kao okvira i instrumenta za samoevaluaciju i postavljanje razvojnih ciljeva.

Standardi kvaliteta rada i indikatori pružaju odgajateljima, stručnim saradnicima i direktorima osnovne smjernice i okvir za praćenje sopstvenog rada. Nastali su prvenstveno s ciljem da pomognu profesionalcima u sagledavanju sopstvene prakse, omoguće efikasnije kontinuirano praćenje kvaliteta rada, te postavljanje ciljeva u pogledu njihovog daljeg stručnog usavršavanja i cjeloživotnog učenja. Oni otvaraju prostor za kreiranje profesionalne kulture, profesionalni dijalog, mentorski rad, međusobnu podršku i učenje, kao dio procesa stvaranja zajednice koja uči.

Primjena postojećih standarda kvaliteta rada i standarda zanimanja, tj. zajedničkog okvira kompetencija profesionalaca, može usmjeriti i unaprijediti inicijalno obrazovanje i programe kontinuiranog profesionalnog razvoja i pomoći u upravljanju očekivanjima od profesionalaca i kreiranju aktivnosti na poboljšanju kompetencija pojedinaca i timova.

Po ocjeni brojnih dosadašnjih međunarodnih istraživanja iz ove oblasti ističe se da su kvalifikacije, radni uslovi, plaće, beneficije i profesionalni razvoj osoblja elementi koji su čvrsto povezani sa dječijim kognitivnim i socio-emocionalnim razvojem i razvojem govora. Za razvoj i unapređenje kompetencija osoblja, stalno stručno usavršavanje može biti jednako važno kao i inicijalno obrazovanje. Većina istraživanja potvrđuje tezu da su bolje obrazovani odgajatelji učinkovitiji u pružanju stimulativnih interakcija osoblja i djece, razvoj govora djece, veća je sposobnost odgovora na dječije potrebe. Međunacionalne meta-analize pokazuju odnos između strukturnih karakteristika predškolskog odgoja i obrazovanja (npr. kvalifikacije, plaće osoblja, omjer osoblje/dijete i sl.) i kvaliteta procesa (npr. kvalitet interakcije odrasli/dijete i razvojnih aktivnosti) te veze s razvojem i učenjem djece. Dakle, analizom razvoja radne snage i radnih uslova ustanovljeno je da su više inicijalne kvalifikacije povezane s kvalitetnijom interakcijom. Niske plaće i nizak društveni status profesije može biti uzrok opreza kvalificiranih i posvećenih pojedinaca da uopće razmatraju svoj angažman i rad u djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja. Dakle, strukturni aspekti i indikatori kvaliteta (kao što su nivo kvalifikacije, plaće, omjer osoblje/dijete, omjer broja zaposlenika i djece i veličina odgojne grupe) najčešće su korišteni alati za poboljšanje kvaliteta, a kvalitet procesa je primarni pokretač postignuća u razvoju djece.¹⁶

4.2.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji Osoblje

Anketni upitnik u dijelu koji se odnosi na dimenzije kvaliteta *Osoblje* predškolske ustanove popunilo je 108 ispitanika iz 20 predškolskih ustanova, stručnih djelatnika iz reda odgajatelja, stručnih saradnika i direktora predškolskih ustanova. Generalno, u ovoj dimenziji kvaliteta, koja se odnosi na 11 postavljenih tvrdnji u upitniku za osoblje, preovladava najveći rang procjene ($M=4,38$; $SD=0,53$) i povjerenje u odnosu na sve ostale stubove kvaliteta (dostupnost, kurikulum, praćenje i vrednovanje i rukovođenje, finansiranje i partnerstva). Dodatnim kvalitativnim i kvantitativnim podacima do kojih smo došli iz pet studija slučaja ilustriraćemo objektivnost i dokumentovanu pozitivnu percepciju ispitanika o kvalitetu osoblja, njihovom statusu i učinku na kvalitet rada predškolske ustanove u cjelini.

¹⁶ EC: Improving quality in early childhood education and care, in Commission Staff Working Document

4.2.1.1. Anketno ispitivanje

Jedan od osnovnih uslova za registraciju ustanove za obavljanje djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH pri ministarstvima obrazovanja je ispunjen zahtjev nadležnih obrazovnih vlasti koje akreditiraju predškolsku ustanovu da ustanova raspolaže sa visokoobrazovnim stručnim kadrom koji ispunjava zakonske pretpostavke u vezi sa propisanim i neophodnim kvalifikacijama za rad sa djecom predškolskog uzrasta. Inicijalno obrazovanje kadrova je jedan od strukturalnih indikatora kvaliteta koji se procjenjuje i zahtijeva pri registraciji predškolske ustanove. Stupanjem na snagu Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH, odgajatelji koji rade sa djecom u odgojno-obrazovnom procesu moraju imati visoku stručnu spremu u oblasti predškolskog odgoja, a prelazni period za zaposlene sa neodgovarajućom stručnom spremom reguliše se zakonom koji utvrde nadležne obrazovne vlasti.

Visoka procjena tvrdnji ispitanika da formalno obrazovanje odgajatelja i drugih zaposlenih zadovoljava zakonom propisane norme za kvalifikacije i profesionalne standarde ($M=4,82$; $SD=0,55$) i da u njihovoj ustanovi većina odgajatelja ima zvanje profesora predškolskog odgoja ($M=4,59$; $SD=0,84$), govore u prilog činjenici da ispitanici procjenjuju da se zakonske norme i standardi poštuju u praksi. Podaci govore i o percepciji da se poštuje obaveza ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje i nadležnih obrazovnih vlasti da zaposlenom stručnom osoblju osigura podršku tokom pripravničkog staža i omogućiti polaganje stručnog ispita za samostalan rad nakon obavljenog pripravničkog staža. Ispitanici se u najvećem dijelu slažu sa tvrdnjom da je većina odgajatelja njihove ustanove položila stručni ispit nakon završenog pripravničkog staža ($M=4,89$; $SD=0,37$) uz formalnu stručnu, mentorsku podršku u prvih šest mjeseci rada ($M=4,73$; $SD=0,65$). Procjenjuje se da je većina odgajatelja, koji rade sa djecom, uključena u programe kontinuiranog stručnog usavršavanja ($M=4,53$; $SD=0,74$), a da rukovodioci ustanove imaju relevantne kvalifikacije potrebne za rukovođenje predškolskom ustanovom ($M=4,46$; $SD=1,14$).

Tabela 7: Osoblje predškolskih ustanova
Deskriptivne vrijednosti najviših i najnižih procjena pokazatelja kvaliteta (N=108)

TVRDNJE	N	Min	Max	M	SD
Formalno obrazovanje naših odgajatelj/ica i drugih zaposlenika zadovoljava zakonsku normu potrebnih kvalifikacija i profesionalne standarde za poslove koji obavljaju	107	2	5	4,82	0,55
Većina odgajatelj/ica u našoj ustanovi su profesori/ce predškolskog odgoja	108	1	5	4,59	0,84
Većina odgajatelj/ica u našoj ustanovi, koje rade sa djecom, su završile pripravnički staž i položile stručni ispit	108	3	5	4,89	0,37
Većina odgajatelj/ica koje direktno rade sa djecom u našoj ustanovi su u kontinuiranim programima stručnog usavršavanja	108	1	5	4,53	0,74
Odgajatelj/ice koje tek počinju sa radom, barem u prvih 6 mjeseci dobivaju formalnu stručnu podršku	108	2	5	4,73	0,65
Rukovodioci ustanove su završili relevantnu kvalifikaciju za rukovodica	108	1	5	4,46	1,14
Osoblje naše ustanove, posebno oni koji direktno rade sa djecom, ostvare prosječnu zaradu kao nastavnik u osnovnoj školi u našoj zajednici	106	1	5	3,69	1,63
Odgajatelj/ice imaju dovoljno vremena za rad sa roditeljima	108	1	5	4,07	1,18
Imamo odgovarajući i pravedan omjer odgajatelj/ica i broja djece	108	1	5	3,81	1,42
Odgajatelj/ice imaju dovoljno vremena za pripremu, ali i druge aktivnosti kada nisu direktno u odgojnoj grupi sa djecom	108	1	5	4,27	0,91
Iskustvo i postignuća odgajatelj/ica se izuzetno cijene u našoj ustanovi	105	1	5	4,29	1,00
OSOBLJE	108	2,45	5,00	4,38	0,53

broj odgovora (N), aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD), najmanja pojedinačna procjena (Min), najveća pojedinačna procjena (Max)

Ispitanici visoko procjenjuju tvrdnju da se iskustvo i postignuća odgajatelja izuzetno cijene u njihovoj predškolskoj ustanovi ($M=4,29$; $SD=1,00$), da odgajatelji imaju dovoljno vremena za pripremu, ali i druge aktivnosti kada nisu direktno u odgojnoj grupi sa djecom ($M=4,27$; $SD=0,91$) a nešto manje, ali i dalje visoko procjenjuju da odgajatelji imaju dovoljno vremena za rad sa roditeljima ($M=4,07$; $SD=1,18$). U ovom setu od 11 tvrdnji, najmanje prosječne procjene ispitanika se odnose na tvrdnje koje se odnose na pravedan omjer plaće odgajatelja u predškolskoj ustanovi u odnosu na plaću nastavnika u osnovnoj školi ($M=3,69$; $SD=1,63$) i odgovarajući i pravedan omjer odgajatelja i broja djece ($M=3,81$; $SD=1,41$).

Socijalno okruženje u kojem se odvija odgojno-obrazovni rad se snažno ogleda i u podacima o omjeru broja djece na broj odgajatelja. Prema važećim zakonskim i podzakonskim aktima, u vrtićima je potrebno formirati uzrasno homogenu grupu kad god je moguće, a ako nije, primjerene su i heterogene grupe (u praksi se često nazivaju „mješovite“ grupe). Podaci za ovaj pokazatelj iz istog upitnika govore nam da je prosjek broja djece u odgojnoj grupi 21,8 u uzrastima od 3 do 6 godina (uzrast djece u 4. godini života, uzrast djece u 5. godini, uzrast djece u 6. godini života i/ili mješovite odgojne grupe). Dokumentiran je raspon od najmanje 14 do najviše 30 djece u jednoj odgojnoj grupi. Odgojnu grupu vode dva odgajatelja, koji rade u smjenama, što, uzevši u obzir strukturu i broj sati neposrednog odgojno-obrazovnog radnog dana odgajatelja i dužinu dnevnog rada predškolske ustanove i cjelodnevnog programa, ukazuje na činjenicu da je najveći dio radnog dana u smjeni jedan odgajatelj provede sam sa cijelom grupom djece, što bi moglo da bude razlog najmanjoj prosječnoj procjeni tvrdnje da je omjer broja djece i odgajatelja u predškolskoj ustanovi pravedan.

4.2.1.2. Studije slučaja

U dimenziji kvaliteta *Osoblje* koristili smo dvije izjave o kvalitetu koje su izdvojene kao ključne za indikatore kvaliteta rada profesionalaca.

Izjava o kvalitetu 3:

Osoblje je kvalificirano, osposobljeno i kontinuirano se stručno usavršava, što im omogućava da ispune svoju profesionalnu ulogu.

U efikasnim sistemima predškolskog odgoja i obrazovanja se razmatra unapređivanje profesionalnog statusa zaposlenika, što je uveliko prepoznato kao jedan od ključnih faktora kvaliteta, i to podizanjem nivoa kvalifikacija te ponudom fleksibilnih mogućnosti napredovanja i alternativnih mogućnosti za asistente. To se može podržati nastojanjem da se okupi pedagoško osoblje sastavljeno od visokokvalificiranih stručnjaka s cjelovitim profesionalnim kvalifikacijama koji su specijalizirani za rano i predškolsko obrazovanje, i od asistenata.

Najnapredniji programi inicijalnog obrazovanja osmišljavaju se u saradnji s zaposlenicima u sektoru i odlikuju se uravnoteženošću teorije i prakse. Prednost je i ako obrazovni programi pripreme osoblje za zajednički rad i jačanje refleksivnih kompetencija. Za takve programe može biti korisno ako se osoblje osposobi za rad s jezično i kulturno raznolikim grupama te pojedincima iz manjinskih i migrantskih porodica i porodica s niskim prihodima.

Osoblje, koje je osposobljeno za praćenje razvojnih potreba, interesa i potencijala male djece te sposobno uočiti moguće poteškoće u razvoju i učenju, može aktivnije podržati razvoj i učenje djece. Redovne mogućnosti za trajno stručno usavršavanje prilagođene potrebama profesionalaca, od koristi su svim članovima osoblja, uključujući asistente i pomoćno osoblje.

Kad je riječ o neophodnim elementima iz područja razvoja djece i dječije psihologije, kompetencije osoblja trebalo bi, a u skladu s različitim strukturama osposobljavanja u državama članicama, uključivati u znanje o sistemima za zaštitu djece te, općenito, o pravima djeteta.

Kada govorimo o kvalifikacijama osoblja u predškolskom odgoju i obrazovanju, odgovarajući nivo i vrsta obrazovanja utvrđeni su u skladu sa zakonima države BiH i zakonima i podzakonskim aktima 12 obrazovnih jurisdikcija u državi. Dakle, kvalifikacije ukazuju na priznati nivo i vrste znanja, vještina i kompetencija koje je osoblje usvojilo formalnim obrazovanjem. Profesionalni razvoj pruža mogućnost osoblju, koje već radi u sektoru predškolskog odgoja i obrazovanja, da ažuriraju ili poboljšaju svoju praksu i često se naziva usavršavanjem na radnom mjestu, kontinuiranim obrazovanjem ili stručnim usavršavanjem (engl. „in-service training“, „continuous education“, „professional training“).

Kao što je već istaknuto, po OZ u BiH, obaveza nadležnih obrazovnih vlasti je, između ostalog, profesionalno usavršavanje kadrova u odgoju i obrazovanju, a obaveza nadležnih ministarstava za zdravlje je, između ostalih, i profesionalno usavršavanje zdravstvenih radnika i specijalnih pedagoga koji rade u predškolski ustanovama.

Prema navodima ENTEP-a¹⁷, kompetentan edukator 21. vijeka treba posjedovati sve karakteristike tradicionalno shvaćenog „dobrog“ edukatora, ali i steći niz novih kompetencija koje će mu omogućiti da uzme učešće u „cjeloživotnom učenju u društvu znanja, razvije evropsku dimenziju obrazovanja, podigne status svoje profesije u javnosti i povjerenje u kvalifikacije, te promoviše mobilnost edukatora u Evropi.“ Osim kompetencija u vezi sa direktnim radom sa djecom i porodicama, odgajatelj treba biti osposobljen da se nosi sa profesionalnim obavezama i etičkim dilemama, da radi u timu, učestvuje u razvoju kurikuluma i cijele institucije i upravlja sopstvenim profesionalnim razvojem (Perrenoud, 1994). Profesionalizacija odgajateljskog poziva zahtijeva razvoj refleksivnog praktičara, osposobljenog da se sistemski usavršava tokom cijele karijere i bude fleksibilan i otvoren za nove izazove. Poboljšano planiranje profesionalnog razvoja, uključivanje odgajatelja, bolja evaluacija i diseminacija, osnažit će koncept profesionalnog razvoja, koji mora biti viđen kao proces koji počinje sa dodiplomskim obrazovanjem i traje tokom čitave karijere. Profesionalni razvoj nije prosti „dodatak“ ili „brzi popravak“ koji treba primijeniti kada se problem dogodi.“ (OECD, 1998, str. 56). Sistem stručnog usavršavanja, kao sastavni dio odgojno-obrazovnog sistema, pod snažnim je uticajem konteksta, u kojem se odvija, kao i cjelokupne obrazovne politike koja određuje smjernice i definiše ciljeve i principe predškolskog odgoja i obrazovanja, donosi zakonske i podzakonske akte i definiše ulogu odgajatelja unutar tog sistema. Osim zakona, ova oblast je regulisana različitim pravilnicima o stručnom usavršavanju, ocjenjivanju i napredovanju, ali se cijeli proces suočava sa nizom izazova i prepreka. Iako se zahtjevi koje društvo postavlja pred odgajatelja, konstantno povećavaju, sistemska podrška odgajateljima i njihovom profesionalnom razvoju je izuzetno zanemarena. Rezultati istraživanja pokazuju da je ulaganje u proces podizanja kvaliteta više nego nedostatno, a ni postojeća organizacija sistema stručnog usavršavanja nije uređena tako da odgovori na potrebe praktičara, institucija i sistema u cjelini.

¹⁷ (European Network on Teacher Education Policies),

Primjer 16: Studija slučaja I

Stručno osoblje naše ustanove ima odgovarajuće stručne kvalifikacije iz područja predškolskog odgoja i obrazovanja. U jasličkoj grupi (djeca do tri godine starosti) rade: 1 odgajateljica i 1 njegovateljica, kako je to za jaslice i predviđeno Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju. Jedna odgajateljica je završila trogodišnji studij (VSS) sa zvanjem *odgajatelj u predškolskoj ustanovi* (završila u RS), dok njegovateljica ima srednju stručnu spremu sa zvanjem medicinskog tehničara. Njegovateljica je po zahtjevu ustanove položila i pedagošku grupu predmeta.

U vrtićkim grupama rade: 1 master predškolskog odgoja i obrazovanja, 1 bachelor predškolskog i ranog odgoja i obrazovanja i 1 odgajatelj (VŠS, RS). Odgajateljica sa VŠS planira nastavak studija. Pripravnički staž traje godinu dana. Stručno osoblje ima položen stručni ispit, svi osim jedne odgajateljice koja trenutno obavlja pripravnički staž.

Prema trenutnoj situaciji postoji ravnoteža u edukaciji odgajatelja između teorije i prakse, no tokom samog početka rada praktični dio je bio u zaostatku zbog manjka praktičnog rada na fakultetima u području svake metodike zasebno. Kontinuirani profesionalni razvoj obaveza je svih zaposlenika. Obavezne edukacije, kao i većinu edukacija atraktivnih ili neophodnih za stručni kadar, finansira sama ustanova. Samo doškolovanje po potrebi plaćaju zaposlenici, ali ustanova pruža podršku u organizacijskom smislu, stimulacijom i sl.

Rukovoditelj ustanove je direktorica. Kvalifikacije direktorice su: profesorica predškolskog odgoja, bachelor pedagogije i magistra odgojnih nauka. Direktorica ima 15 godina iskustva u rukovođenju predškolske ustanove. Smjer završenog magisterija bio je „*Pedagoške osnove organiziranja, upravljanja i evaluacije rada u institucijama odgoja i obrazovanja*“, što pored studija pedagogije govori o obuci direktorice u pedagoškom i organizacijskom vođenju ustanove. U finansijskom vođenju se nije posebno educirala, ali je sarađivala s općinskim službama i knjigovodstvenim servisima po svim pitanjima finansija u ustanovi. Nije bilo posebnih obuka za direktore, a čija bi organizacija trebala biti obaveza pedagoškog zavoda ili nadležnog ministarstva. Direktorica se educira putem mnogih vebinara, seminara i sl, usavršava se kroz djelovanje u Aktivu direktora predškolskih ustanova kantona i trenutno je na doktorskom studiju.

Svi odgojno-obrazovni radnici imaju priliku stručno se usavršavati i profesionalno razvijati. Edukacije se odvijaju na nivou ustanove kroz individualna stručna usavršavanja, predavanja i radionice za zaposlenike i roditelje. Također, pruža se podrška pripravničkom stažu i polaganju stručnog ispita, kao i svim vrstama doškolovanja. Svi odgojno-obrazovni radnici se podstiču na usavršavanje u svakom pogledu, učešća i prisutnost na seminarima, stručnim radionicama, vebinarima i sl. Po pitanju stručnog usavršavanja ustanova, blisko sarađuje s Pedagoškim zavodom, Ministarstvom za obrazovanje, nauku, kulturu i sport, Agencijom za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (eTwinning i dr.) i udruženjem Društvo odgojno-obrazovnih zaposlenika predškolskih ustanova FBiH.

Ustanova je vrlo mlada, s mladim kadrom, ali se nastoji sve više fokusirati na razvoj reflektivnih kompetencija i izgradnju kapaciteta za planiranje odgojno-obrazovnog rada.

Važno je voditi se saznanjem da na dijete djelujemo čitavom svojom osobom, tj. ne samo onim što znamo, nego onim što jesmo. Odgajatelji imaju različita psihološka i pedagoška znanja, različite preferencije, osobnost i životni stil, a sve se to odražava i na njihov pristup djeci. Svjetonazori, temperament, uvjerenja i vrijednosti koje odgajatelj inače cijeni, utiču na to kakvo će okruženje u vrtiću organizovati, kako će s djecom komunicirati, kako će se odnositi prema kreativnosti djece i uvažavati njihovu inicijativu i sl. Naša ustanova podržava svaki oblik profesionalnog usavršavanja, ali isto tako njeguje i osobnost svakog zaposlenika, njeguje njihove vrline i nastoji na njima graditi kvalitetnu praksu rada. Profesionalno iskustvo je značajno kako bi se razvile kvalifikacije u prepoznavanju kompetencija odgojno-obrazovnog osoblja, no uz njega su neophodne i karakteristike dobro protkanog stručnjaka u teorijskom smislu. Pripravnici dobivaju mentorsku podršku tokom cijele godine pripravničkog staža, ali u različitim oblicima: od rada uz mentora, opservacije mentora do samostalnog rada uz praćenje mentora.

Primjer 17: Studija slučaja III

Svo stručno osoblje ima odgovarajuće stručne kvalifikacije. Osobe koje rade sa djecom u uzrastu od 0 do tri godine su diplomirani odgajatelji i medicinske sestre, a sa djecom od 3 godine do polaska u školu isključivo diplomirani odgajatelji. Pripravnički staž traje godinu dana.

Rukovodilac se nije posebno osposobljavao za pedagoško, finansijsko i organizacijsko vođenje ustanove. U pogledu pedagoškog vođenja ustanove, dobru osnovu predstavlja inicijalno obrazovanje rukovodioca. Svi odgojno-obrazovni radnici imaju priliku da se stručno usavršavaju i profesionalno razvijaju samo što je takvih prilika veoma malo.

Da bi bili u stanju da odgovore na sve izazove, potrebno je ojačati kompetencije kadra za holistički i multidisciplinarni pristup, timski rad i partnerstvo sa roditeljima i primjenu savremenih pristupa radu. Inicijalno obrazovanje i kontinuiran profesionalni razvoj osnov su za kvalitetan rad odgajatelja. Inicijalno obrazovanje ne priprema u potpunosti odgajatelja za budući rad i zato je kontinuiran profesionalni razvoj veoma važan. U našoj ustanovi veliku pažnju poklanjamo stručnom usavršavanju na nivou ustanove, kao i van ustanove. Što se tiče stručnog usavršavanja na nivou ustanove postoji plan edukacije koji se tokom radne godine u potpunosti realizira. Što se tiče stručnog usavršavanja van ustanove, moramo priznati da se odgajateljima nudi veoma mali broj organizovanih edukacija, posebno u organizaciji nadležnog ministarstva obrazovanja i pedagoškog zavoda. Ustanova ulaže velike napore u pogledu stručnog usavršavanja van ustanove, te tako, zahvaljujući saradnji sa različitim nevladinim organizacijama, spoljnim saradnicima i predškolskim ustanovama iz okruženja nastoji da omogući odgajateljima da pristupe edukacijama koje su u organizaciji istih. Troškove edukacija uglavnom snosi ustanova. Obaviješteni smo od strane nadležnog ministarstva obrazovanja da je u toku izrada pravilnika o stručnom usavršavanju odgajatelja i to nas veoma raduje.

Profesionalno iskustvo je važno koliko i kvalifikacije u prepoznavanju kompetencija odgojno-obrazovnog rada. Smatramo da su i neformalni oblici profesionalnog razvoja kao što su iskustvo, praksa i nesebična i kontinuirana pomoć starijih kolega, a posebno timski rad, najkorisniji u razvoju kompetencija odgajatelja. Timski duh naše ustanove bio je presudan za realizaciju brojnih aktivnosti i projekata. Pripravnici se angažuju na različite načine i svi oni godinu dana imaju mentorsku podršku.

Primjer 18: Studija slučaja V

Svo stručno osoblje u našoj ustanovi ima odgovarajuće stručne kvalifikacije. Sve zaposlenice, zaposlene na radnom mjestu odgajatelja u grupama djece u uzrastu od 3 godine do polaska u školu imaju zvanje profesor predškolskog odgoja i položen stručni ispit. Pripravnički staž traje 12 mjeseci. Svi odgojno-obrazovni radnici imaju priliku redovno učestvovati na stručnom usavršavanju i profesionalno se razvijati. Kontinuirani profesionalni razvoj je obaveza svakog zaposlenog. Finansira se uglavnom iz sredstava ustanove, a manjim dijelom vlastitim sredstvima zaposlenika. Aktivnosti profesionalnog usavršavanja se, zbog prirode posla i direktnog rada s djecom, uglavnom odvijaju mimo radnog vremena.

Voditeljica ustanove je također profesor predškolskog odgoja s položenim stručnim ispitom, ima i praktično iskustvo u neposrednom radu s djecom. Pored ovog obrazovanja, učestvovala je na nekoliko seminara vezanih za unapređenje rukovoditeljskih vještina. Nije bilo posebne obuke o organizacijskom i finansijskom poslovanju.

Po uzoru na inkluzivne vrtiće u Austriji, 2002. godine otvoren je i naš, prvi inkluzivni vrtić u BiH. U saradnji s osnivačkom organizacijom, sve odgajateljice prošle su u više navrata praktičnu obuku u inkluzivnim vrtićima u Austriji. Naša osnivačka organizacija je socijalna neprofitna organizacija s velikim resursima. Organizacija ima preko 140 godina iskustva u radu s djecom s teškoćama u razvoju, odraslim osobama s intelektualnim teškoćama kao i radom sa starijim i dementnim osobama koje su zavisne o tuđoj pomoći. Ova organizacija ima više od 4.000 zaposlenih i širom Austrije organizuje servise podrške u inkluzivnim školama, vrtićima, bolnicama, radionicama i kućama za osobe s intelektualnim teškoćama kao i domovima za stare i dementne osobe. Saradnja s ovom organizacijom može biti vrlo korisna u smislu prenošenja znanja i iskustva u radu s ovom populacijom. Naš vrtić je dio „Diakoniewerk“-a i također ima skoro 20 godina iskustva u provođenju inkluzivnog programa, tako da bismo ljudske resurse i iskusan i obučen kadar izdvojili kao resurs koji bi se dodatno mogao iskoristiti. Ustanova od samog osnivanja nastoji promovisati inkluzivni koncept rada predškolskih ustanova u lokalnoj zajednici a i šire. Primjer dobre prakse kontinuirano promoviramo u javnosti, kao i među kolegama i stručnim saradnicima iz našeg okruženja. U više navrata bili smo organizatori stručnih skupova, od čega bismo mogli izdvojiti organizaciju 3 međunarodna simpozija (na svakom preko preko 150 predstavnika različitih odgojno-obrazovnih, socijalnih i zdravstvenih ustanova) na temu inkluzije djece s teškoćama u razvoju.

U zadnje tri godine ustanova je najviše napredovala u kontinuiranom promovisanju multietničkog i inkluzivnog koncepta rada predškolske ustanove kao primjer dobre prakse. Iz ovog perioda možemo izdvojiti sljedeće: 2018. „Izazovi inkluzije djece s teškoćama u razvoju u dječjim vrtićima i školama“, 2019. „Djeca djeci“, 2020 - 2021. projekt „TEACCH pristup i augmentativna komunikacija u radu s djecom s poteškoćama“. Realizacija svakog našeg projekta podrazumijeva uključivanje kolega iz partnerskih organizacija, drugih odgojnih i obrazovnih ustanova iz okruženja. Mreža organizacija i ustanova s kojima sarađujemo se kontinuirano širi tako je i naš koncept inkluzivnog predškolskog programa postao prepoznatljiv i primjenjiv i u drugim predškolskim ustanovama i školama.

Rukovoditeljice i/ili voditeljice predškolskih ustanova, koje su učestovale u intervjuima za potrebe ovog istraživanja, dale su značajan doprinos razumijevanju izazova, trenutne pozicije i odlučujuće uloge kvalitetnog osoblja u predškolskoj ustanovi i veoma vrijedne preporuke za unapređenje postojećeg stanja.

Preporuka: Studija slučaja I

Podrška odgajateljima s ciljem omogućavanja profesionalnog razvoja mjera je koju je potrebno provoditi i pružati tokom cijelog njihovog radnog vijeka. To je područje koje se uvijek može poboljšavati. Unapređenje je moguće kroz motivaciju zaposlenika, kao i omogućavanje uslova da se stručno usavršavaju (npr. slobodni dani za edukacije, određene stimulacije, javne pohvale i priznanja i dr.). Posebna motivacija neophodna je i za odgajatelje koji se mogu dalje obrazovati i napredovati u smislu dodatnih fakultetskih kvalifikacija. Podsticanje cjeloživotnog učenja u ustanovi unaprijedit će kvalitet odgoja i obrazovanja u svakom smislu: iskusniji i teorijski bolje potkrepljeni odgajatelji vode ka boljem poznavanju karakteristika dječijeg razvoja, raznovrsnijim i inovativnijim aktivnostima za djecu i dr. Poboljšanje je potrebno i u području rada s pripravnicima. Neophodno je osmisлити detaljniji program rada pripravnika.

Preporuka: Studija slučaja III

U okviru ovog područja potrebno je omogućiti bolje uslove za stručno usavršavanje odgajatelja van ustanove, omogućiti razmjene iskustava među odgajateljima jer smo mišljenja da su veoma važne za unapređenje prakse. Ustanova će i u narednom periodu nastojati da nađe finansijska sredstva za ovu oblast, a sve u cilju unapređenja kvaliteta odgoja i obrazovanja.

Ističemo da je veoma važno raditi na jačanju profesionalnih kompetencija odgajatelja i javnoj promociji odgajateljskog poziva i djelatnosti koju obavljaju da bi se stvorilo stimulativno okruženje za učenje predškolske djece.

Za ilustraciju četvrte izjave o kvalitetu odabrani su primjeri iz tri studije slučaja i izrađena zbirna tabela kvantitativnih vrijednosti (**Tabela 8.**), kojima se поближе oslikava trenutna situacija učesnika istraživanja u vezi sa radnim uslovima, statusom, plaćom, podržavajućim radnim uslovima, rukovođenjem i liderstvom, kao i koristima i uticajem kvalificiranog i motiviranog odgojno-obrazovnog osoblja na kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu, porodice i društvo.

Izjava o kvalitetu 4:

U podržavajućim radnim uslovima, uz stručno vođstvo pružaju se prilike za posmatranje, promišljanje, planiranje, timski rad i saradnju sa roditeljima.

U sistemima predškolskog odgoja i obrazovanja, u kojima se nastoje poboljšati radni uslovi, među ostalim i ponudom primjerenijih plaća, zapošljavanje u području predškolskog odgoja i obrazovanja može se učiniti privlačnijim za bolje kvalificirano osoblje koje želi ostvariti pravu karijeru.

Omjer odraslih i djece te veličina grupa najprikladniji su ako su određeni na način koji je primjeren uzrastu i sastavu grupe djece. Postojanjem stručnih, učećih zajednica unutar pojedinačnih okruženja, ostvaruje se pozitivan učinak jer se na taj način odvajaju vrijeme i prostor za kolegijalnu saradnju osoblja i zajednički rad.

Mentorstvo i nadzor novozaposlenih članova osoblja u periodu njihova uvođenja u posao mogu im pomoći da lakše nauče obavljati svoju profesionalnu ulogu.

Primjer 19: Studija slučaja I

Na području naše općine imamo teškoće s upošljavanjem adekvatnog kadra, tj. manjak je kadra koji svojim kvalifikacijama odgovara našim potrebama. Trenutno, pored zaposlenika s područja naše općine, upošljavamo zaposlenike iz susjednih općina, budući da u našoj općini i bližoj okolini nema odgajatelja ni potrebnog stručnog kadra na birou rada. Na zadnjem natječaju primljena je odgajateljica s višom stručnom spremom jer je bila i jedina prijavljena na natječaj, a ustanova je trebala radnika čim prije. Odgajateljica ima u planu nastaviti studij, tj. završiti treću godinu studija za zvanje bachelor. U našoj ustanovi maksimalan broj djece u grupi je 20, na što idu dva odgajatelja koji rade u smjenama. Broj djece u grupama ide do optimalnog i u skladu je s pedagoškim standardima. Veći dio stručnih usavršavanja i aktivnosti se odvija u radno vrijeme, a manji dio mimo radnog vremena. Procent plaćenog sedmičnog radnog vremena odgajatelja namijenjenog za planiranje, timski rad, rad s roditeljima i stručno usavršavanje je 20%. Odgojno-obrazovno osoblje ima dovoljno sredstava i materijala za stvaranje stimulativnog okruženja za djecu. Mnogo se ulaže u nabavku didaktičkih sredstava, materijala za rad, audio-vizualne opreme, adekvatnog namještaja i dr. kako bi se obogatilo okruženje za djecu. Navedena sredstva i oprema se velikim dijelom nabavljaju kroz aplicirane projekte, organizovane sajmove ali i dobivene donacije. Smatramo da okruženje najznačajnije određuje kvalitet iskustava djece ranog uzrasta, a time i kvalitet njihova učenja. U stvaranju podsticajnog materijalnog i socijalnog okruženja, polazi se od savremenih naučnih spoznaja o prirodi učenja djeteta koje naglašavaju da ono uči čineći u interakciji s drugom djecom i odraslima. Nastojimo postići da se djeca u vrtiću osjećaju dobro i da pri tom imaju višestruke mogućnosti izbora aktivnosti. Stvaranjem kvalitetnih podsticajnih materijala i kvalitetnim odgojno-obrazovnim pristupom odgajatelja, podstičemo postepeni razvoj različitih kompetencija djece. Raznovrsnost, stalna dostupnost i način ponude materijala mogu promovisati nezavisnost i autonomiju učenja djece, dok sadržajno bogatstvo materijala djeci različitih interesa i različitih razvojnih mogućnosti, predstavlja podršku razvoju njihovih različitih kompetencija. Okruženje za učenje djece u svakoj odgojnoj grupi uveliko zavisi od specifičnosti određene grupe djece, razvojnim mogućnostima i interesima, ali i samom odgajatelju koji stvara uslove za zadovoljavanje djetetovih potreba i interesa u cjelokupnom odgojno-obrazovnom pristupu. U našoj ustanovi nemamo stalno zaposlene stručne saradnike, isti su planirani po povećanju kapaciteta i prelasku u novu zgradu vrtića. Ustanova ima vanjskog stručnog saradnika, logopeda. U našoj bližoj sredini nemamo mnogo opcija za saradnju kada su u pitanju mobilni timovi, specijaliste za rad s djecom s teškoćama u razvoju. U okviru naše općine aktivno sarađujemo s logopedskim kabinetom. Logopedinja u okviru naše ustanove pruža usluge logopedskih tretmana za djecu vrtića. Pored toga sarađujemo s Centrom za ranu intervenciju. Timovi Centra realiziraju tematske radionice ili projekte koji svakako obogaćuju naše programe, ali sarađujemo i po pitanju razmjene iskustava i informacija po pitanju pojedinačnih slučajeva djece i njihovih roditelja. Ovaj Centar djeluje na nivou čitavog kantona i problem je što su često preopterećeni i stoga je potrebno duže čekati na potrebne intervencije.

Nadzor nad radom direktorice vrši pedagoški zavod, tačnije, zaduženi savjetnik. Direktoricu se ocjenjuje na kraju svake školske godine, a na osnovu metodologije ocjenjivanja predviđene podzakonskim aktima. Ocjenu donosi savjetnik pedagoškog zavoda na osnovu tri godišnje posjete ustanovi, kao i na osnovu cjelokupne saradnje tokom godine. Nadzor vrši i upravni odbor ustanove, a po potrebi ga može vršiti i općina kao osnivač. Nije bilo posebnih obuka za direktore, a čija bi organizacija trebala biti obaveza pedagoškog zavoda ili nadležnog ministarstva obrazovanja.

Prema nivou zarade i statusu profesije, zaposlenici u predškolskom odgoju i obrazovanju nisu atraktivna opcija. Odgajatelji su potplaćeni s obzirom na odgovornost, vrstu i obim poslova koje obavljaju, a sve to s visokom stručnom spremom. Status profesije je potcijenjen, posebno ako ga uporedimo s učiteljima i nastavnicima u osnovnoj školi. Trenutno je zvanje odgajatelja vrlo traženo u većem dijelu našeg kantona, a i dalje je slabo plaćeno. Težnja uprave vrtića je kontinuirano podizanje plaće kako bi se izjednačila s plaćom prosvjetnih radnika u školama.

Primjer 20: Studija slučaja III

Uslovi rada u našoj predškolskoj ustanovi su veoma atraktivni. Nažalost, širom BiH ovi uslovi u predškolskim ustanovama se veoma razlikuju iz razloga što se ustanove finansiraju od strane osnivača. Uslovi rada će biti prilično izjednačeni onda kada ministarstvo prosvjete i kulture preuzme obavezu finansiranja predškolskih ustanova. Broj djece i omjer djece i odraslih u odgojnim grupama je u skladu sa propisanim standardima i normativima. Uz saglasnost osnivača, ustanova može utvrditi veći broj djece, s tim da broj upisane djece ne može biti uvećan za više od 20% od broja djece u skladu sa standardima i normativima. U svakoj grupi angažovana su dva odgojno-obrazovna radnika.

Odgajatelji imaju dovoljno plaćenog radnog vremena za planiranje, timski rad, rad s roditeljima i stručno usavršavanje kao i dovoljno sredstava i materijala za stvaranje stimulativnog okruženja za djecu. Ti materijali se kontinuirano obnavljaju i u direktnoj su zavisnosti od sredstava koja su odobrena od strane osnivača. Pomenuta sredstva i materijali se obezbjeđuju i putem različitih projekata.

U ustanovi nemamo stalno zaposlene stručne saradnike. U skladu sa potrebama i mogućnostima, ustanova (veoma često) angažuje stručne saradnike – defektologe. U narednom periodu posebna pažnja posvetiće se ovoj problematici kako bi se pronašla sredstva za stalno finansiranje.

Rad direktora ocjenjuje osnivač. Ministarstvo prosvjete i kulture vrši nadzor nad radom predškolskih ustanova, stručno-pedagoški nadzor vrši Pedagoški zavod. Inspekcijski nadzor nad primjenom zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, općih propisa i drugih akata iz oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja vrši Inspektorat putem prosvjetne inspekcije. Ne postoje posebne obuke za direktore predškolskih ustanova.

Prosječna plaća zaposlenih odgajatelja u našoj ustanovi je veća u odnosu na prosječnu plaću nastavnika u osnovnoj školi u našoj zajednici, po nezvaničnim izvorima. Radnicima se na mjesečnom nivou isplaćuje topli obrok koji u prosjeku iznosi oko 140,00 KM i regres koji se na mjesečnom nivou isplaćuje u iznosu od 86,00 KM. Ono što je posebno važno jeste da su primanja redovna. Veoma je važno da zaposleni svoj posao obavljaju u povoljnim radnim uslovima jer je to veoma bitan preduslov za timski rad, planiranje i promišljanje.

Primjer 21: Studija slučaja V

Uslovi rada, nivo zarade i status profesije nisu atraktivna opcija, s obzirom na nivo odgovornosti i zahtjevnosti ovog poziva. U svakom slučaju, zaposlenici predškolskih ustanova zaslužuju bolje podsticaje i materijalno-tehničke uslove rada. S obzirom na to da je u našem vrtiću u svaku odgojnu grupu uključeno najmanje dvoje djece s teškoćama u razvoju, maksimalan broj upisane djece u jednoj grupi je 20, a omjer broja odgajatelja u odnosu na broj djece je 1:10. Oko 20% plaćenog sedmičnog radnog vremena namijenjen je za planiranje, timski rad, rad s roditeljima i stručno usavršavanje. Nadzor nad radom direktora vrše prosvjetni inspektori nadležnog ministarstva obrazovanja i pedagoški zavod. U vrtiću imamo dovoljno materijalnih sredstava za organizovanje stimulativnog okruženja. Nedostaje dodatnog prostora za određene aktivnosti (prostorije za relaksaciju, tjelesne aktivnosti i sl.). Pripravnici u pravilu obavljaju 12 mjeseci pripravničkog staža uz mentorsku podršku.

Što se tiče podrške za djecu s teškoćama u razvoju, dostupni su nam stručnjaci raznih profila, koje kontinuirano angažujemo vlastitim sredstvima. U domu zdravlja našeg grada postoji služba za psihofiziološke i govorne smetnje u kojoj djeca mogu dobiti besplatne usluge (ne i u dovoljnom obimu). U vrtiću angažujemo vanjske stručne saradnike.

Tabela 8: Zbirni prikaz kvantitativnih podataka iz studija slučaja u dimenziji kvaliteta *Osoblje* u predškolskom odgoju i obrazovanju (kvalifikacije, profesionalni razvoj, uslovi rada i plaća)

Indikatori	Studija slučaja		
	Studija slučaja I	Studija slučaja III	Studija slučaja V
Više od 50% stručnog osoblja ima visoke kvalifikacije	100% kvalificirano osoblje	100% kvalificirano osoblje	100% kvalificirano osoblje
Procent sedmičnog plaćenog radnog vremena namijenjenog za planiranje, timski rad, rad s roditeljima i stručno usavršavanje	20%	oko 25%	20%
Dužina pripravničkog staža	12 mjeseci	12 mjeseci	12 mjeseci
Omjer djece i odraslih koji rade u smjenama u jednoj odgojnoj grupi	13:2 jaslčka grupa	13:1	/
	20:2 srednja grupa	15:2	/
	16:1 starija grupa	26:2	10:1 ¹⁸
Omjer prosječne plaće odgajatelja u odnosu na plaće nastavnika u osnovnoj školi (u lokalnoj zajednici)	1:1,25 (odgajatelji 800,00 KM neto: nastavnici 1.000,00 KM neto)	1,21 :1 (odgajatelji 1040,00 KM: nastavnici 860,00 KM nezvaničan podatak)	Ne raspolažemo podacima o plaćama nastavnika u osnovnoj školi
Stručni saradnici	Nemaju stalno zaposlene stručne saradnike. Angažuju vanjskog stručnog saradnika, logopeda.	Nemaju stalno zaposlene stručne saradnike. Angažuju vanjske stručne saradnike, defektologe.	Nemaju stalno zaposlene stručne saradnike. Angažuju vanjske stručne saradnike: logoped, edukator rehabilitator, radni terapeut, profesor engleskog jezika.
Rukovodioci, direktori	Kvalifikacije direktorice su: profesor predškolskog odgoja, bachelor pedagogije i magistar odgojnih nauka sa dugogodišnjim iskustvom u rukovođenju predškolskom ustanovom.	Direktorica ima odgovarajuće kvalifikacije sa dugogodišnjim iskustvom u rukovođenju predškolskom ustanovom.	Voditeljica ustanove je također prof. predškolskog odgoja s položenim stručnim ispitom, ima i praktično iskustvo u direktnom radu s djecom.

¹⁸ S obzirom na to da je u ovom vrtiću u svaku (mješovitu) odgojnu grupu uključeno najmanje dvoje djece s teškoćama u razvoju, maksimalan broj upisane djece u jednoj grupi je 20, a omjer broja odgajatelja u odnosu na broj djece je 1:10.

4.2.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Osoblje

Kvalitet odgojno-obrazovne prakse u predškolskom odgoju i obrazovanju uveliko zavisi od kvaliteta rada odgojno-obrazovnog kadra, njihovih kvalifikacija i kompetencija. Time profesionalne i lične kompetencije odgajatelja postaju najvažniji resurs za razvoj kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja u cjelini, ali i pravičniji pristup i dostupnost odgojno-obrazovnih usluga za svako dijete i sve porodice. Profil i kvalifikacije stručnog osoblja u BiH, koje je u neposrednom odgojno-obrazovnom radu sa djecom, se u najvećem dijelu podudaraju sa kvalifikacijama, stručnim profilom zaposlenih u predškolskom odgoju i obrazovanju u većini evropskih zemalja, dok su status profesije odgajatelja i radni uslovi, uključujući i brojnost odgojnih grupa, uveliko nepovoljniji. Savremeno društvo očekuje od odgojno-obrazovnih institucija da u ostvarivanju svojih funkcija pruže adekvatnu podršku razvoju pojedinca i zajednice za složene izazove savremenog načina života i izazove budućnosti. U nastojanju da se na sistematičan način definišu znanja, vještine i sposobnosti, koje svaki odgajatelj treba da posjeduje i vrijednosti koje promovise, Agencija je u saradnji sa nadležnim obrazovnim vlastima u BiH definisala Standarde kvaliteta rada odgajatelja (Agencija, 2011., rev. 2018.), koji predstavljaju vodič kroz kontinuirani profesionalni razvoj i alat za evaluaciju i samoevaluaciju odgojno-obrazovnog rada. Standardi kvaliteta rada su zasnovani na pedagoškim, metodičko-akcionim, organizacijskim, socijalno-komunikacijskim kompetencijama i kompetencijama za stalno stručno usavršavanje, odgovornost i etičnost. Kada je u pitanju kontinuirano profesionalno usavršavanje odgajatelja, skorašnje evropske studije nam pokazuju da stalno stručno usavršavanje ima snažan pozitivan uticaj na napredak i rezultate djece i na usluge odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu. Standardi zanimanja, standardi profesionalnih kompetencija odgajatelja i standardi kontinuiranog profesionalnog usavršavanja moraju biti međusobno usklađeni. Mjerila kvaliteta treba da budu povezana s kompetencijama odgajatelja sistemski, iz perspektive kontinuirane systemske podrške, ne samo na nivou pojedinog profesionalca, već i na nivou institucija, te na nivou obrazovnih politika. Podaci iz ovog istraživanja govore da se kontinuirana edukacija profesionalaca u predškolskom odgoju i obrazovanju ne provodi planski, uz podršku sistema i prema međunarodnim standardima.

Profesionalizacija odgajateljskog poziva zahtijeva razvoj refleksivnog praktičara, osposobljenog da se sistemski usavršava tokom cijele karijere i bude fleksibilan i otvoren za nove izazove. Poboljšano planiranje profesionalnog razvoja, uključivanje potreba odgajatelja, bolja evaluacija i diseminacija, osnažit će koncept profesionalnog razvoja koji treba biti viđen kao proces koji počinje sa dodiplomskim obrazovanjem i traje tokom čitave karijere. Profesionalni razvoj nije prosti „dodatak” ili „brzi popravak” koji treba primijeniti kada se problem dogodi (OECD, 1998). Sistem stručnog usavršavanja, kao sastavni dio odgojno-obrazovnog sistema, pod snažnim je uticajem konteksta u kojem se odvija, kao i cjelokupne obrazovne politike koja određuje smjernice i definiše ciljeve i principe predškolskog odgoja i obrazovanja, donosi zakonske i podzakonske akte i definiše ulogu odgajatelja unutar tog sistema.

Radi osiguranja i podrške razvoju kvaliteta rada, potrebno je, u skladu sa sistemskim kontekstom i zakonodavstvom, sa dostupnim resursima i u bliskoj saradnji sa svim relevantnim akterima, razmotriti mogućnosti:

- privlačenja, obrazovanja i zadržavanja kompetentnog stručnog osoblja u predškolskom odgoju i obrazovanju;
- snažnije podrške kompetentnog sistema statusu i radnim uslovima odgajatelja, mogućnosti napredovanja i, u skladu sa kvalifikacijama, usklađivanje zahtjeva sa profesionalnim statusom odgajatelja sa nastavnicima na drugim nivoima obrazovanja (pravednija plaća, izbalansiran omjer djece i odraslih i sl.);
- uklanjanja prepreke za učešće osoblja u programima kontinuiranog profesionalnog razvoja;
- povećati spektar mogućnosti učenja i prepoznavanja vrijednosti cjeloživotnog učenja, mentorske i sustručnjačke podrške, građenja zajednice koja uči;
- podupiranja profesionalizacije osoblja u području predškolskog odgoja i obrazovanja uspostavom i harmonizacijom profesionalnih standarda, osigurati sistemske mehanizme za razvoj karijere odgajatelja;
- jačanja podrške rukovodstvu predškolskih ustanova u oblastima djelovanja i djelokrugu odgovornosti;
- kapacitiranja stručnih timova i stručnih službi u predškolskim ustanovama.

Početak usvajanja i implementacije već razvijenih profesionalnih standarda bi prirodno trebalo biti prvi korak. Ovi standardi mogu biti osnova za odluke u vezi sa razvojem karijere odgajatelja. Također je važno inicirati poboljšanje trenutno ograničenih smjernica i obuka, podrške i resursa za mentorstvo pripravičkom stažu i sticanju licence za samostalan rad te studentskoj praksi, a trebalo bi da bude jedna od ključnih komponenti daljih inicijativa u ovoj oblasti.

Dokumenti politika EU i OECD-a naglašavaju da su poboljšanje radnih uslova i unapređenje stručnog osposobljavanja osoblja u predškolskom odgoju i obrazovanju ključni u savladavanju dvostrukog izazova – pružanja pravednog pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju uz istodobno unapređivanje kvaliteta odgoja i obrazovanja i usluga predškolskih ustanova¹⁹.

4.3. Kurikulum, percepcija učesnika ispitivanja

Donošenjem OZ u BiH uspostavljena je obaveza nadležnim obrazovnim vlastima da u zadatom roku donesu svoje zakone o predškolskom odgoju i obrazovanju usklađene sa Okvirnim zakonom i više podzakonskih akata: standarde i normative za predškolski odgoj i obrazovanje; kriterije o finansiranju predškolskih ustanova; postupak utvrđivanja uslova, sadržaja i načina vođenja registra; način vođenja pedagoške i ostale evidencije i dokumentacije; način ocjenjivanja i stručnog usavršavanja medicinskog osoblja, odgajatelja i ostalih stručnih kadrova; propis o stručnom nadzoru; programe odgojno - obrazovnog rada i metodologiju izrade godišnjeg programa rada predškolske ustanove.

¹⁹ https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1469hr1.pdf

Ovaj zakon je normirao vrste programa, namjenu, sadržaj i osiguranje primjene programa i sadržaja po izboru (Član 23, 24. i 26.). Prema istom Zakonu, u predškolskim ustanovama u BiH se koriste sljedeći programi: cjeloviti razvojni programi, specijalizirani razvojni programi, interventni, kompenzacijski i rehabilitacijski programi, programi jačanja roditeljskih kompetencija, programi za djecu pred polazak u školu ako nisu obuhvaćena nekim oblikom predškolskog odgoja i obrazovanja i programi za djecu državljana BiH u inostranstvu. U predškolskim ustanovama realiziraju se programi odgojno-obrazovnog rada namijenjeni djeci od rođenja do polaska u školu, kao i programi namijenjeni drugim korisnicima koji su zainteresovani za razvoj, odgoj, obrazovanje i opću dobrobit djece. Programima odgojno-obrazovnog rada s djecom utvrđuju se ciljevi i zadaci, sadržaj i vrsta, te profili i školska sprema zaposlenih koji realiziraju svaki od ovih programa, a na osnovu prethodno pribavljene saglasnosti nadležnih obrazovnih vlasti.

O vrstama i zastupljenosti normiranih predškolskih programa, koji se primjenjuju u predškolskim ustanovama u BiH, stavovima ispitanika o programima i kurikulumu predškolske ustanove govorićemo više u narativnom dijelu interpretacije rezultata istraživanja i primjerima iz prakse.

Zajednička jezgra cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama

U skladu sa ustavnim uređenjem u BiH, Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH i Zakonu o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Agencija je nadležna za razvoj i provođenje standarda te zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH (OZ BiH Član 26.). Izvršavajući Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH (Član 22.), predstavnici obrazovnih vlasti, tj. ministri obrazovanja svih 12 nadležnih ministarstava obrazovanja u BiH su 2009. godine zaključili Sporazum o Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama (Službeni glasnik BiH broj 16/09). Tim Sporazumom su se ministri obrazovanja iz RS, deset kantona u FBiH i BD BiH obavezali da će Zajedničku jezgru uključiti u programe koje donose, a koji se primjenjuju u područjima pod njihovom ingerencijom. Zajedničku jezgru cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama su pripremili predstavnici svih nadležnih obrazovnih vlasti u BiH, uz koordinacijsku ulogu Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Prema OZ u BiH, u okviru zajedničke jezgre programa, javne i privatne predškolske ustanove imaju slobodu kreiranja i realizacije određenih sadržaja po svom izboru u skladu s odredbama ovog zakona (Član 26.) Sporazumom o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama propisano je da će se od početka 2009/2010. godine u svim predškolskim ustanovama u BiH odgoj i obrazovanje izvoditi na osnovu Zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa. Zajednička jezgra je kompatibilna sa Okvirnim zakonom kojim su postavljeni standardi kvaliteta za ovo područje i ima funkciju osnove za izradu konkretnih predškolskih programa.²⁰ Obaveza uspostave Zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa, normirana u članu 21. Okvirnog zakona u svim predškolskim ustanovama na području BiH, realizirane su dijelom 2015. godine usvajanjem Smjernica za

²⁰ Informacija o implementaciji Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini i Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017 – 2022. godine, za 2019. godinu, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. (U Sektoru za obrazovanje Ministarstva civilnih poslova BiH obavljaju se poslovi koji se odnose na ostvarivanje osnovnih principa koordinacije aktivnosti i razmjene podataka sa domaćim i međunarodnim institucijama nadležnim za oblast obrazovanja, a na temelju EU i međunarodnih reformskih i strateških dokumenata, zakona i podzakonskih akata za sve nivoe i vrste obrazovanja).

implementaciju Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa definisane na ishodima učenja, i tokom 2018. godine kada je Agencija razvila Zajedničku jezgru cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje definisanu na ishodima učenja i razvoja. Jezgru odlikuje kurikularni pristup, sastavni je dio i kompatibilna je Zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa definisanoj na ishodima učenja u BiH, od predškolskog odgoja do kraja općeg srednjeg obrazovanja.

Zajednička jezgra cjelovitih razvojnih programa je dokument od posebne važnosti kojim se utvrđuje širok zajednički okvir predškolskih programa u BiH, sadrži jednoglasno prihvaćene opće i posebne ciljeve i principe na kojima se zasniva predškolski odgoj i obrazovanje, te standarde koji se očekuju od primjene Zajedničke jezgre. Neki od tih standarda su: postizanje zadovoljavajućeg standarda znanja, vještina i sposobnosti za svu djecu u BiH, osiguranje kvaliteta odgojno-obrazovnih standarda u svim predškolskim ustanovama u BiH, osiguranje slobode kretanja i jednak pristup predškolskom odgoju i obrazovanju na cijelom području države.

Pri određivanju pojma predškolskog kurikuluma Slunjski (2006) navodi kurikulum u širem smislu i kurikulum u užem smislu. Prema autorici, kurikulum u širem smislu definisan je kao službena odgojno-obrazovna koncepcija (temeljne ideje, načela, vrijednosti odgoja i obrazovanja te življenja i učenja djece ranog i predškolskog uzrasta u predškolskim ustanovama) na nivou države propisana potrebnim aktima (obavezujući dokumenti). U užem smislu, autorica definiše kurikulum kao odgojno-obrazovnu koncepciju koja se zajednički razvija, tj. sukonstruira u određenoj odgojno-obrazovnoj ustanovi i koja korespondira s kvalitetom uslova (fizičkog i socijalnog okruženja) za življenje, učenje i odgoj djece u njoj.

Pod nazivom kurikulum podrazumijeva se cjeloviti tok odgojno-obrazovnog procesa. Označavaju se glavne komponente, a to su ciljevi odgoja i obrazovanja, sadržaji koji su ponuđeni, metode, situacije i strategije te načini evaluacije (Slunjski, 2001). Slunjski smatra da je „...kurikulum ili nastavni plan i program cjelovita, sistemska i ukupna planiranost obrazovanja i odgoja koja se odnosi na zadaće, vrijeme te uputstva o organizaciji i metodama rada, uz precizno određenje što učenici trebaju usvojiti na primjerenom nivou znanja i umijeća“. Predškolski kurikulum se „distancira od rigidnog planiranja sadržaja tog procesa u korist oblikovanja okruženja za učenje u kojem se različite aktivnosti događaju (razvijaju) prirodno, a čiji razvoj i kvalitet odgajatelj prati i podupire različitim oblicima podrške“ (2015)²¹.

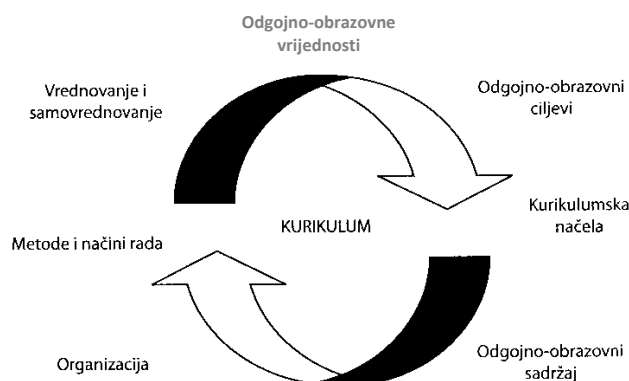
Kada je riječ o kurikulumu predškolske ustanove, najčešće se govori da je kurikulum svojevrsna lična karta te ustanove, odnosno da podrazumijeva sve one specifičnosti i posebnosti koje određuju kulturu pojedine predškolske ustanove. Pored teorijskog određenja kurikuluma, određenje kurikuluma u praksi uvijek nosi nove izazove. Kurikulum je „nikada završena priča - bilježnica u koju se stalno dopisuju primjedbe i prijedlozi. Na tok kurikuluma utiče niz faktora koje nije moguće sasvim kontrolisati “ (Previšić, 2015).²²

Prema Previšiću (2007), bez obzira na krajnosti i razlike u definisanju i određenju kurikuluma, zajedničke komponente su uvijek sljedeće:

²¹ Izvan okvira, kvalitativni iskoraci u shvaćanju i oblikovanju predškolskog kurikuluma, Edita Slunjski i suradnici, Zagreb, 2015.

²² Isto, predgovor

Slika 4: Komponente kurikuluma, tok odgoja i obrazovanja (preuzeto od Vican, Bogonar i Previšić, 2007).

Tok je kružnog oblika i zatvoren je u smislu kontinuiranosti. Nema svoj očekivani završetak, nego zadnja etapa čini i temelj za nova promišljanja i novi kurikulumski krug. Time bi u teoriji trebalo da se osigura njegova razvojnost i fleksibilnost.

Prema ZICRP²³, temelj učenja iz područja predškolskog odgoja i obrazovanja je humanističko-razvojna orijentacija, holistički pristup i integrirano planiranje. Tokom 2020. godine razvijeni su Standardi učenja i razvoja djeteta u uzrastu pred polazak u osnovnu školu²⁴, utemeljeni na Zajedničkoj jezgri, kao jedan od planiranih kurikularnih dokumenata koji prate Jezgru. Zajednička jezgra, standardi učenja i razvoja i drugi standardi za predškolski odgoj i obrazovanje sadrže zajedničke principe i ciljeve koji čine konsenzus u postavkama i pristupu u kurikulumu predškolskog odgoja i obrazovanja i programima odgojno-obrazovnog rada u BiH. Na ovaj način BiH nastavlja sa usklađivanjem pristupa u odgoju i obrazovanju u ranom djetinjstvu sa razvojnim politikama u Evropskoj uniji.

4.3.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji kvaliteta Kurikulum

Službeni predškolski programi i kurikulumi, koji se provode u javnim i privatnim predškolskim ustanovama, učesnicama ovog istraživanja, propisani su od strane nadležnih obrazovnih vlasti. Zbog zajedničke paradigme i pedagoške tradicije u pristupu predškolskom odgoju i obrazovanju, u anketi i u studijama slučaja je pronađeno široko slaganje ispitanika u vezi sa pogledima na kurikulum, njegovu primjenu u odgojno-obrazovnoj praksi i u razumijevanju šta čini kvalitetan predškolski kurikulum i program odgojno-obrazovnog rada.

Zvanični predškolski programi, u sredinama u kojima je donesen zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, usklađeni sa Okvirnim zakonom (u dva kantona u FBiH još uvijek nisu), sadrže usaglašene vrijednosti, principe i ciljeve predškolskog odgoja i obrazovanja koji su usklađeni sa ciljevima za djecu, te principe organizacije, saradnje, učenja i podučavanja, praćenja, vrednovanja i izvještavanja o napretku djeteta. Ciljevima se promovišu učenje i razvoj djeteta u svakom od ovih razvojnih područja: socijalnom, emocionalnom, tjelesnom, jezičkom i kognitivnom, te harmonizirani principi organizacije rada, saradnje, učenja i podučavanja, praćenja, vrednovanja i izvještavanja o napretku djeteta.

²³ <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZICRP-predskolski-odgoj-i-obrazovanje-B.pdf>

²⁴ <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/SUR-FINAL-BJ.pdf>

4.3.1.1. Anketno ispitivanje

Upitnikom smo nastojali ispitati stavove i mišljenja odgajatelja, stručnih saradnika i direktora predškolskih ustanova o osam elemenata kurikuluma, navedenih u tabeli koja slijedi.

Tabela 9: Kurikulum.

Deskriptivne vrijednosti najviših i najnižih procjena pokazatelja kvaliteta (N=109)

TVRDNJE	N	Min	Max	M	SD
Zadovoljan sam zvaničnim programom za odgojno-obrazovni rad sa djecom predškolskog uzrasta koji se primjenjuje u našoj ustanovi	108	1	5	4,16	0,91
Zvanični program za odgojno-obrazovni rad u našoj ustanovi omogućava svoju široku primjenu, ali i razvoj programskih modaliteta, vrsta programa	108	1	5	4,01	1,06
Zvanični kurikulum/program odgojno-obrazovnog rada, omogućava odgajateljima fleksibilnu primjenu u skladu sa interesima i potrebama grupe i svakog djeteta (individualizacija i diferencijacija)	108	1	5	4,01	1,06
Djeca koja nemaju potrebu da spavaju, mogu u dogovoru sa porodicama odabrati kako provesti to vrijeme	109	1	5	2,40	1,39
U našoj predškolskoj ustanovi djeca mogu birati obrok i količinu obroka	109	1	5	2,50	1,18
Djeca u našoj predškolskoj ustanovi imaju mnoštvo zanimljivih i dobno prilagođenih aktivnosti i materijala	108	2	5	4,12	0,86
Okruženje našeg vrtića je takvo da je moguće uspostaviti raznovrsne interakcije između djece i odraslih	109	2	5	4,06	0,91
S djecom često idemo u posjete i organizujemo zanimljive aktivnosti izvan vrtića/ustanove	108	1	5	4,13	1,04
KURIKULUM	109	2,00	5,00	3,67	0,68

broj odgovora (N), aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD), najmanja pojedinačna procjena (Min), najveća pojedinačna procjena (Max)

Najviše rangirana procjena u ovoj dimenziji se odnosi na zadovoljstvo ispitanika zvaničnim programom/kurikulumom za odgojno-obrazovni rad koji se primjenjuje u konkretnoj predškolskoj ustanovi ($M=4,16$; $SD=0,90$). Elementi primjene programa, konkretno široke primjene programa, vrsta programa i programskih modaliteta ($M=4,01$; $SD=1,06$) te mogućnosti fleksibilne primjene programa, u skladu sa interesima i potrebama grupe i individualizacije i diferencijacije ($M=4,01$; $SD=1,06$) su nešto niže, ali ipak visoko rangirani. I okruženje za razvoj i učenje djece, kako fizički ($M=4,12$; $SD=0,86$) tako i socijalno ($M=4,06$; $SD=0,91$), procijenjeno je podsticajnim, tj. visokom prosječnom procjenom. Među najmanje rangiranim su tvrdnje koje se odnose na djetetov slobodan izbor obroka i količine obroka ($M=2,50$; $SD=1,18$) i sa porodicama usaglašen, slobodan izbor aktivnosti za vrijeme popodnevnog odmora za djecu koja nemaju potrebu da spavaju ($M=2,40$; $SD=1,39$). Niske procjene ovih tvrdnji nam mogu biti jedan od indikatora za podizanje standarda kvaliteta u području rada organizacije koja uzima u obzir participaciju i perspektivu djeteta.

4.3.1.2. Studije slučaja

Dodatnu potvrdu objektivnosti u procjeni kvaliteta kurikuluma i nalaza iz upitnika je moguće sagledati u iznesenim stavovima i mišljenjima u narativu i pregledu primjera iz predškolskih ustanova koje su bile obuhvaćene studijama slučaja. Prema tvrdnjama velike većine ispitanika, zvanični predškolski programi koji se primjenjuju sadrže jasne pedagoške ciljeve, s fokusom na dijete i pedagoške i socijalne interakcije; preovladava holistički pristup, integrisano poučavanje i planiranje, posmatranje i praćenje kao sredstvo za promišljanje o razvoju i napretku djeteta; djeci je omogućeno učenje kroz istraživanje, projektne aktivnosti i vlastitu aktivnost; okruženje je stimulativno, djeci se pruža dovoljno pažnje, vremena i prostora; uravnotežen je pristup tamo gdje odrasli vode aktivnosti sa aktivnostima po izboru djeteta, poštuje se dječiji izbor i interesi, mogućnosti i iskustvo; fokus je na saradnji i partnerstvu s roditeljima; djeci se omogućavaju raznolika iskustva u svim aspektima razvoja itd.

Izjava o kvalitetu 5:

Kurikulum je zasnovan na pedagoškim ciljevima, vrijednostima i pristupima koji omogućavaju djeci da u potpunosti ostvare svoj puni potencijal u cilju ostvarenja društvenog, emocionalnog, kognitivnog i tjelesnog razvoja i dobrobiti.

Pedagoškim pristupima, koji su usmjereni na djecu, može se bolje podržati njihov opći razvoj, pružati podrška njihovim strategijama učenja te podsticati kognitivni i nekognitivni razvoj sistemskom primjenom iskustvenog učenja, igre i društvenih interakcija.

Postoje čvrsti dokazi o prednostima jasnog kurikuluma, kojim se može osigurati dosljedan okvir za brigu, obrazovanje i socijalizaciju, kao sastavni dijelovi usluge predškolskog odgoja i obrazovanja. U idealnom slučaju su u takvom okviru utvrđeni pedagoški ciljevi kojima se odgajateljima omogućava da prilagode svoj pristup individualnim

potrebama djece te kojima se mogu pružiti smjernice za visokokvalitetno okruženje za učenje. U njemu se posvećuje dužna pažnja dostupnosti knjiga i drugog štampanog materijala kako bi se doprinijelo razvoju pismenosti djece.

Djelotvornim kurikularnim okvirom, u kojem se promoviše raznolikost, jednakost i svijest o važnosti jezika, podstiče se integracija migranata i izbjeglica. Njime se jednako može podržati razvoj maternjeg jezika i jezika obrazovanja.

Za ilustraciju, ovoj izjavi o kvalitetu prilažemo četiri primjera iz intervjua rađenih u studijama slučaja. Primjeri nam omogućavaju dublji uvid u karakteristike odgojno-obrazovnog rada s fokusom na zvanične kurikulume, programe odgojno-obrazovnog rada koji se primjenjuju u navedenim predškolskim ustanovama.

Primjer 22: Studija slučaja I

Naša predškolska ustanova radi prema zvaničnom, propisanom Cjelovitom razvojnom programu za predškolski odgoj i obrazovanje. Ovaj program je koncipiran u skladu s donesenim kantonalnim Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju iz 2010. godine u kome se utvrđuju obim, oblici i metodologija odgojno-obrazovnog rada s djecom. U Cjelovitom razvojnom programu definisane su razvojne promjene, odnosno postignuća djeteta kojima treba težiti u općem razvoju i pojedinim aspektima razvoja djeteta. S obzirom da cjeloviti razvojni programi ne propisuju obrazovne sadržaje, nego samo daju opće naznake o njima (orijentacione razvojne ishode i potencijalne sadržaje), ovakav pristup daje slobodu odgajateljima, medicinskom osoblju i stručnim saradnicima da cjeloviti razvojni program prilagođavaju i da ga konkretiziraju u zavisnosti od potreba djece i uslova u kojima rade. Oslanjajući se na ovaj program, ustanova svake godine kreira Godišnji program rada, a u skladu s Metodologijom za izradu godišnjeg programa rada ustanove.

U ustanovi se realiziraju cjelodnevn i poludnevni boravak. Također, realiziramo specijalizirane programe, njemački i engleski jezik. Ove programe realiziraju naši odgajatelji sa svom djecom vrtićkih grupa. Postoji i program jačanja roditeljskih kompetencija koji se podstiče kroz rad vijeća roditelja, organizaciju radionica za roditelje i djecu, predavanja za roditelje, zajedničko organizovanje sajmov, posjeta, svečanosti i dr. Program obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u školu realiziramo zavisno od kadrovskih mogućnosti, potreba zajednice i zavisno od uputa nadležnog ministarstva obrazovanja.

Za ovu pedagošku godinu još nemamo podatke i upute nadležnog ministarstva obrazovanja o načinu realizacije ovog programa. Ranijih godina Program obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja se uvijek realizirao kroz tri mjeseca (180 sati), svakim radnim danom po tri sata. Sedmično je to bilo 15 sati. U našoj ustanovi se realizirao u prvom ciklusu, tj. od početka marta do kraja maja, dok je u našem kantonu postojala i opcija realizacije u drugom ciklusu, od početka juna do kraja avgusta. Veće predškolske ustanove su zbog obima djece i lakše organizacije rada koristile oba ciklusa realizacije. Naša ustanova nije nikada imala više od jedne grupe djece, budući da naša općina spada u red manjih općina. U grupama inače boravi od 5 do 25 djece, zavisno od broja prijavljene djece za polazak u školu. Ove godine je prijavljeno samo 8 djece koja bi pohađala obavezni program, dok su ostali predškolci već obuhvaćeni Cjelovitim razvojnim programom u vrtiću.

U ustanovi imamo i jasličku grupu, stoga se i rad u toj grupi organizuje u skladu s Cjelovitim razvojnim programom. Ustanova prihvata i radi sa svom djecom, tako i s djecom s teškoćama ili nadarenom djecom. U ovakvim slučajevima ključna je saradnja s roditeljima, kao i sa saradničkim stručnim kadrom. Praksa je da se konsultujemo s Centrom za ranu intervenciju. U našoj ustanovi ne postoji diskriminacija po bilo kom osnovu.

Primjer 23: Studija slučaja II

Odgojno-obrazovni rad u našoj ustanovi zasniva se na zvaničnom predškolskom programu propisanom od strane nadležnog ministarstva obrazovanja.

Primjer 24: Studija slučaja III

Odgojno-obrazovni rad u našoj ustanovi zasniva se na zvaničnom predškolskom programu propisanom od strane nadležnog ministarstva prosvjete i kulture. U ustanovi se provode sljedeći programi: cjeloviti - cjelodnevn i poludnevni, specijalizirani – engleski jezik, ples i hor i program u godini pred polazak u školu. Navedenim programima obuhvaćena su djeca uzrasta od godinu dana do polaska u školu. Program za djecu u godini pred polazak u školu nije obavezan i realizira se tokom marta, aprila i maja u ukupnom trajanju od 180 sati (15 sati sedmično). Veći dio sredstava za realizaciju ovog programa izdvaja nadležno ministarstvo prosvjete i kulture uz podršku lokalne zajednice i same ustanove. U ovaj program bude uključeno u prosjeku oko 70 djece u godini pred polazak u školu.

Između aktivnosti, koje vode odgajatelji i dječijeg aktivnog učešća, postoji apsolutna ravnoteža i djeca imaju priliku da vode vlastiti proces učešća. Evidentno je da djeca znaju da u potpunosti promijene tok aktivnosti u zavisnosti od njihovih interesovanja. Interakcije sa djecom su tople i stimulativne. Naš cilj i jeste da djeca vrtić dožive kao svoju drugu kuću i da se tako i osjećaju.

U ustanovi ne postoji bilo kakav oblik diskriminacije prema djeci marginaliziranih grupa. Posebna pažnja se posvećuje djeci sa poteškoćama u razvoju, kao i djeci koja imaju kašnjenja u razvoju. Za djecu iz navedenih kategorija izrađuju se individualni programi i prati se njihov napredak. Djeca su uključena u redovne grupe, ali se sa njima radi i individualno. Roditeljima djece sa poteškoćama u razvoju pruža se velika podrška, prije svega kroz individualne razgovore, kroz radionice i organizaciju predavanja sa temama koje će im biti od koristi. Ustanova nastoji da obezbijedi i saradnike za odgajatelje, tj. asistente za djecu kojima su potrebni. U našoj ustanovi trenutno boravi troje djece za koje su obezbijeđeni asistenti.

Primjer 25: Studija slučaja V

Program rada koji provodimo u skladu je sa Zajedničkom jezgrom cjelovitih razvojnih programa u predškolskim ustanovama u BiH. Nudimo programe za djecu uzrasta od 3 godine do polaska u školu. Nemamo program za djecu do 3 godine starosti. U vrtiću organizujemo sljedeće programe: Cjelodnevni program (9,5 sati boravka u vrtiću); Poludnevni program (5,5 sati boravka u vrtiću) i Program ranog učenja engleskog jezika – fakultativni program koji izvodi prof. engleskog jezika (2 x sedmično po 30 min.).

Djeca iz socio-ekonomski ugroženih porodica uključena su u sve programe. U prosjeku, svako sedmo dijete, koje pohađa naš vrtić, dolazi iz ovakvih porodica, na preporuku Centra za socijalni rad ili Porodičnog centra SOS Dječije selo BiH. Djeca s teškoćama u razvoju uključena su u cjelodnevni ili poludnevni program. U prosjeku, svako osmo dijete u našoj ustanovi je dijete s teškoćama u razvoju. Ova djeca prate programske aktivnosti zajedno s drugom djecom u grupi, u skladu sa svojim mogućnostima. Za određene aktivnosti periodično se izrađuje i individualizirani plan aktivnosti za svako dijete. Obje ove kategorije djece su posebno tretirane, u smislu, da se određenom broju djece s teškoćama u razvoju ili iz socio-ekonomski ugroženih porodica (uključujući i djecu Rome) daje prednost prilikom upisa u naš vrtić. Ovo je na neki način „pozitivna diskriminacija“ prema ostaloj djeci koja ne dolaze iz ranjivih grupa, a isto imaju potrebu i pravo na smještaj u vrtić.

S obzirom na to, generalno postoji diskriminacija prema velikom broju djece koja ne mogu dobiti mjesto u predškolskim ustanovama, bilo da je to zbog malog broja predškolskih ustanova ili zbog loših materijalnih mogućnosti roditelja (djeca samohranih ili nezaposlenih roditelja, djeca iz ruralnih sredina, djeca Romi itd.). Ona djeca iz ranjivih kategorija, koja budu upisana u naš vrtić, dobivaju jednaku pažnju i tretman kao i djeca koja nemaju teškoće i probleme socio-ekonomske prirode. Veoma su dobro prihvaćena, zahvaljujući predanom radu odgajatelja i dobroj saradnji s roditeljima sve djece. Vrtić organizuje besplatan prevoz vlastitim kombijem i na taj način pruža podršku roditeljima.

Na osnovu rezultata anonimne ankete za roditelje, koju redovno provodimo, može se zaključiti da roditelji naš vrtić odabiru najvećim dijelom na preporuku drugih roditelja, čija djeca su ranije pohađala ili trenutno pohađaju naš vrtić, prvenstveno zbog stimulativne i ugodne interakcije između djece i osoblja (odgajateljice, stručni saradnici i pomoćno osoblje). Nastojimo djecu u svim segmentima razvoja potaknuti da razviju svoj puni potencijal. Organizacija prostora, materijala za rad, prilagođena je djeci na vrlo stimulativan način. Djeca su aktivno uključena u odgojno-obrazovni proces, vlada prijatna atmosfera.

Detaljnije informacije o osnovnim obilježjima predškolskih programa i prirodi kurikuluma, koje smo istražili i postojećim praksama u primjeni i razvoju kurikuluma, naći ćemo u narativu koji se odnosi na izjavu o kvalitetu 6.

Izjava o kvalitetu 6:

Kurikulumom se zahtijeva od stručnog osoblja saradnja sa djecom, kolegicama i kolegama, roditeljima i promišljanje o vlastitoj praksi.

Kurikulumom se može doprinijeti boljem uključivanju roditelja, zainteresovanih strana i osoblja, te zajamčiti da će primjereno odgovarati potrebama, interesima i potencijalima djece.

U kurikulumu se mogu utvrditi uloge i postupci kojima se osoblju omogućava redovna saradnja s roditeljima i kolegama u drugim ustanovama za djecu (među ostalim u zdravstvenom, socijalnom i obrazovnom sektoru). Kad god je to moguće, u kurikulumu se osoblju u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja mogu pružiti smjernice o saradnji s drugim školskim osobljem pri prelasku djece u osnovno i/ili predškolsko obrazovanje.

Primjer 26: Studija slučaja I

U ustanovi se nastoji uspostaviti ravnoteža između aktivnosti koje vode odgajatelji i dječijeg aktivnog učešća. Podstiče se samostalnost djece kroz aktivno učešće i vođenje igara i aktivnosti. Posebno se ističu istraživačke aktivnosti gdje je neophodna inicijativa djece i gdje djeca uče putem zaključivanja, logičkog i kritičkog mišljenja. Djeca samo djelimično uče po modelu, ali prvenstveno ona stiču iskustva i uče čineći. Iz tog im se razloga, u vrtiću nastoji omogućiti što neposrednije djelovanje u svakoj mogućoj situaciji. Nekome izvana vrtić često izgleda kao haotično mjesto u kojem vlada nered, no to je mjesto u kom se isprobava, pokušava, griješi i uspijeva. Stručni kadar neprestano i roditeljima ističe koliko je važno da se dijete osamostali, koliko je važno da pokuša sam, da je aktivan u svim kućnim i porodičnim ritualima. Stvarnim uključivanjem djeteta stres roditelja bi se mogao smanjiti jer će se dijete osjećati kao važan subjekt u svakoj situaciji, a samim tim i roditelj će biti zadovoljniji jer će imati osjećaj da provodi više kvalitetnog vremena s djetetom.

Interakcije s djecom su tople i stimulativne. Podstiče se emocionalni razvoj djece, posebno izgradnja samopouzdanja i samopoštovanja kod djece. Njeguju se pozitivne poruke u interakciji s djecom.

U području emocionalnog razvoja ustanova je usmjerena ka potenciranju kreiranja bliskih odnosa s ljudima oko sebe koje karakterizira srdačnost, toplina i razumijevanje. Stvaraju se uslovi za vedro i veselo raspoloženje, razvija se klima u kojoj se svako dijete može osjećati sretnim i slobodno ispoljavati svoje emocije. Svojim modelom ponašanja, nježnošću, ljubaznošću i razumijevanjem, stručni kadar nastoji unaprijediti emocionalnu stabilnost djece, pomoći im da stiču pozitivnu sliku o sebi. Vrtić je mjesto u kojem se dijete treba osjećati sigurno i željeno.

Osnovno obilježje odgojno-obrazovnog procesa u našoj ustanovi je tematsko planiranje. Dobro izabrana tema predstavlja jezgru iz koje se razvijaju i oko čega se okupljaju i svi ostali sadržaji i aktivnosti, igre, razni vidovi dječijeg stvaralaštva. U odabiru tematskih sadržaja zahvataju se svi aspekti dječijeg razvoja. Proces planiranja treba da predstavlja elastičan okvir koji omogućava dobru organizaciju vremena i potencijalne aktivnosti koje su tematski planirane. Odgajatelj odlučuje kako će organizovati odgojno-obrazovni proces po temama, problemima ili ključnim pitanjima koja zaokupljaju djecu i koji je najbolji način da se dopre do svakog djeteta. U osmišljavanju tema za izučavanje, polazi se od ideje da one treba da odražavaju interesovanja djece, a time se osigurava da djeca budu motivirana i da se zalažu u procesu učenja. Većini djece se sviđaju takvi projekti koji su usklađeni sa njihovim interesima i uzrastom. Samim tim i učenje postaje djelotvornije i kreativnije. Planirane aktivnosti organizovane su kroz zajedničku aktivnost i centre aktivnosti. U zajedničkoj aktivnosti učestvuju sva djeca, dok u centrima aktivnosti imaju slobodu biranja. Često ih i u centrima usmjeravaju odgajatelji ukoliko smatraju da je neophodno da poboljšaju određene vještine ili npr. da budu primjer i pomoć drugoj djeci kroz određeni centar. Okruženje ustanove omogućava raznovrsne interakcije među djecom i odraslima i podstiče razvoj djece. Dobro uređeno okruženje unapređuje složenu igru, samostalnost, socijalizaciju i rješavanje problema. Prostor pripada djeci, a okruženje odražava interesovanja i kulturu djece.

Odgajatelji u radu i organizaciji aktivnosti većinom prate prijedlog tema u Godišnjem programu rada. Ove teme su fleksibilne i često se znaju i dopunjavati ili potpuno mijenjati, ali odgajatelje treba više podsticati da koriste tu fleksibilnost. Elemente ovog područja bi trebalo poboljšati, tj. na sastancima i prilikom individualnih razgovora motivirati odgajatelje da slušaju djecu, da prate njihova interesovanja i potrebe te realiziraju teme

u skladu s istim. Ovo poboljšanje bi unaprijedilo kvalitet odgoja i obrazovanja jer bismo kreirali bolju praksu rada. Djeca bi bila više u fokusu, više bismo ih slušali i oslanjali se na karakteristike njihovog razvoja i time doprinijeli aktivnom učenju. Za početak, o ovome će se razgovarati na narednom sastanku stručnog vijeća.

Primjer 27: Studija slučaja II

Tim odgajatelja, koji vode odgojnu grupu, isplanira Godišnji plan i program odgojno obrazovnog rada. Zbog zasterjelih dnevnika rada sa tematskim planiranjem, odgajatelji imaju autonomiju da integrišu teme u oblasti i osnovne komponente za predškolski odgoj i obrazovanje, zasnovane na Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje definisane na ishodima učenja. Prate se različite sposobnosti djece, a u skladu sa razvojem i uzrasnom dobi djeteta uz primjenu različitih strategija i metoda učenja, daje se mogućnost slobodnom biranju aktivnosti. Aktivnosti koje odgajatelji provode na projektnom planiranju i provođenju projektnih aktivnosti, mogu biti početni, osnovni element za integrisano planiranje zasnovano na konačnim ishodima učenja. Ishodi, koje su dobili na projektnim aktivnostima, bi se mogli iskoristiti i poboljšati kvalitet odgojno obrazovnog procesa i samog programa.

Primjer 28: Studija slučaja III

Da, zvanični program odgojno-obrazovnog rada kao osnovni dokument zahtijeva od osoblja da sarađuje i koristi informacije i podatke dobivene od djece, o djeci, od roditelja i kolega. Odgajatelj prati razvoj i napredak svakog djeteta kroz četiri razvojne oblasti: razvoj govora, komunikacije i stvaralaštva, tjelesni razvoj, socio-emocionalni razvoj i razvoj ličnosti i intelektualni razvoj.

Svako dijete ima svoju „Knjigu za praćenje razvoja i učenja djeteta“. Tri puta tokom radne godine odgajatelj vrši provjeru kroz sve četiri razvojne oblasti i dobivene rezultate evidentira u navedenu knjigu. Podaci dobiveni posmatranjem i provjerom su nam važni jer predstavljaju važne smjernice za izradu novih planova.

Za djecu sa poteškoćama u razvoju formiraju se opservacijski timovi koje čine odgajatelji i stručni saradnici. Opservacijski timovi vrše opservaciju i izradu individualiziranih programa. Dio opservacijskog tima su i roditelji koji mogu dati veoma važne informacije o djetetu, a koje su važne za dalji tok aktivnosti. Saradnja sa roditeljima je veoma važna karika i njoj se posvećuje velika pažnja. Na početku radne godine odgajatelji za svaku odgojnu grupu izrađuju dokument „Program saradnje sa roditeljima“ u kojem se planiraju različite aktivnosti – roditeljski sastanci, edukativne i kreativne radionice, predavanja, posjete i sl. Svaku realiziranu aktivnost odgajatelji evidentiraju u radnim knjigama, a za određene aktivnosti odgajatelji pišu izvještaje. Odgojno-obrazovni proces u ustanovi temelji se na razvojnom i integracijskom pristupu, planiranju, programiranju, praćenju i vrednovanju čiji je glavni cilj cjeloviti razvoj djeteta uz uvažavanje njegovih specifičnosti, razvojnih mogućnosti i njegovih potreba. Proces je otvoren i konstituiše se kroz neposredno učešće djece, odgajatelja, roditelja i drugih odraslih u različitim vidovima zajedničkog življenja. Program predškolskog odgoja pruža širok spektar aktivnosti u svim oblastima razvoja i prilagođen je različitim sposobnostima djece. Djeca mogu aktivno učestvovati u odabiru aktivnosti. U neposrednom radu sa djecom primjenjuju se različiti načini učenja, a djeca se podstiču na samoprocjenu svojih aktivnosti i postupaka.

Da bi odgojno-obrazovni proces bio kvalitetan i razvojno primjeren, potrebno je korigovati program rada i primijeniti različite inovativne pristupe. Potrebno ga je osavremeniti u smjeru kreativnog kombinovanja različitih modela koji podržavaju rano učenje. Program predškolskog odgoja i obrazovanja potrebno je poboljšati posebno u ishodima učenja kao osnovne okosnice planiranja rada sa predškolskim grupama i kako bi se isti učinio još efikasnijim vodičem za odgojno-obrazovnu praksu.

Primjer 29: Studija slučaja V

Po uzoru na inkluzivne vrtiće u Austriji, 2002. godine otvoren je prvi multietnički inkluzivni vrtić, prvi inkluzivni vrtić u BiH, kao projekt austrijske Socijalne neprofitne organizacije „Diakoniewerk“. U saradnji s osnivačkom organizacijom, sve odgajateljice prošle su, u više ciklusa, praktičnu obuku u inkluzivnim vrtićima u Austriji.

Osnovni zadatak ovakvog predškolskog programa je stvaranje okruženja u kojem će se svako dijete osjećati jednako dobro prihvaćeno i poštovano, bez obzira na različite psihofizičke mogućnosti, nacionalnu ili vjersku pripadnost ili socijalno-ekonomski status. Ovaj vrtić nudi mogućnost da svake godine 40 djece uzrasta od 3 do 6 godina pohađa vrtić. Djeca su podijeljena u dvije, po uzrastu mješovite grupe. U svakoj grupi ima 20 djece, od kojih su 2-3 djece s različitim teškoćama u razvoju.

Osobe s teškoćama i bez teškoća u razvoju imaju ograničene mogućnosti susretati jedni druge. Vrlo je malo prilika da se nauče zajedničkom ophođenju jednih prema drugima. Ovi „odvojeni životni svijetovi“ djeluju na nesigurno ponašanje obiju strana. Ljudi se susreću uz nesigurnost i neugodu. Ovi faktori olakšavaju obostranu

odluku da se i dalje radije sklanjaju s puta jedni drugima. Kako bi se djelovalo protiv ovakvog ponašanja, dobro je početi već u dječijem uzrastu. Posebna šansa za inkluzivan odgoj djece u vrtiću je u tome što djeca vrtićkog uzrasta još nisu razvila nikakve ili gotovo nikakve učvršćene strukture predrasuda. Nisu jedino djeca ta koja mogu nadvladati svoje predrasude na ovakav način. I odraslima se pruža mogućnost da sagledavaju svoje dijete s poteškoćama ili neko drugo dijete s poteškoćama iz jednog drugog ugla gledišta.

Pored inkluzije djece s teškoćama u razvoju, pokušaj multietničnosti je drugi sadržajni cilj dječijeg vrtića. U odnosu na multietničnost, tolerancija prema drugim nacionalnostima i vjerama se također započinje na ne tako učvršćenim predrasudama u dječijem uzrastu. U dječijem vrtiću djeca kroz igru uče da imaju i prijatelje iz drugih etničkih grupa.

Iako je prošlo skoro 30 godina od početka rata u BiH, zajednički rad između nekadašnjih politički suprotstavljenih strana na lokalnom nivou se vrlo sporo razvija. Iako su vidljive granice u našem gradu odavno nestale, polarizacija na svim nivoima svakodnevnog života i porodične svakodnevnice se još uvijek osjeća. Ova situacija posebice djeluje na djecu, koja odrastaju u okruženju antagonizma i podjele.

Uključivanjem roditelja djece u svakodnevna događanja u vrtiću (izleti, posjete, priredbe, kreativne radionice) i odrasli iz različitih etničkih i vjerskih grupa dobivaju mogućnost da susreću i upoznaju jedni druge. Nekadašnji „stranac“ ne djeluje više prijeteće. Djeca različitog etničkog i vjerskog porijekla i različite nadarenosti rade, žive i uče zajedno. Angažirane odgajateljice bošnjačke, hrvatske i srpske nacionalnosti svakodnevno se trude nadvladati prepreke i predrasude prema djeci s poteškoćama u razvoju, kao i kulturološke, vjerske i jezičke razlike. Program ovakvog modela daje značajan doprinos toleranciji i pomirenju između pojedinih etničkih i religijskih grupa.

Kroz naš program inkluzivnog vrtića do sad je 42 djece s poteškoćama u razvoju imalo priliku pohađati vrtić. Posebnu ciljnu grupu čini 7 djece koja dolaze iz porodica slabijeg imovinskog stanja. Ova djeca svake su godine oslobođena plaćanja mjesečne naknade. U vrtiću je 7 stalno zaposlenih radnika, a angažovana su i 4 vanjska stručna saradnika. Naš vrtić nudi boravak maksimalno 20 djece u jednoj odgojnoj grupi, 1 odgajatelja na 10 djece, 4 zdrava obroka tokom dana, raznovrsne aktivnosti za djecu, učestvovanje u kulturnim i sportskim manifestacijama, malu školu engleskog jezika i dodatne besplatne usluge za djecu u vrtiću: logopedski tretman, tretmani s radnim terapeutom, tretmani programa LifeTool (kompjuterski potpomognuta komunikacija), besplatan boravak u vrtiću za djecu iz 7 socio-ekonomski ugroženih porodica i besplatan prevoz kombijem u vrtić i povratak kući (za određeni broj djece). U našem vrtiću se za svako dijete ponaosob vodi „Dosije djeteta“, „Portfolij“ s dječijim radovima kao i „Knjiga pedagoške dokumentacije odgojne grupe“ u kojoj se evidentiraju sve informacije o djeci i njihovom napretku. Odgajatelji prate i evidentiraju napredak djece na osnovu inicijalne procjene i ishoda u toku odgojno-obrazovnog procesa. U izradi portfolija, uz podršku odgajatelja, učestvuju i djeca. Za djecu s teškoćama u razvoju izrađuje se i tromjesečni individualni plan aktivnosti, na osnovu kojeg evidentiramo i pratimo napredak djeteta.

Redovno se održavaju sastanci stručnih aktiva, odgajateljskog vijeća, na kojima se informacije o djeci razmjenjuju među odgajateljicama, kao i s vanjskim stručnim saradnicima (logoped, radni terapeut i edukator/rehabilitator). U vrtiću postoji praksa održavanja redovnih individualnih razgovora s roditeljima kao i sastanaka Vijeća roditelja. Zaključci i zapisnici sa svih gore nabrojanih aktivnosti se u pisanoj formi evidentiraju i pohranjuju za dalje praćenje i kontinuitet saradnje svih aktera uključenih u odgojno-obrazovni proces.

Kada govorimo o kurikulumu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, smatrali smo neophodnim dotaknuti se i širih implikacija predškolskog kurikuluma i kurikulumskih poveznica sa kurikulumima koji se primjenjuju u osnovnoj školi: vertikalni kontinuitet principa, vrijednosti, ciljeva, metoda rada i očekivanih ishoda, fizičko i socijalno okruženje i pedagogija kurikuluma ova dva nivoa u odgojno-obrazovnom sistemu, te zajedničko djelovanje, saradnja i građenje partnerstva predškolske ustanove i osnovne škole radi osiguranja minimalno stresnog i podsticajnog prelaska iz jednog odgojno-obrazovnog sistema u drugi. Dobijeni podaci iz perepcije direktora predškolskih ustanova ukazuju na nizak nivo povezanosti ova dva sistema. Bazični oblici formalne saradnje postoje, ali se bilježi diskontinuitet i nedostatak inicijative kojom bi se načinio pomak od formalne saradnje ka građenju partnerstva i građenju zajedničke slike o djetetu i dobrobiti djeteta na nivou cjelovitog odgojno-obrazovnog sistema.

Primjer 30: Studija slučaja I

Sarađujemo s osnovnom školom u našoj općini. Saradnja se ostvaruje kroz zajedničke aktivnosti i projekte te razmjenu informacija prilikom prelaska djece iz vrtića u školu. Stručni kadar vrtića i škole sarađuju prilikom upisa djece u prvi razred osnovne škole. Realizirali smo saradnju u organizaciji zajedničkog „testiranja“ spremnosti djece za polazak u školu. Osim toga, vrtić dijeli sa školom opservacijske liste za svako dijete, kao i portfolije njihovih radova. Škola rado koristi sav materijal koji vrtić pripremi pojedinačno za svako dijete, no ne koristi vrtićki program odgojno-obrazovnog rada.

Primjer 31: Studija slučaja III

Od osnovne škole se ne zahtijeva da koristi predškolski kurikulum, program odgojno-obrazovnog rada koji se zasniva na iskustvu djece u učenju i razvoju u predškolskom odgoju i obrazovanju, ali to ne znači da škole ne koriste isti. Predškolska ustanova ima veoma dobru saradnju sa osnovnim školama i ona se realizira kroz sljedeće oblike: organizacija edukativnih i ekoloških radionica, učešće u zajedničkim manifestacijama – maskenbal i ples, za djecu u godini pred polazak u školu organizuju se posjete časovima učenika prvih razreda kao i produženog boravka. Roditelji djece koja su boravila u predškolskoj ustanovi prilikom upisa djece u prvi razred dužni su da „Knjigu za praćenje razvoja i učenja djeteta“ daju na uvid komisiji za upis.

Primjer 32: Studija slučaja V

Generalno, saradnja osnovnih škola i vrtića trebalo bi da bude mnogo bolja. Rijetki su primjeri bliske i kontinuirane saradnje. U principu, osnovne škole veoma rijetko kontaktiraju predškolske ustanove.

Zaposlenici više desetina osnovnih škola iz okruženja bili su prisutni na 3 međunarodna simpozija koje je naša predškolska ustanova, naš vrtić, do sad organizovao na temu inkluzivnog predškolskog odgoja i obrazovanja.

Naš vrtić može izdvojiti vrlo uspješan primjer tranzicije djeteta u invalidskim kolicima sa 100% invaliditetom (dijete s cerebralnom paralizom) iz vrtića u osnovnu školu. Zahvaljujući bliskoj saradnji vrtića i škole, prelazak u redovni program osnovnog obrazovanja prošao je vrlo dobro (uz stručnu podršku koju je vrtić zbog ovog djeteta ponudio školi (stručna edukacija školskog osoblja za rad na posebnom softveru kojeg je dječak pomoću kompjutera koristio u vrtiću, kao i prebacivanje cjelokupnog školskog gradiva na kompjuter).

Kontinuirana saradnja predškolskih ustanova i škola generalno bi bila korisna za djecu ali i za zaposlenike.

4.3.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Kurikulum

Pokretač razvoja i učenja djeteta u ranom uzrastu su njegova svakodnevna iskustva, na koje je moguće uticati i djelovati. Zbirni dokazi u mnogim istraživanjima ukazuju da su za pospješivanje dječijeg razvoja i kvalitet pružanja odgojno-obrazovnih usluga u ranim godinama važne sljedeće karakteristike:

- podržavajuća i nježna interakcija odraslog i djeteta;
- dobro obučeno, kompetentno osoblje koje je predano radu sa djecom;
- razvojno primjereni predškolski kurikulum, programi, sadržaji i praksa;
- odnos broja odraslih i djece i veličine grupa koji omogućavaju osoblju da na odgovarajući način komunicira s djecom;
- nadzor i podrška koji održavaju dosljednost u kvalitetu brige, odgoja i obrazovanja;
- profesionalni razvoj osoblja kojim se osigurava kontinuitet, stabilnost i stalno poboljšanje kvaliteta;
- podsticanje dubljeg razumijevanja kurikuluma i pedagogije kroz odgojno-obrazovne nivoe u sistemu (predškolski i osnovnoškolski) i osiguranje najprimjerenije i najoptimalnije prelazne prakse za svu djecu;
- objekti su namjenski, sigurni i dostupni su porodicama i djeci.

Da bi se podstaknuo i poboljšao razvoj kurikuluma u području predškolskog odgoja i obrazovanja, tj. kako bi se ostvarila dobrobit i ispunile odgojno-obrazovne potrebe djece, kurikulum se u predškolskoj ustanovi gradi pod vođstvom odgajatelja i usmjeren je na razvoj i učenje djece kroz sticanje i razvoj znanja i vrijednosti, pri čemu:

- briga, razvoj i učenje čine cjelinu. Od učenja se očekuje da pokrene, ubrzava razvoj sve dok se dijete u programu učenja osjeća dobro, dok djeluju unutarnji mehanizmi koji ga pokreću na aktivnost;
- se sukonstrukcija kurikuluma i planiranje temelje na mogućnostima, znanju i iskustvu koje su djeca prethodno stekla i na zvaničnom kurikulumu/programima za predškolski odgoj i obrazovanje;
- spontano generisane aktivnosti i interesi, svakodnevne aktivnosti i rutine u predškolskoj ustanovi postaju dio kurikuluma;
- se razvijaju odgojno-obrazovni sadržaji te fizičko i socijalno okruženje kojima se podstiče razvoj i učenje, izaziva i stimuliše interes i znatiželja djece i zadržava njihova pažnja;
- se osigurava ravnoteža u pružanju socio-emocionalne dobrobiti i učenja uz priznavanje važnosti igre i kontakta s prirodom te uloge muzike, umjetnosti i tjelesne aktivnosti; podsticanje empatije, suosjećanja i osviještenosti kad je riječ o jednakosti i raznolikosti;
- se podstiče dalja integracija predškolskog odgoja i obrazovanja u obrazovni kontinuitet te se podupire saradnja između osoblja predškolske ustanove i osnovne škole radi neometanog prelaska djece iz vrtića u osnovnu školu.

4.4. Praćenje i vrednovanje, percepcija učesnika ispitivanja

Nadzor nad primjenom Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH i provođenju Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja za period 2017 - 2022. godine u BiH vrši Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Nadležne obrazovne vlasti odgovorne su za provođenje i primjenu ovog Zakona i vlastitih zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, primjenu standarda i normativa, kao i programa rada. Zakonitost i uslove rada u predškolskoj ustanovi kontrolišu organi nadležnih inspeksijskih službi za oblast obrazovanja. Na osnovu Okvirnog zakona, predškolske ustanove u BiH su obavezne donositi godišnje programe rada koje, na prijedlog stručnog vijeća, usvaja upravni odbor predškolske ustanove i do kraja septembra tekuće godine dostavlja nadležnim obrazovnim vlastima i osnivaču. Izvještaji o radu za proteklu radnu godinu razmatraju se i usvajaju po istom postupku kao i programi rada, i najkasnije do kraja septembra tekuće godine prosljeđuju nadležnim institucijama na razmatranje i usvajanje. Nadležne obrazovne vlasti obavezne su osigurati kontrolne mehanizme stručnog nadzora pedagoškog praćenja i unapređivanja rada u javnim i privatnim predškolskim ustanovama kako bi se osiguralo da sve predškolske ustanove rade u skladu sa standardima i normativima. Praćenje predškolskog odgoja i obrazovanja odnosi se na kontinuirano i sistematsko prikupljanje kvantitativnih i kvalitativnih podataka koji podržavaju redovnu provjeru kvaliteta i odgovornosti sistema za javne investicije i dobrobit djece. Kada je riječ o vrednovanju ustanova za rani i predškolski odgoj, prvenstveno je potrebno pojmiti kako navedeno predstavlja „proces sustavnoga i kontinuiranog praćenja, analiziranja i procjenjivanja uspješnosti rada te se smatra temeljem ostvarivanja napretka u

kvaliteti rada ustanova“ (Slunjski, et. al., 2012, str. 82). Praćenje i evaluacija treba da budu zasnovani na unaprijed dogovorenim standardima kvaliteta, mjerilima ili pokazateljima koji su uspostavljeni i moguće revidirani u određenim vremenskim periodima nakon primjene. Evaluacija u predškolskom odgoju i obrazovanju se odnosi na sistematsku procjenu efikasnosti postavki, implementacije i rezultata tekućeg i/ili završenog programa, projekta i/ili politike. Svrha evaluacije treba biti sticanje znanja o tome kako se kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja može razviti tako da svako dijete dobije najbolje moguće uslove za razvoj i učenje. Djeca i roditelji treba da budu uključeni u evaluaciju i njihov glas se treba čuti, a svi oblici evaluacije u predškolskom odgoju i obrazovanju treba da se zasnivaju na dječijoj perspektivi. Rezultati praćenja kvaliteta rada i usluga treba da budu javno dostupni i da se dijele sa javnošću (OECD, Starting Strong IV).

4.4.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji Praćenje i vrednovanje

Istraživači kvaliteta ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ističu njegovu kompleksnost, multidimenzionalnost, međuzavisnost, dinamičnost i holističnost. Kvalitet odgoja i obrazovanja je veoma teško definisati, mjeriti i vrednovati, a u kontekstu ovog istraživanja, skloni smo razumijevanju i definiciji kvaliteta koji bi se mogao odrediti kao „rezultat djelovanja niza subjektivnih i objektivnih faktora koji u sinergiji omogućuju uspješno zadovoljavanje potreba svih aktera odgojno-obrazovnog procesa u ozračju prijateljskih i saradničkih odnosa, uz stalnu tendenciju rasta“ (Ljubetić, 2009). Kada je riječ o vrednovanju ustanova za rani i predškolski odgoj, prvenstveno je potrebno pojmiti kako navedeno predstavlja „proces sustavnoga i kontinuiranog praćenja, analiziranja i procjenjivanja uspješnosti rada te se smatra temeljem ostvarivanja napretka u kvaliteti rada ustanova²⁵.

Praćenje kvaliteta je veoma složen proces i predstavlja višestruke izazove, kao što su konsenzus o pitanjima definisanja kvaliteta i načina pomoću kojih se može koherentno upravljati kvalitetom. Poseban izazov predstavlja prikupljanje i upravljanje podacima i informisanje zasnovano na dokazima u cilju razvoja i poboljšanja kvaliteta i reforme obrazovnih politika u najboljem interesu djece.

Pored praćenja kvaliteta rada i usluga predškolskih ustanova, koje vrše nadležne obrazovne vlasti pomoću kontrolnih mehanizama, stručnog nadzora i pedagoškog praćenja kako bi se osiguralo da sve predškolske ustanove rade u skladu sa standardima i normativima, praćenje i vrednovanje kvaliteta rada osoblja se također praktikuje. Ono uključuje različite aspekte kvaliteta procesa, posebno odgojno-obrazovnog rada i implementacije kurikuluma, interakcije između osoblja i djeteta, adekvatnog odgovora na potrebe djeteta, sveukupnog kvaliteta odgojno-obrazovnog procesa i njege, saradnje između osoblja, i saradnje između osoblja i roditelja.

Praćenje razvoja djeteta i ishoda zahtijeva znatna multidisciplinarna profesionalna znanja i vještine, mogućnosti praćenja širokog spektra aspekata razvoja i učenja, individualnog razvojnog tempa i procesa napretka djece/djeteta radi stvaranja objektivne i potpune slike o razvoju i učenju. Za ostvarivanje ovih obaveza i prevazilaženje izazova, predškolske ustanove koriste brojne strategije, od lokalno razvijenih pristupa do prilagođenih standardizovanih alata, a sistemska podrška u ovoj domeni je neophodna i nužna.

²⁵ Slunjski i suradnici, 2012. Priručnik za samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja: Zagreb. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

Potrebno je osiguranje sistema stalnog stručnog usavršavanja i informisanosti osoblja o najnovijim naučnim saznanjima, dostupnim alatima, strategijama i standardima kvaliteta rada, kao i podrška njihovoj primjeni u praksi. Također, proces praćenja i vrednovanja zahtijeva dalje usavršavanje trenutno uspostavljenih alata kako bi se mogla osigurati dosljedna podrška djeci, osoblju predškolskih ustanova i kreatorima politika.

4.4.1.1. Anketno ispitivanje

Upitnikom smo nastojali ispitati stavove i mišljenja odgajatelja, stručnih saradnika i direktora predškolskih ustanova o osam tvrdnji o procesima praćenja i vrednovanja, navedenih u tabeli koja slijedi.

Tabela 10: Praćenje i vrednovanje. Deskriptivne vrijednosti najviših i najnižih procjena pokazatelja kvaliteta (N=108)

TVRDNJE	N	Min	Max	M	SD
Kvalitet i kvantitet svojih usluga nastojimo prilagoditi potrebama lokalne zajednice, regije, ali uskladiti i sa sistemskim potrebama	108	3	5	4,14	0,85
Kvalitet rada ustanove pratimo, a samoevaluacijski izvještaji su zasnovani na mjerljivim indikatorima	108	1	5	4,14	1,07
Rezultati svih promjena koje pokrećemo u cilju poboljšanja rada se prate i evaluiraju	108	1	5	4,20	1,07
Nakon svakog samoevaluacijskog izvještaja nastojimo odmah nakon formiranja zaključaka unaprijediti rad ustanove prateći relevantne pokazatelje	107	1	5	4,20	1,06
Sistem praćenja i osiguranja kvaliteta je zasnovan na primjeni pedagoških i administrativnih podataka za poboljšanje kvaliteta usluga	107	1	5	4,14	1,02
U velikoj mjeri nam pomažu postojeći dokumenti koji se odnose na kvalitet rada odgajateljica, pedagoga i direktora vrtića	108	1	5	3,91	1,07
Kako bi evaluirali novonastale promjene a sa ciljem unapređenja rada vrtića, koristimo jasno definisane indikatore, koji su razumljivi kako upravi, pedagoškoj službi, tako i odgajateljima	107	1	5	4,00	1,04
Za evaluaciju i praćenje koristimo administrativne i pedagoške podatke, na osnovu kojih donosimo odluke o poboljšanju kvaliteta svojih usluga	108	1	5	4,08	1,10
PRAĆENJE I EVALUACIJA	108	1,38	5,00	4,10	0,87

broj odgovora (N), aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD), najmanja pojedinačna procjena (Min), najveća pojedinačna procjena (Max)

Analiza pojedinačnih tvrdnji govori u prilog činjenici da je kultura vrednovanja i samovrednovanja prisutna u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje, ali da i dalje postoji prostor za unapređenje. Generalno, za ovaj stub kvaliteta su date visoke procjene u odnosu na druge, ($M=4,10$; $SD=0,87$), što ga čini drugom po visini procjene, odmah iza dimenzije *Osoblje*. Prema podacima iz upitnika, rezultati promjena koje se pokreću u cilju unapređenja kvaliteta rada, prate se i evaluiraju ($M=4,20$; $SD=1,07$), a nakon samoevaluacijskog izvještaja nastoji se unaprijediti rad ustanove prateći relevantne pokazatelje ($M=4,20$; $SD=1,06$). Sudeći po odgovorima, kvalitet rada ustanove se prati, a samoevaluacijski izvještaji su znanovani na mjerljivim indikatorima ($M=4,14$; $SD=1,07$), a kvalitet i kvantitet usluga ustanove nastoje prilagoditi potrebama lokalne zajednice, regije, ali i uskladiti sa sistemskim potrebama ($M=4,14$; $SD=0,85$). Sistem praćenja i osiguranja kvaliteta zasniva na primjeni pedagoških i administrativnih podataka za poboljšanje kvaliteta usluga ($M=4,14$; $SD=1,02$), a same odluke o poboljšanju kvaliteta usluga ustanove donose se na osnovu praćenja i evaluacije za koju su korišteni administrativni i pedagoški podaci ($M=4,08$; $SD=1,10$). Korištenje jasno definisanih indikatora na osnovu kojih se evaluiraju nastale promjene s ciljem unapređenja rada vrtića i njihova razumljivost (upravi, pedagoškoj službi, odgajateljima) procijenjena je nešto niže ($M=4,00$; $SD=1,04$), dok su Standardi kvaliteta rada odgajatelja, pedagoga i direktora u predškolskom odgoju i obrazovanju, kao alat za procese praćenja i vrednovanja, prepoznati u ograničenom broju ustanova (vidjeti Primjer 36) i pojedinaca ($M=3,91$; $SD=1,07$).

4.4.1.2. Studije slučaja

Učesnici istraživanja svjesni su činjenice da usmjerenost na kvalitet zahtijeva kontinuirani stručni nadzor, odnosno samovrednovanje uz sistemsko provođenje aktivnosti usmjerenih ka unapređenju kvaliteta kako pojedinih dijelova, tako i ustanove kao cjeline. Sam proces praćenja i vrednovanja predstavlja sastavni dio osiguranja kvaliteta rada ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje kojeg je moguće provoditi na više nivoa, odnosno, na nivou ustanove, ciljane grupe unutar iste ili, pak, na nivou pojedinca.

Izjava o kvalitetu 7:

Praćenjem i vrednovanjem prikupljaju se informacije na relevantnom lokalnom, regionalnom i državnom nivou kako bi se doprinijelo stalnom poboljšanju kvaliteta politika i praksi. Informacije o kvalitetu predškolskog odgoja i obrazovanja u okviru sistema se koriste kao osnova za poboljšanje i unapređenje rada.

Transparentne informacije o uslugama i osoblju ili o provođenju kurikuluma na odgovarajućem državnom, regionalnom i lokalnom nivou mogu doprinijeti poboljšanju kvaliteta.

Redovne povratne informacije mogu olakšati postupak vrednovanja politika, između ostalog, omogućavanjem analize upotrebe javnih sredstava te onoga što je efikasno i u kom kontekstu.

Kako bi se utvrdile potrebe osoblja za osposobljavanjem i omogućilo donošenje ispravnih odluka o najboljem načinu poboljšanja kvaliteta usluga i stručnom usavršavanju, rukovodeće osoblje bi u području predškolskog odgoja i obrazovanja trebalo blagovremeno prikupljati relevantne podatke.

Primjer 33: Studija slučaja I

Poboljšanja pratimo na godišnjem nivou. Radi se izvještaj o godišnjem poslovanju koje na prijedlog direktorice predškolske ustanove razmatra upravni odbor, a zatim ide na usvajanje općinskog vijeća. Pored završnog računa, ovaj izvještaj podrazumijeva i kvalitativnu analizu cijele kalendarske godine, koja su postignuća značajna za godinu, s kojim izazovima smo se susreli, koji su prijedlozi za poboljšanja u narednoj godini i sl. Ustanova predlaže u kojoj mjeri i na koji način osnivač može pomoći u rješavanju određenih teškoća, a direktorica zajedno s upravnim odborom na sjednicama razmatra sva postignuća i potrebna poboljšanja što se bilježi kroz zapisnike i donesene odluke.

Svake godine radi se izvješće o realizaciji Godišnjeg programa gdje je jasno vidljivo šta je planirano, šta realizirano i navedena su obrazloženja svih odstupanja.

O postizanju poboljšanja prakse i uslova rada brinu se upravni odbor, direktorica ustanove, ali i stručni kadar. Svi akteri su odgovorni u svojoj domeni posla i odgovornosti i nastoje poboljšati praksu rada.

Poboljšanja u području prakse rada imaju pozitivan učinak na djecu jer kvalitetniji rad doprinijet će integralnom razvoju djece. Kreiranje boljih uslova u smislu upošljavanja adekvatnog broja ljudi, pomaže odgajateljima da se više posvete svakom djetetu pojedinačno. Politika naše ustanove je da broj djece bude optimalan, a ne maksimalan kako bi igra i rad s djecom bili što kvalitetniji. Kreiranje boljih uslova za rad, bogaćenjem okruženja, doprinosi bogaćenju dječijeg iskustva i prevrstveno senzornom razvoju. Praćenje realizacije aktivnosti, uvođenje inovacija i što raznovrsnijih metoda rada pomoći će da djetetu pristupimo iz raznih uglova i istražimo njegove slabosti i vrline.

Smjernice za predškolske ustanove na nivou sistema o tome koje podatke treba prikupiti kako bi se podržalo poboljšanje kvaliteta na nivou sistema bi trebalo da budu bolje i sadržajnije.

Postignuća ustanove vidljiva su kroz izvješća, ali često i kroz kratke objave vidljive na stranicama vrtića (web ili fb). Svoje uspjehe rado dijelimo i s medijima gdje nastojimo promovisati svoj rad.

U duhu, s načelima rada s predškolskom djecom i uvažavanja djeteta, u proces planiranja uključena su i djeca i roditelji. Planiranju odgojno-obrazovnog rada prethodi sistematsko praćenje: promatranje, slušanje, spremnost i sposobnost da se svako dijete upozna i razumije. U praktičnom radu nastojimo slijediti ciklus: promatranje, planiranje, djelovanje, praćenje i procjena efekata djelovanja.

Evaluacija na nivou vrtića je uslov i osnova razvoja kvaliteta odgajatelja i obrazovanja u vrtiću, kao i osnova za upravljanje i strateško planiranje u vrtiću. Baziramo se na pitanja: Kakav smo mi vrtić?, Ko sačinjava naš vrtić?, Koje su naše potrebe?, Što možemo učiniti da bismo bili bolji? Odgovore na ovakva pitanja nam daju ne samo djelatnici i djeca vrtića nego i cijela zajednica.

Primjer 34: Studija slučaja III

Kvalitetno vrednovanje i samovrednovanje je najmoćnije sredstvo za podsticanje promjena na bolje. Sistem osiguranja kvaliteta zasnovan je na upotrebi pedagoških i administrativnih podataka za poboljšanje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja. Poboljšanja u kvalitetu obavljaju se na godišnjoj osnovi, prate se, ali ne ocjenjuju. Svi zaposleni, a posebno direktor ustanove, dužni su osigurati da poboljšanja budu djelotvorna, a najveći benefit imaju djeca.

Ustanova na kraju radne godine vrši evaluaciju na osnovu rezultata ankete koju popunjavaju roditelji, a odnosi se na kvalitet odgojno-obrazovnog rada. Rezultati ankete predstavljaju smjernice za dalji put. Sve informacije o kvalitetu rada ustanove su javno dostupne.

Uvjereni smo da je proces praćenja i vrednovanja sastavni dio osiguranja kvaliteta rada ustanove. Prikupljanje podataka nije zasnovano na samoevaluaciji i samovrednovanju, ali ustanova planira da u radnoj 2021/2022. god. pristupi procesu samovrednovanja rada u kome će učestvovati svi akteri odgojno-obrazovnog procesa (djeca, zaposleni i roditelji) i prema unaprijed utvrđenoj metodologiji i u skladu sa određenim područjima vrednovanja. Trenutno ne postoje smjernice za predškolske ustanove na nivou sistema o tome koje je podatke potrebno prikupiti da bi se podržalo poboljšanje kvaliteta.

Svjesni smo da je samovrednovanje ustanova ranog i predškolskog odgoja sistemski, unutrašnji proces usmjeren na osvjetljavanje trenutnog stanja u ustanovi, ustanovljenje pozitivnih dostignuća, detektiranje problema, predlaganje strategija njihovog rješavanja, unapređivanje postojećeg stanja, obuhvata procese, odnose i uslove odgojno-obrazovnog rada i sastavni je dio osiguranja kvaliteta rada ustanove.

Kako smo već pomenuli, u narednom periodu pristupiće se procesu samoevaluacije, sistematizaciji prikupljenih podataka i izradi softvera za akumuliranje istih, a sve u cilju poboljšanja kvaliteta odgoja i obrazovanja.

Smatramo da je veoma važno obezbijediti praćenje i kontrolu rada predškolske ustanove, ali i odgajatelja kreiranjem modela za samoevaluaciju i samoocjenjivanje, kako bismo dobili razvijen sistem vrednovanja odgojno-obrazovnih ishoda. Neophodno je utvrditi kriterije za praćenje, vrednovanje, ocjenjivanje i izvještavanje.

Primjer 35: Studija slučaja V

Priroda našeg posla zahtijeva kontinuirano učenje, preispitivanje i analizu postignutih rezultata, ali i praćenje napretka iz oblasti pedagogije, psihologije, metodičkih i didaktičkih znanja.

Refleksija i samorefleksija omogućavaju nam propitivanje, detektiranje problema koji se pojavljuju u radu i pronalaženje načina na koji se oni mogu riješiti, s ciljem unapređenja rada predškolske ustanove.

Interno vrednovanje o radu ustanove zasniva se na analizi podataka dobivenih iz anonimne ankete za roditelje, koja se provodi jednom godišnje. Rezultati dobiveni analizom prikupljenih podataka osnovno su polazište za definisanje godišnjeg razvojnog plana i poboljšanja kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja. Odabiru se one aktivnosti koje je realno moguće unaprijediti i u određenom vremenskom roku provesti u praksi i koje će doprinijeti boljim uslovima rada.

Jasno definisani prioriteti razvoja ustanove evidentiraju se i dokumentiraju i sastavni su dio plana rada za narednu godinu. Potrebno je informacije o kvalitetu rada ustanove učiniti javno dostupnim.

Odgajateljice i direktorica ustanove dokumentuju i kontinuirano evidentiraju elemente svog stručnog razvoja, postignuća i napredovanja kroz izradu Mape profesionalnog razvoja.

Vanjska evaluacija temelji se na izvještajima o užestručnom nadzoru nad radom odgajatelja i direktorice koji provodi Pedagoški zavod kao i na podacima dobivenim općim inspekcijskim nadzorima koje provodi nadležno ministarstvo obrazovanja.

Izjava o kvalitetu 8:

Praćenja i vrednovanja, koja se vrše, su u najboljem interesu djeteta.

Kako bi se zaštitila prava djeteta, u sistem predškolskog odgoja i obrazovanja trebalo bi uključiti snažne mjere za zaštitu djece od svih oblika nasilja. Učinkovite mjere za zaštitu djece obuhvataju četiri široka područja: 1. politiku, 2. ljude, 3. postupke i 4. odgovornost (više informacija o tim područjima dostupno je u dokumentu Standardi zaštite djece i njihova provedba, koji je izdala organizacija Keeping Children Safe).

Postupcima praćenja i vrednovanja mogu se podsticati aktivno učestvovanje i saradnja među svim zainteresovanim stranama. Svi koji se bave razvojem kvaliteta mogu doprinijeti praksama praćenja i vrednovanja te imati koristi od njih. Dostupni dokazi upućuju na to da se kombinacijom metoda praćenja (npr. posmatranje, dokumentiranje, opisna procjena kompetencija i učenja djece) mogu prikupiti korisne informacije, steći uvid u iskustva i razvoj djece i osigurati nesmetani prelazak u osnovnu školu.

Mogu se osmisliti alati za praćenje i participativni postupci vrednovanja kako bi se djeci omogućilo da ih se sasluša te da se jasno izjasne o svojim iskustvima učenja i socijalizacije u određenim okruženjima.

Procesi praćenja i vrednovanja se provode u cilju podrške djeci, porodicama i zajednici. Svi akteri, uključujući stručno osoblje, trebaju biti angažovani i osnaženi tokom provođenja bilo kojeg procesa praćenja i vrednovanja. Tokom praćenja moguće se fokusirati na kvalitet inputa,

strukturu procesa ili na ishod. Fokus na interese djeteta i angažovanje osoblja jača kvalitet procesa i koristi predškolskom odgoju i obrazovanju.

Primjer 36: Studija slučaja I

Evaluacija na nivou vrtića se usmjerava na sljedeće oblasti:

1. Kvalitet uslova u vrtiću. Odnosi se na fizičke i materijalne uslove, resurse, rutine, načine organizacije dana i nedjelje, rituale, broj djece u grupama, odnose broja odraslih i djece u vrtiću i sl. i daje odgovore na pitanja da li je okruženje sigurno i povoljno za djecu predškolskog uzrasta.
2. Kvalitet procesa. Podrazumijeva interakciju i komunikaciju djeteta – djetete; djetete - odrasli. To je zapravo procjena kvaliteta aktivnosti koje se organizuju te didaktičko-metodičkog konteksta.

Monitoring rada se vrši i na internom i eksternom vrednovanju.

Direktorica minimalno jedanput godišnje obavlja sadržajne individualne razgovore s zaposlenicima. Ovo je prilika da svaki zaposlenik dobije povratnu informaciju o svom radu, ali i da da svoju refleksiju. Prilikom razgovora, direktorica ističe sve kvalitete zaposlenika, područja gdje su napredovali, ali i ona na kojima je potrebno raditi. Odgajateljice dobiju pismeno osvrte na svoje ogledne aktivnosti od strane direktorice i kolegica, osvrte dobiju i na realizaciju stručne teme. Također, direktorica redovito posjećuje aktivnosti i pregleda pedagošku dokumentaciju, o čemu odgajateljice dobiju informacije. U ustanovi se koristimo Standardima kvaliteta rada odgajateljica, pedagogica i direktorica u predškolskom odgoju i obrazovanju (APOSO) kao pomoćnim materijalom za sve vrste procjena i samoprocjena. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju predvidio je donošenje Pravilnika o ocjenjivanju rada odgajateljica, što do danas još nije učinjeno. Formalno ocjenjivanje moći ćemo provesti tek kada navedeni pravilnik bude donešen od strane nadležnog ministarstva obrazovanja. Za sada je sistemski riješeno samo ocjenjivanje rada direktora kroz izrađenu metodologiju koju provode savjetnici Pedagoškog zavoda.

Primjer 37: Studija slučaja III

Praćenje i vrednovanje bi trebalo vršiti dva puta godišnje – na početku i na kraju radne godine. Monitoring treba da se zasniva na eksternom vrednovanju. U monitoring bi trebalo da budu uključeni direktor, odgajatelji, predstavnici Vijeća roditelja i profesionalci iz oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja. U procesu monitoringa mišljenja i stavovi djece se uzimaju u obzir kontinuiranim praćenjem interesovanja djece od strane odgajatelja i od strane roditelja. Potrebno je organizovati praćenje i supervizijsku podršku odgajateljima u pogledu stvaranja stimulativnog i kreativnog okruženja u predškolskoj ustanovi, tj. kreirati modele za samoevaluaciju i samoocjenjivanje odgajatelja.

Primjer 38: Studija slučaja V

Praćenje je potrebno vršiti kontinuirano, tokom godine, kako bi se pratio razvoj napretka tokom određenog vremenskog perioda u odnosu na plan, a vrednovanje postignutih rezultata periodično, jednom do dva puta godišnje. Monitoring se zasniva i na internom i na eksternom vrednovanju. U proces monitoringa uključeni su svi akteri koji učestvuju u provedbi određenih aktivnosti za unapređenje rada, osoblje predškolske ustanove, osnivač, vanjski stručni saradnici i roditelji. Stavovi djece reflektuju se iz direktnog kontakta s odgajateljima, ali jednim dijelom i na osnovu povratnih informacija koje dobijemo od njihovih roditelja – putem analize odgovora iz anonimne ankete o kvalitetu rada predškolske ustanove.

Praćenje kvaliteta rada ustanove zasnovano je na internom i eksternom vrednovanju. Obje vrste vrednovanja su podjednako važne i ne isključuju jedna drugu, nego se analizom dobivenih rezultata stvara cjelovita i objektivna slika trenutnog stanja i mogu se definisati prioriteti za unapređenje kvaliteta rada predškolske ustanove. Vrednovanje se vrši analizom provedbe propisanih Pedagoških standarda i normativa, u skladu s Pravilnikom o obrascima i sadržaju pedagoške dokumentacije i evidencije o djeci u predškolskim ustanovama, ali i na osnovu analize podataka dobivenih iz anonimnih upitnika za roditelje, korisnike naših usluga.

Tabela 11: Zbirni podaci o procesima praćenja i vrednovanja na osnovu odabranih primjera

Praćenje i vrednovanje		Studija slučaja		
		Studija slučaja I	Studija slučaja III	Studija slučaja IV
Interno	Uključeni su: - upravno vijeće ili upravni odbor ustanove, - direktor, - zaposlenici vrtića, djeca, roditelji.	Praćenje i interno vrednovanje rada zaposlenika vrši direktor ustanove minimalno jednom godišnje. Za samoprocjenu kvaliteta rada odgajatelja se koriste Standardi kvaliteta rada (APOSO 2011). Evaluacija na nivou vrtića se usmjerava na sljedeće oblasti: kvalitet uslova u vrtiću i kvalitet procesa.	Praćenje i vrednovanje bi trebalo vršiti dva puta godišnje – na početku i na kraju radne godine. Monitoring treba da se zasniva na eksternom vrednovanju. U monitoring bi trebalo da budu uključeni direktor, odgajatelj, predstavnici Vijeća roditelja i profesionalci iz oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja. U procesu monitoringa, mišljenja i stavovi djece se uzimaju u obzir kontinuiranim praćenjem interesovanja djece od strane odgajatelja i od strane roditelja. Vrš se ispitivanje zadovoljstva korisnika o kvalitetu odgojno-obrazovnog rada - roditelja i zaposlenika, jednom godišnje.	Interno vrednovanje o radu ustanove zasniva se na analizi podataka dobivenih iz anonimne ankete za roditelje, koja se provodi jednom godišnje. Odgajateljice i direktorica ustanove dokumentuju i kontinuirano evidentiraju elemente svog stručnog razvoja, postignuća i napredovanja kroz izradu Mape profesionalnog razvoja. U proces monitoringa uključeni su svi akteri koji učestvuju u provedbi određenih aktivnosti za unapređenje rada, osoblje predškolske ustanove, osnivač, vanjski stručni saradnici i roditelji.
				Jasno definisani prioriteti razvoja ustanove evidentiraju se i dokumentuju i sastavni su dio godišnjeg razvojnog plana rada za narednu godinu.

Esksterno	Uključeni su: -pedagoški zavod -ministarstvo obrazovanja -inspektorat -osnivač	Vrši osnivač, na osnovu Izvještaja o poslovanju ustanove i Izvještaja o realizaciji godišnjeg programa rada Rad direktora ocjenjuje pedagoški zavod. Sistemska je riješeno samo ocjenjivanje rada direktora kroz izrađenu metodologiju koju sprovode savjetnici pedagoškog zavoda.	Rad direktora ocjenjuje osnivač. Ministarstvo prosvjete i kulture vrši nadzor nad radom predškolskih ustanova, stručno-pedagoški nadzor vrši pedagoški zavod. Inspekcijski nadzor nad primjenom zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, općih propisa i drugih akata iz oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja vrši Inspektorat, putem prosvjetne inspekcije.	Izvještaji o užestručnom nadzoru nad radom odgajatelja i direktora (koji vrši pedagoški zavod) i općem inspekcijskom nadzoru koje provodi ministarstvo obrazovanja.
Inspekcijski nadzor (prosvjetni, zdravstveno-higijenski, sanitarni,...) se obavlja u okviru jurisdikcije		Da	Da	Da
Transparantnost, javno dostupne informacije		Da	Da	Da

4.4.2. Zaključna razmatranja o dimenziji kvaliteta Praćenje i vrednovanje

Prema prikupljenim podacima, vrednovanje u sistemima predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na subjekte koji vrše vrednovanje, imaju karakter vanjskog (eksternog) i unutarnjeg (internog). Unutarnje ili interno vrednovanje u kontekstu odgovora ispitanika često se naziva samoprocjena, samoevaluacija, samovrednovanje ili samoocjenjivanje. Priloženi primjeri govore o načinima i ciklusima u kojima se uobičajeno praćenje i vrednovanje vrši. Sudeći po odgovorima, kontinuirano se prikupljaju i analiziraju i administrativni i pedagoški podaci. Evaluaciji su podložni i strukturalni i procesni indikatori kvaliteta kroz praćenje rada predškolske ustanove, ocjenjivanje rada direktora ustanove i osoblja, ispitivanje zadovoljstva korisnika (roditelja i zaposlenika) i slično. Ulažu se znatni naponi u unapređenje procesa samoevaluacije, ali se navodi da sistemska podrška ovim procesima izostaje. Na nivou sistema

ne postoje smjernice za predškolske ustanove koje podatke je potrebno prikupljati da bi se podržalo poboljšanje kvaliteta. Rad ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje je, po navodima, transparentan, a participacija i informacije su većinom službeno dostupne eksternim i internim korisnicima, zajednici i široj javnosti. Nužno je izraditi smjernice za predškolske ustanove za prikupljanje podataka i poboljšanje procesa praćenja i vrednovanja.

Tri su osnovna razloga zašto se treba pratiti i procjenjivati kvalitet u predškolskom odgoju i obrazovanju, i zašto je nužno dodatno razvijati procese praćenja i vrednovanja:

- Poboljšanje kvaliteta. Mjere kvaliteta pružaju korisne povratne informacije osoblju koje se mogu koristiti za informiranje i poboljšanje njihove prakse.
- Odgovornost. Mjere kvaliteta pružaju objektivne informacije o uslugama u djelatnosti. Ove informacije omogućavaju informirano donošenje odluka o raspodjeli resursa i kreiranje politika za unapređenje programa rada predškolskih ustanova.
- Odgoj i obrazovanje su javno dobro. Mjere kvaliteta pružaju roditeljima informacije o programima koje možda razmatraju za svoju djecu.

Lekcije naučene iz iskustava drugih zemalja u vezi sa mehanizmima praćenja i vrednovanja ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, sugerišu da je potrebno na nivou sistema razviti koherentan objektivni okvir za praćenje koji može informisati širu javnost i kreatore politika; okvir koji će vrednovati i glas osoblja, roditelja i djece, istaknuti dobre prakse u promovisanju i razumijevanju kvaliteta, razjasniti svrhe praćenja, povezati praćenje kvaliteta rada osoblja sa njihovim profesionalnim razvojem, koristiti kontinuirano praćenje strategija podučavanja i učenja kojima se podržava razvoj djeteta i analizirati rezultate praćenja i evaluacije kako bi se razvio kvalitet predškolskog obrazovanja, a time i mogućnosti za brigu o djeci i uslovi za njihov razvoj i učenje.

Podaci i monitoring mogu biti korišteni kao moćna poluga za podsticanje kvaliteta u organizovanom predškolskom odgoju i obrazovanju korištenjem činjenica, trendova i dokaza o tome imaju li djeca ravnopravan pristup visokokvalitetnoj predškolskoj ustanovi. Mogu se koristiti za osiguravanje odgovornosti i/ili podršku u poboljšanju programa rada, u analizi i adekvatnom odgovoru obrazovnih politika pomoću odgovarajućih indikatora. Oni također mogu pomoći roditeljima da donose utemeljene odluke o svom izboru predškolske ustanove i vrste usluge. Za prikupljanje podataka i monitoring se koriste razni alati za praćenje, poput intervjua, zapažanja, standardizovanog testiranja, portfolija, ocjene kvaliteta i istraživanja prikladnih za tu svrhu. Istraživanja ranog djetinjstva i predškolskog odgoja i obrazovanja također treba da se podraže jer mogu biti uticajno sredstvo za informisanje javnosti i društveno investiranje u djecu i institucije za organizovani predškolski odgoj i obrazovanje.

4.5. Upravljanje, rukovođenje, finansiranje i partnerstva, percepcija učesnika ispitivanja

Predškolski odgoj i obrazovanje uređen je Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH i zakonima entiteta RS, kantona u FBiH, DB BiH i pripadajućim podzakonskim aktima obrazovnih jurisdikcija. Integrisanost sistema predškolskog odgoja i obrazovanja ogleda se u jedinstvu njege, odgoja i obrazovanja djece, a ostvaruje se programima njege, odgoja, obrazovanja, zdravstvene zaštite, prehrane i socijalne brige za djecu od šest mjeseci do polaska u osnovnu školu. Čini početni nivo odgojno-obrazovnog sistema, te izuzev programa namijenjenog djeci u godini dana prije polaska u osnovnu školu,

nije obavezan za svu djecu predškolskog uzrasta. Predškolski programi se u predškolskim ustanovama realiziraju na osnovu zvaničnog plana i programa/kurikuluma koji propisuje nadležno ministarstvo obrazovanja, a koji je usklađen sa Zajedničkom jezgrom cjelovitih razvojnih programa.

Imajući u vidu međusektorsku prirodu predškolskog odgoja i obrazovanja, vlasti, zainteresovane strane i socijalni partneri treba da rade zajedno kako bi osigurali pristupačnost i visok kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja. Zakonodavstvo, propisi i smjernice se mogu koristiti za postavljanje jasnih očekivanja o važnosti saradničkog djelovanja koji podržava visokokvalitetne ishode za djecu, porodice i lokalnu zajednicu. Mali pristup predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH je dosta zabrinjavajući uzimajući u obzir snažne dokaze širom svijeta o značaju obrazovanja u ranom djetinjstvu za razvoj osnovnih kognitivnih i socio-emocionalnih vještina i pomoć pojedincima da izađu iz međugeneracijskog siromaštva.

Rezultati provednih međunarodnih istraživanja PISA 2018 i TIMSS 2019 u BiH jasno ukazuju da je uticaj pohađanja predškolskog odgoja i obrazovanja značajan prediktor učeničkog akademskog uspjeha. Zabrinjavajuća je niska stopa pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH, pogotovo ako se uzmu u obzir snažni dokazi o značaju organizovanog odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu za razvoj osnovnih kognitivnih i socio-emocionalnih vještina dokazanih kao pomoć pojedincima da izađu iz međugeneracijskog siromaštva. Koristi od povećanja pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju zavise od kvaliteta usluge tako da je unapređenje kvaliteta direktno vezano za povećanja dostupnosti i obuhvaćenosti. U tom smislu pozitivan uticaj veće uključenosti u predškolski odgoj i obrazovanje je i to što se može povećati udio žena u radnoj snazi, što je od naročite važnosti za BiH.

4.5.1. Glavni rezultati ispitivanja u dimenziji Upravljanje, rukovođenje, finansiranje i partnerstva

Po Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH, organ upravljanja u javnoj predškolskoj ustanovi je upravni odbor, kojeg, po principu paritetne zastupljenosti, čine predstavnici osnivača, roditelja i stručnog osoblja predškolske ustanove, u skladu sa propisima i aktima koje donose nadležne obrazovne vlasti i predškolske ustanove. Upravni odbor odgovoran je za utvrđivanje i provođenje politike predškolske ustanove, generalno upravljanje predškolskom ustanovom i efikasno korištenje kadrovskih i materijalnih potencijala. Direktora predškolske ustanove imenuje upravni odbor po postupku koji se određuje zakonima ili propisima kantona u FBiH, RS i BD BiH i općim aktima predškolske ustanove. Direktora privatne predškolske ustanove imenuje osnivač. Direktor predškolske ustanove je odgovoran za rukovođenje predškolskom ustanovom i za realizaciju njenih programskih aktivnosti. Roditelji imaju pravo osnovati vijeće roditelja, a članove vijeća biraju roditelji djece. Predškolska ustanova ima obavezu da pomogne roditeljima u osnivanju vijeća roditelja.

Kada je u pitanju finansiranje predškolskog odgoja i obrazovanja, većinu obaveza snose osnivači. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH je normirao da osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva za osnivanje, rad i provođenje programa predškolskog odgoja i obrazovanja u skladu sa pedagoškim standardima i normativima, a da programe, izuzev obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja, mogu podržati roditelji djece, zavisno od socijalnog statusa, te i putem donacija. Široko navedeni izvori finansiranja predškolskog odgoja i obrazovanja u Okvirnom zakonu su precizirani entitetskim i kantonalnim zakonima o predškolskom odgoju i obrazovanju.

Odsustvo redovnih, pouzdanih ili odgovarajućih mehanizama finansiranja strukturalno podriva održivost programa obrazovanja u ranom djetinjstvu. Multiresorno finansiranje i javno-privatna partnerstva još uvijek nisu uspostavljena. Osim toga, većina administrativnih obrazovnih područja još uvijek nije uskladila strateške pristupe sa Platformom za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH 2017 - 2022. (UNICEF, Situaciona analiza o položaju djece u BiH).

4.5.1.1. Anketno ispitivanje

Upitnikom smo nastojali ispitati stavove i mišljenja odgajatelja, stručnih saradnika i direktora predškolskih ustanova o jedanaest tvrdnji koje se odnose na upravljanje, rukovođenje, finansiranje i partnerstva, navedenih u tabeli koja slijedi.

Tabela 12: Upravljanje, rukovođenje, finansiranje i partnerstva. Deskriptivne vrijednosti najviših i najnižih procjena pokazatelja kvaliteta (N=109)

TVRDNJE	N	Min	Max	M	SD
Naša ustanova ima nekoliko formalnih i redovnih partnerskih aranžmana u lokalnoj zajednici i/ili memorandumu i ugovora o saradnji	104	1	5	3,28	1,40
Partnerski odnos sa drugim institucijama u društvenoj zajednici podrazumijeva kontinuiranu saradnju, gdje partneri imaju mogućnost predlaganja ideja i sugerisanja aktivnosti u ustanovi	105	1	5	3,11	1,35
Formalni oblici građenja partnerstva su lako dostupni roditeljima, osoblju i partnerskim organizacijama	103	1	5	3,40	1,48
Formalni aranžmani saradnje i građenja partnerstva sa porodicama i društvenom zajednicom se aktualiziraju na godišnjem nivou	105	1	5	4,01	1,16
O svakoj saradnji i partnerstvu se prikupljaju podaci koji su podložni evaluaciji kako partnerima, tako i ustanovi	107	1	5	3,92	1,18
Smatram da je došlo do povećanja procenta ukupnih javnih prihoda godišnje ili tokom dužeg perioda	105	1	5	2,53	1,34
Finansiranje je adekvatno podijeljeno u smislu na raspodjelu za djecu ispod tri i iznad tri godine života	104	1	5	3,40	1,65
Naša ustanova ima redovno finansiranje od strane nadležne općine, ministarstva obrazovanja	108	1	5	4,16	1,20
Naš vrtić učestvuje u vladinim i nevladinim projektima, te tako nabavlja dio didaktičkog materijala i drugu opremu za vrtić	108	1	5	4,45	0,96
Veliki dio finansijskog poslovanja je zasnovan na uplatama roditelja	109	1	5	3,79	1,38
Imamo svoje stalne donatore (vladin ili nevladin sektor).	103	1	5	2,65	1,60
UPRAVLJANJE, FINANSIRANJE I PARTNERSTVA	109	1,36	5,00	3,53	0,78

broj odgovora (N), aritmetička sredina (M), standardna devijacija (SD), najmanja pojedinačna procjena (Min), najveća pojedinačna procjena (Max)

Kada su u pitanju *Upravljanje, finansiranje i partnerstva u predškolskom odgoju i obrazovanju*, ispitanici su u setu od šest tvrdnji, koje se odnose na finansiranje djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja i usluga predškolskih ustanova, najvišom procjenom vrednovali tvrdnju na osnovu koje vrtići i/ili predškolska ustanova dio didaktičkog materijala i druge opreme za vrtiće nabavljaju učestvujući u vladinim i nevladinim projektima ($M=4,45$; $SD=0,96$), redovno su finansirani od strane nadležnih općina i ministarstva obrazovanja ($M=4,16$; $SD=1,20$), uz procjenu tvrdnje da se veliki dio finasijskog poslovanja ustanova zasniva na uplatama roditelja ($M=3,79$; $SD=1,37$). Nema naglašene razlike u raspodjeli finasijskih sredstava, adekvatno je raspodijeljeno finansiranje za djecu ispod tri i iznad tri godine života ($M=3,40$; $SD=1,65$), uz nisku procjenu tvrdnje da je došlo do povećanja procenta ukupnih javnih prihoda na godišnjem nivou ili tokom dužeg perioda ($M=2,53$; $SD=1,34$). U ovom setu tvrdnji najniža procjena je data za tvrdnju da ustanove imaju svoje stalne donatore iz vladinog ili nevladinog sektora ($M=2,65$; $SD=1,60$). Ovo je ujedno i najniže procijenjena tvrdnja u dimenziji kvaliteta *Upravljanje, finansiranje i partnerstva*, što ukazuje na nesigurnosti kojima su izložene ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje i korisnici.

Drugim setom od pet tvrdnji u ovoj dimenziji kvaliteta, koje se pobliže odnose na saradnju i partnerstva, procjenjuje se da se formalni angažmani saradnje i građenja partnerstva sa porodicama i društvenom zajednicom aktualiziraju na godišnjem nivou ($M=4,01$; $SD=1,16$), a o svakoj saradnji i partnerstvu se prikupljaju podaci koji su podložni evaluacijama, kako partnerima tako i ustanovi ($M=3,92$; $SD=1,18$). Formalni oblici građenja partnerstva su lako dostupni roditeljima, osoblju i partnerskim organizacijama ($M=3,40$; $SD=1,48$), a ustanove imaju nekoliko formalnih i redovnih partnerskih angažmana i/ili memoranduma i ugovora o saradnji u lokalnoj zajednici ($M=3,28$; $SD=1,40$). Priroda partnerskog odnosa sa drugim institucijama u društvenoj zajednici, kojom se podrazumijeva kontinuirana saradnja i participacija partnera u predlaganju ideja i sugerisanja aktivnosti u ustanovi, u ovom setu tvrdnji, procijenjena je kao najniža u setu tvrdnji koje se odnose na saradnju i partnerstva ($M=3,11$; $SD=1,35$).

4.5.1.2. Studije slučaja

Način na koji je organizovan predškolski odgoj i obrazovanje uveliko zavisi od odgovornosti ministarstava za odgoj i obrazovanje i osnivača ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje.

Osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva potrebna za osnivanje, rad i provođenje programa predškolskog odgoja i obrazovanja u skladu sa pedagoškim standardima i normativima za predškolski odgoj i obrazovanje. Obaveze nadležnih obrazovnih vlasti ogledaju se u osiguranju sredstava za nabavku dijela didaktičkog materijala, profesionalno usavršavanje odgojno-obrazovnih radnika, razvoj i evaluaciju predškolskih programa rada te dio sredstava za realizaciju specijaliziranih programa rada. Primjerima iz tri studije slučaja nastojalo se dati uvida u razumijevanje dužnosti i odgovornosti svih aktera u sistemu predškolskog odgoja i obrazovanja.

Izjava o kvalitetu 9:

Akteri, zainteresovane strane (osnivač, vlasti, interesne grupe i socijalni partneri) u sistemu predškolskog odgoja i obrazovanja dijele jasno razumijevanje o svojoj ulozi i odgovornosti i znaju da se od njih očekuje da sarađuju sa partnerskim organizacijama.

Pružatelji usluga institucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja imaju koristi od bliske saradnje sa svim službama za djecu, uključujući socijalne i zdravstvene službe, škole i zainteresovane strane iz zajednice. Pokazalo se da su takvi međuinstitucionalni savezi efikasniji ako su uređeni dosljednim formalnim okvirom kojim se mogu proaktivno podsticati saradnja i dugoročna ulaganja u lokalnim zajednicama. Učestvovanje zainteresovanih strana pokazalo se ključnim za oblikovanje i pružanje usluga predškolskog odgoja i obrazovanja. Integracija ili koordinacija službi zaduženih za različite propise o predškolskom odgoju i obrazovanju može imati pozitivan uticaj na kvalitet sistema.

Primjer 39: Studija slučaja I

Vlada daje dovoljno autonomije predškolskim ustanovama, čak je možda i nedovoljno zainteresovana za sva zbivanja u predškolskim ustanovama.

Osnivač poštuje zakonodavstvo i regulativu o predškolskom odgoju i obrazovanju, no vlada ne ispunjava sve svoje obaveze, tačnije pojedina ministarstva ih ne ispunjavaju. U pitanju su ministarstvo obrazovanja, ministarstvo rada i ministarstvo zdravstva kojima zakon nalaže određene obaveze koje isti ne poštuju.

Zakonodavstvo i propisi podstiču saradnju između osnivača i vlasti, interesnih grupa i dr, ali se ista često ne sprovodi. Ne postoji strateški plan sa potrebnim zakonodavstvom, regulativom i finansiranjem prema univerzalnom zakonskom pravu na javno subvencioniran ili finansiran predškolski odgoj i obrazovanje i ne izvještava se o napretku. Ne postoje dodatna sredstva za podršku pristupa ugroženih grupa predškolskom odgoju i obrazovanju. Vlada nije poduzimala mjere kako bi naglasila vrijednost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, ni prema siromašnim porodicama. Vlada nije pratila obuhvat djece u nepovoljnom položaju kako bi se osiguralo efikasno korištenje sredstava.

Aktuelnim Zakonom podršku bi trebalo pružiti i Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice, no do sada takva podrška nije korištena u našoj ustanovi. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice našeg Kantona, prema članu 49. Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju sufinansira dio troškova, u skladu sa odredbama Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom.

Primjer 40: Studije slučaja III

Osnivač i vlada daju dovoljno autonomije ustanovi tako da ona upravlja ljudskim resursima uz poštovanje zakonodavstva i regulativa u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja. Zainteresovane strane imaju razumijevanje svojih uloga i odgovornosti i u velikoj mjeri sarađuju sa partnerskim organizacijama. U okviru aktuelne entitetske Strategije razvoja i obrazovanja za period 2016 - 2021. godine, definisani su strateški ciljevi koji glase: povećanje obuhvata djece uzrasta od tri do šest godina predškolskim odgojem i obrazovanjem, izrada efikasnijeg i kvalitetnijeg sistema usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, poboljšanje postojećeg modela inicijalnog obrazovanja i profesionalnog razvoja i efikasnijeg sistema kontinuiranog stručnog usavršavanja odgajatelja, podizanje svijesti javnosti i donosioca odluka o značaju ranog učenja i mogućim efektima na kasniji razvoj, stvaranje uslova za uključivanje u institucionalni predškolski odgoj i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju. Strategija razvoja podrazumijeva i mjere kako ostvariti postavljene ciljeve.

Veoma često, putem projekata, pronalaze se dodatna sredstva za podršku pristupa ugroženih grupa predškolskom odgoju i obrazovanju. Ustanova povremeno organizuje okrugle stolove i predavanja, a sve u cilju promocije važnosti i značaja predškolskog odgoja i obrazovanja.

Vlada je poduzela određene mjere kako bi naglasila vrijednost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, ali mislimo da to može i bolje. Posebno je potrebno naglasiti važnost ranog rasta i razvoja i opravdanost ulaganja u isto. Također, vlada kontinuirano prati obuhvat djece u nepovoljnom položaju, a sve u cilju osiguranja

efikasnijeg korištenja sredstava. Preporuka: Ono čemu se kontinuirano treba posvećivati pažnja jeste rad na povećanju svijesti roditelja i donosioca odluka o koristi i važnosti ranog učenja.

Primjer 41: Studija slučaja V

Privatne predškolske ustanove imaju autonomiju da mogu razviti vlastito upravljanje ljudskim resursima. Što se tiče područja našeg kantona, dovoljno je reći da su nadležne obrazovne vlasti na području svih 10 kantona u FBiH bile dužne u roku od 6 mjeseci od stupanja na snagu Okvirnog Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju (dakle do maja 2008. godine) donijeti vlastite zakone i uskladiti ih s Okvirnim zakonom, ali to ni do današnjeg dana (2021) neke vlade nisu učinile. Ne postoji nikakvo sankcionisanje odgovornih osoba za uskraćivanje prava djeci na predškolski odgoj i obrazovanje. Ne postoje ni izričiti zakonski propisi koji bi stimulirali saradnju između različitih zainteresovanih strana (osnivača, interesnih grupa i socijalnih partnera) i subvencioniranje predškolskog odgoja i obrazovanja.

Roditeljima djece i partnerskim organizacijama/institucijama je omogućena formalna zastupljenost u radu predškolske ustanove.

Okvirnim zakonom je utvrđeno da roditelji, zakonski staratelji djece, imaju pravo izbora javne ili privatne predškolske ustanove u kojoj će se odgajati i obrazovati njihovo dijete. Roditeljima treba da bude osigurano pravo, ali i obaveza da posredstvom svojih predstavnika u predškolskim ustanovama i tijelima te asocijacijama, a u interesu svoje djece, na svim nivoima učestvuju u odlučivanju o pitanjima značajnim za rad predškolske ustanove i funkcioniranje predškolskog odgoja i obrazovanja.

Vijeće roditelja je tijelo koje mogu uspostaviti roditelji u predškolskoj ustanovi. Nadležnosti vijeća roditelja su da promoviše interese predškolske ustanove u lokalnoj zajednici; prezentira stavove roditelja upravnom odboru predškolske ustanove; podstiče angažman roditelja u radu predškolske ustanove; informiše upravni odbor o svojim stavovima o svakom pitanju koje se odnosi na rad predškolske ustanove (kada ocijeni da je to potrebno ili na zahtjev upravnog odbora) i kandiduje predstavnika roditelja u upravni odbor.

Primjer 42: Studija slučaja I

Mogućnost učešća i participacije u radu ustanove, po potrebi i određenim aktivnostima, se objavi javno kako bi bilo dostupno roditeljima, osoblju, partnerskim organizacijama i dr.

Objave se aktualiziraju po potrebi, npr. po provođenju nekih akcija, projekata, promovisanja i sl.

Organizacija svih oblika saradnji s okolinom uključuje stručni kadar ustanove.

Partnerstvo ustanove s roditeljima provedeno je kroz sve segmente rada ustanove. Roditelji se kroz roditeljske sastanke i Vijeće roditelja uključuju u donošenje važnih odluka. Osim toga, roditelji promovišu rad ustanove, učestvuju u vrtičkim aktivnostima. Saradnja s roditeljima je kontinuirana. Znatno je broj aktivnosti koje planiramo za roditelje: zajedničke radionice za djecu i roditelje, posebne radionice za tate, druženja za mame i dr. Osim toga gledamo da organizujemo korisna predavanja i edukacije za roditelje, npr. o značaju zdrave prehrane, o adaptaciji na vrtić i sl. Organizujemo i zabavna druženja kroz npr. praznični sajam, ekološki sajam i dr. Roditelji često pomažu prilikom izleta, posjeta, organizacije svečanosti, obavljanja tehničkih radova (npr. tate pomažu u postolarskim poslovima, bake šiju kecelje i kostime...).

Saradnja i razmjena s društvenom zajednicom odnosi se na program i aktivnosti u vrtiću kojima se omogućava i/ili koordinira pristup djece i porodice uslužnim djelatnostima zajednice, ali i aktivno zajedničko djelovanje vrtića i porodice u zajednici. Obuhvaćena je i saradnja s poslovnim, kulturnim organizacijama i drugim grupama radi poboljšavanja programa za djecu i usluga koje se pružaju u cilju podrške u postupku odgoja i obrazovanja djece. Otvaranje vrtića prema društvenoj zajednici omogućava odgajateljima i roditeljima da bolje upoznaju okruženje u svjetlu različitih kulturnih, materijalnih, prirodnih i ljudskih resursa, te pronađu načine kako da na najbolji način iskoriste ove resurse.

Preporuka:

Zbog utjecaja pandemije COVID-19 naše redovne aktivnosti u području saradnje s roditeljima i društvenom sredinom su znatno umanjene. Pronalazimo alternativna rješenja kako bi saradnja ostala aktivna i bila „živa“, no na ovom području moramo dodatno raditi. Potrebno je dodatno omogućavati i organizovati aktivnosti koje se mogu izvoditi na otvorenom, kao i one koje su izvodive online. Također, potražiti će se od roditelja informacije na koji način možemo u novim uslovima poboljšati saradnju.

Primjer 43: Studija slučaja III

Ustanova je veoma otvorena za saradnju sa roditeljima, različitim ustanovama i partnerskim organizacijama. Mogućnost učešća i participacije u radu ustanove je javno objavljena. Ustanova ima potpisan protokol o saradnji sa medicinskim fakultetom, domom zdravlja i mnogim predškolskim ustanovama širom BiH, Srbije i Crne Gore. Potpisivanjem protokola u saradnji sa Medicinskim fakultetom, naša ustanova je postala nastavna baza fakulteta gdje studenti defektologije pod nadzorom profesora i asistenata obavljaju praksu. Također, studenti završne godine se po potrebi angažuju kao saradnici za odgajatelje i imaju ulogu asistenta za djecu sa poteškoćama u razvoju. Saradnja sa Stomatološkim fakultetom omogućila je redovnu kontrolu oralnog zdravlja djece.

U ustanovi je formirano Vijeće roditelja koji broji 11 članova (svaka odgojna grupa ima svog predstavnika). Vijeće roditelja je savjetodavno tijelo koje se sastaje po potrebi, a najmanje 4 puta tokom radne godine. Vijeće roditelja ima svog predstavnika u Upravnom odboru ustanove. Saradnja sa porodicom, pored roditeljskih sastanaka i individualnih razgovora, ostvaruje se kroz različite vidove kao što su radionice, predavanja, interaktivne radionice, zajednički nastupi na različitim manifestacijama i sl.

Primjer 44: Studija slučaja V

Mogućnost aktivne participacije u radu ustanove je lako dostupna roditeljima, partnerskim organizacijama i drugim akterima. Informacije o načinu i dinamici saradnje dostupne su roditeljima putem oglasnih tabli, preko njihovih predstavnika u Vijeću roditelja naše ustanove i u direktnom kontaktu s osobljem vrtića.

Saradnja s drugim organizacijama je kontinuirana, npr. saradnja s drugim predškolskim ustanovama/vrtićima, fakultetima, nevladinim organizacijama. Realiziraju se stručne obuke i praktične obuke studenata, zajednički projekti i edukacija osoblja. Ono što bi bilo potrebno unaprijediti je da informacije o mogućnosti participacije budu javno dostupne i redovno ažurirane.

Izjava o kvalitetu 10:

Zakonodavstvom, propisima i finansiranjem podržava se napredak prema općem pravu na rani i predškolski odgoj i obrazovanje koje se subvencionira ili finansira javnim sredstvima, a svi akteri redovno izvještavaju o napretku.

Poboljšanje kvaliteta usluga za svu djecu moglo bi se postići postupnim razvojem općeg zakonskog prava na predškolski odgoj i obrazovanje. To uključuje i promovisanje učešća u organizovanom predškolskom odgoju i obrazovanju djece od ranog uzrasta. Može biti korisno procijeniti uzrokuju li tržišno utemeljene usluge predškolskog odgoja i obrazovanja nejednak pristup ili niži kvalitet za djecu u nepovoljnom položaju i, ako je to potrebno, izraditi planove kojima bi se to ispravilo.

Bliska povezanost s politikama i institucijama u području rada, zdravlja i socijalne zaštite bila bi od značajne koristi jer se tako može postići efikasnija raspodjela resursa usmjeravanjem dodatnih sredstava na grupe, porodice i zajednice u nepovoljnom položaju.

Primjer 45: Studija slučaja IV

Zakonodavstvo je nedovoljno posvećeno cjelokupnoj djelatnosti predškolskog obrazovanja, ali Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, koji je važeći na nivou BiH je korektan, ali nedosljednost određenih kantona, gradova i općina u njegovoj primjeni usložnjava bilo kakvu mogućnost napredovanja u tom pogledu. Zakon o predškolskom odgoju našeg kantona je u nekim segmentima prevaziđen i predstavlja otežavajući faktor u realizaciji samog odgojno-obrazovnog rada. Trenutno je u fazi izrade novi Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u našem kantonu, ali najveća polemika se vodi oko načina izbora direktora i ko može da obavlja tu funkciju, dok ostali članovi zakona trpe, kao i praksa.

Primjer 46: Studija slučaja V

U našem kantonu još uvijek nije donesen zakon o predškolskom obrazovanju koji je usklađen s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH iz 2007. godine (rok za donošenje kantonalnih zakona i njihovo usklađivanje s Okvirnim zakonom bio je 6 mjeseci - dakle do 5. mjeseca 2008. godine). Okvirni zakon, između ostalog, propisuje i obavezu pohađanja predškolske ustanove za svu djecu u godini pred polazak u školu. Međutim, neusklađenost zakona nižih nivoa vlasti s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju onemogućuje realizaciju ovog programa. Sama ova činjenica ukazuje na uskraćivanje jednakih životnih šansi svoj djeci predškolskog uzrasta. Nepostojanje adekvatnih zakonskih i podzakonskih akata uveliko otežava normalan rad predškolskih ustanova. Nepostojanje Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju koji je usklađen s Okvirnim zakonom na nivou BiH, stvorio nam je prepreku i prilikom upisivanja vrtića u Registar predškolskih ustanova na području kantona. Naime, osnivač našeg vrtića je respektabilna međunarodna organizacija „Diakoniewerk“ iz Austrije i prilikom registracije ustanove na području kantona imali smo problem jer je naš osnivač strano pravno lice, iako Okvirni zakon decidno kaže da privatnu predškolsku ustanovu mogu osnovati domaća i strana fizička i pravna lica.

Proces registracije je uz pravnu pomoć uspješno okončan, ali je bio mukotrpan i dugotrajan jer prilikom registracije nismo naišli na razumijevanje nadležnog ministra obrazovanja.

4.5.2. Zaključna razmatranja o dimenziji Upravljanje, rukovođenje, finansiranje i partnerstva

Kvalitetan predškolski odgoj i obrazovanje u BiH se treba zasnivati na većem poštovanju prava svakog djeteta, većem uvažavanju značaja ranog djetinjstva i ulaganju u djecu u zajednici. Važnim instrumentom za zaustavljanje dječijeg siromaštva se pokazalo i povećanje kapaciteta u predškolskim ustanovama sa cjelodnevnim boravkom, kako bi se, između ostalih dobrobiti ove mjere, stimulisalo zapošljavanje majki. Po uzoru na pozitivna evropska i svjetska iskustva, izgradnjom javnih institucija i većim obuhvatom djece predškolskim odgojem i obrazovanjem (ulaganjem dodatnih napora lokalne i šire društvene zajednice i raspodjelom budžeta na svim nivoima vlasti u korist ostvarivanja prava djece ranog i predškolskog uzrasta, posebno djece u nepovoljnom položaju), moguće je stvoriti uslove za razvoj sistema predškolskog odgoja i obrazovanja kako ne bi postao privilegija samo gradske, urbane sredine i dostupan samo ograničenom broju porodica boljeg ekonomskog statusa. Naše istraživanje je pokazalo da su prakse čekanja i liste čekanja za upis u predškolsku ustanovu prisutne u većini, skoro u svim lokalnim zajednicama u BiH, ne samo u razvijenim urbanim sredinama. Dodamo li tome podatak da od 143 općine u BiH, 30 općina uopće nema predškolske ustanove, slika društvene brige o djeci ovog uzrasta i položaju institucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja se usložnjava.

Prema podacima Svjetske banke, koja je provela funkcionalni pregled preduniverzitetskog obrazovanja u BiH, Faza 1²⁶ (fokus pregleda je na finansiranju i efektivnosti obrazovanja), od sredstava namijenjenih za obrazovanje na predškolski odgoj i obrazovanje izdvaja se samo 3 procenta u FBiH i 7% u RS. Najveći, „lavovski“ dio ovih sredstava se usmjerava na osnovno obrazovanje, i to 47% u FBiH, a u RS 48% od cjelokupnog iznosa.

U najnovijem Izvještaju Svjetske banke za BiH iz marta 2021. godine,²⁷ koji pokazuje nalaze Faze II (Jačanje institucija za stvaranje efektivnije radne snage u obrazovanju), navodi se da je nivo uključenosti u predškolski odgoj i obrazovanje u BiH „izuzetno nizak i iznosi jedva 15%; a znatno ispod ciljne stope Evropske unije (EU) od 95% za djecu uzrasta između 4 i 6 godina, kako se navodi u Strategiji Evrope za 2020. godinu“. Nalazi ovog Izvještaja govore da fragmentiranost i decentraliziranost odgojno-obrazovnog sistema u BiH dovode do neefikasnosti i heterogenosti na svim administrativnim nivoima te nekoordiniranog sistema i ograničenih ovlasti državnog nivoa kada su u pitanju finansiranje, efektivnost, efikasnost, kvalitet i jedinstveno postupanje unutar obrazovnog sistema BiH. Unatoč postojanju aktuelne Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja koja snažno zagovara i Okvirnog zakona koji normira da je predškolski odgoj i obrazovanje obavezan za svako dijete u godini pred polazak u osnovnu školu, ni ova norma nije implementirana dosljedno u svim obrazovnim jurisdikcijama. Kvalitet i efekti obaveznog predškolskog programa su nedovoljno istraženi, a broj sati za koji su se nadležne obrazovne vlasti odlučile podržati (uglavnom od 150 do 200 sati) je manji od prosjeka zemalja EU (čini 29 sati sedmično i traje cijelu godinu).

Donošenje politika i odluka zasnovanih na podacima, jačanje upravljačkih kapaciteta i licenciranje rukovodećih kadrova, osnaživanje razvojnog planiranja i profesionalne autonomije, općenito snažnije ulaganje u ljudske potencijale, neke su od primarnih mjera koje bi se mogle razmotriti u ovoj dimenziji kvaliteta i koristiti za unapređenje. Svaka predškolska ustanova je nositelj odgovornosti za pokretanje promjena i unapređenje. Uspostavljanje uslova i podrške za procese samovrednovanja ustanova u okviru odgojno-obrazovnog sistema osnažilo bi ustanove kao najkompetentnije za procjenu svoga trenutnog stanja, resursa kojima raspolaže i mogućnosti unapređenja dostupnosti i kvaliteta odgoja i obrazovanja.

Komparativna međunarodna istraživanja djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja identifikuju specifične uspješne obrazovne politike i prakse iz kojih se mogu crpiti inspiracije, bez namjere da se oponašaju „modeli“, kako bi se pomoglo kreatorima politika i osnivačima predškolskih ustanova da šire i kritički razmišljaju o organizovanom predškolskom odgoju i obrazovanju. Nephodno je sistemski podržati i istraživačke inicijative i kako bi se obogatila skromna istraživanja domaće prakse i teorije predškolskog odgoja i obrazovanja.

²⁶ Report: Review of Efficiency of Services in Pre-University Education Phase I- Stocktaking; 2019; World Bank staff calculations using data from ministries of finance of BiH, FBiH, and RS, 2018.

²⁷ Bosnia and Herzegovina Functional Review of Education Service Delivery Phase II: Strengthening Institutions to Create a More Effective Education Workforce, 2021.

5. LITERATURA

- Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2011., rev. 2018). *Standardi kvaliteta rada odgajateljica, pedagogica i direktorica u predškolskom odgoju i obrazovanju*. Sarajevo.
- Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2018). *Zajednička jezgra cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje utemeljena na ishodima učenja*. Službeni glasnik BiH (77/18).
- Antulić, S. (2012). *Model samovrednovanja u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima.
- Antulić-Majcen, S.; Pribela-Hodap S. (2017). *Prvi koraci na putu prema kvaliteti. Samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja*. Zagreb. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Ćurak, H. (2020). *Standardi učenja i razvoja djeteta u uzrastu pred polazak u osnovnu školu*. Sarajevo. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.
- Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (2014). *Eurydiceov sažetak politike - Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. http://publications.europa.eu/resource/cellar/25c63f11-c2cb-4c4c-a3cb-85d9b1eab93b.0009.01/DOC_1
- Europska komisija (2014). *Prijedlog ključnih načela za okvir za kvalitetu predškolskog obrazovanja i skrbi*. Izvješće Radne skupine za predškolsko obrazovanje i skrb pod okriljem Europske komisije. https://ec.europa.eu/assets/eac/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf
- European Commission (2018). *Monitoring the Quality of Early Childhood Education and Care – Complementing the 2014 ECEC Quality Framework proposal with indicators*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2021). *Toolkit for inclusive early childhood education and care (ECEC) Providing high quality education and care to all young children*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Evropski Okvir za kvalitet u predškolskom odgoju i obrazovanju (2014).
- Gresham J.; Čelebičić, I.; Lepić, S.; Spahić, L.; Osmanović-Pasić, Z.; Pomes-Jimenez, M.; Ramesh Vasudevan, S.; Gortazar, L. (2021). *Bosnia and Herzegovina - Functional Review of Education Service Delivery: Phase Two - Strengthening Institutions to Create a More Effective Education Workforce*. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/454591620627974913/Bosnia-and-Herzegovina-Functional-Review-of-Education-Service-Delivery-Phase-Two-Strengthening-Institutions-to-Create-a-More-Effective-Education-Workforce>
- Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine (2011). *Analiza stanja prava djece i njihovog provođenja u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja*. https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013020406384261bos.pdf (posjećeno 22. 4. 2021.)
- Konvencija o pravima djeteta. (1989). Dostupno na: [Konvencija o pravima djeteta | UNICEF Bosna i Hercegovina](#)
- Ljubetić, M. (2009). *Vrtić po mjeri djeteta*. Kako procjenjivati kvalitetu u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja: priručnik za odgojitelje i roditelje. Zagreb. Školske novine.
- Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2021). *Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, za 2020. godinu*.
- Miković, B. (2019). *Uloga predškolskog odgoja i obrazovanja u pružanju jednakih životnih šansi*. Sarajevo. FES i FLI.
- Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2021). *Informacija o implementaciji Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017 - 2022., za 2020. godinu*.
- Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2020). *Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini i Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017 - 2022., za 2019. godinu*.
- Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2017). *Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017 - 2022. godine*.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2007). *Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini*.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (2018). *Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta*. Vodič za profesionalce. Sarajevo.

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (2012). *Starting Strong III: A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care*. OECD Publishing, Paris, <https://www.oecd.org/education/school/startingstrongiiiqualitytoolboxforecec.htm>

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (2015). *Starting Strong IV: Monitoring Quality in Early Childhood Education and Care*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264233515-en>

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (2017). *Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264276253-en>

Pašalić-Kreso, A.; Marendić, Z.; Spasojević, P.; Rangelov-Jusović, R.; Pribišev-Beleslin, T.; Vejo, E.; (2011). *Kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.

Report WB (2018). *Review of Efficiency of Services in Pre-University Education Phase I- Stocktaking*; World Bank staff calculations using data from ministries of finance of BiH, FBiH, and RS, 2018.

Slunjski, E. i suradnici (2015). *Izvan okvira: kvalitativni iskoraci u shvaćanju i oblikovanju predškolskog kurikuluma*: Zagreb. Element.

Slunjski, E. i suradnici (2012). *Priručnik za samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja*: Zagreb. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

Slunjski, E. (2006). *Stvaranje predškolskog kurikuluma u vrtiću- organizacija koja uči*. Zagreb: Mali profesor d.o.o. Čakovec: Visoka učiteljka škola u Čakovcu.

Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum – rad djece na projektima*. Zagreb: Mali profesor d.o.o.

Službeni glasnik BiH (broj 16/09). *Sporazum o Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama*.

Službeni list Europske Unije (C 428/10). *Međuinstitucijski proglas o europskom stupu socijalnih prava*.

Službeni list Europske Unije (C 189/4). *Preporuke Vijeća od 22. svibnja 2019. o visokokvalitetnim sustavima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*.

Strategija Vijeća Evrope za prava djeteta 2016 - 2021. godine

Ustav Bosne i Hercegovine (1994).

Uključivo obrazovanje u ranom djetinjstvu.

https://www.european-agency.org/sites/default/files/iece-summary-hr_0.pdf

UNICEF, (2020). *Situaciona analiza o položaju djece u Bosni i Hercegovini*.

Vican, D., Bogнар, L. i Previšić V. (2007). *Hrvatski nacionalni kurikulum*. U V. Previšić, Kurikulum: teorije-metodologija-sadržaj-struktura. Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Školska knjiga

Vijeće Evropske Unije (2019). *Preporuke Vijeća od 22. svibnja 2019. o visokokvalitetnim sustavima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* (2019/C 189/02) [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)

Vonta, T. (2009). *Organizirana predšolska vzgoja v izzivih družbenih sprememb*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. <https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-026-3>

6. PRILOZI

Prilog 1.

Upitnik za direktore, odgajatelje i stručne saradnike predškolske ustanove

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je pokrenula istraživanje pod nazivom „Okvir za uspostavljanje vrednovanja/samovrednovanja kvaliteta rada ustanova za rani i predškolski odgoj i obrazovanje“. Projektna ideja je utemeljena na Preporukama Vijeća Evropske unije o visokokvalitetnim sistemima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (od 22.5.2019. godine).

Molimo Vas da odgovorite na postavljena pitanja tako što ćete, u skladu sa Vašim mišljenjem, iskustvom i profesionalnim stavom, odabrati odgovor na skali od 1 do 5 i obilježiti odgovarajuću procjenu. Rezultati ankete će se koristiti isključivo u istraživačke i naučne svrhe.

Zahvaljujemo se na saradnji i doprinosu zajedničkom razumijevanju i unapređenju kvaliteta, kao i nastojanju da se dobije što potpunija i jasnija slika o tome šta čini kvalitet u radu ustanova za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u Bosni i Hercegovini.

Puni naziv predškolske ustanove:

Osnivač predškolske
ustanove: _____

Direktor/ica predškolske
ustanove: _____

Adresa, broj
telefona: _____

E-mail adresa ustanove: _____

Entitet: _____

Kanton: _____

Općina: _____

Broj objekata, organizacionih jedinica
ustanove: _____

Ukupan broj zaposlenih : _____

Ukupan broj odgajatelj/ica: _____

Broj zdravstvenog osoblja koje radi sa djecom ranog
uzrasta: _____

Broj odgojnih grupa: _____

Prosječan broj djece u jednoj odgojnoj
grupi: _____

a) uzrasta djece do tri godine

b) uzrasta djece od tri godine do polaska u
školu _____

DOSTUPNOST	Uopće se ne slažem				U potpunosti se slažem
1. Naša predškolska ustanova ima sve potrebne resurse za nesmetano funkcioniranje	1	2	3	4	5
2. Usluge predškolske ustanove su dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama i njihovoj djeci u lokalnoj zajednici	1	2	3	4	5
3. Svaka porodica ima pravo na javno sufinansiranje, odnosno subvenciju, kako bi uključili svoje dijete u predškolsku ustanovu	1	2	3	4	5
4. Imamo dovoljno javnih subvencija, kako bi rani i predškolski odgoj i obrazovanje bilo pristupačno svim porodicama koje žele koristiti uslugu vrtića	1	2	3	4	5
5. Ukoliko porodica djeteta nema zakonsko pravo na subvenciju, postoje mjere kako bi se to prevazišlo, a djetetu omogućilo pohađanje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja	1	2	3	4	5
6. Subvencije su omogućene djeci mlađoj od 3 godine	1	2	3	4	5
7. Subvencije su jednako dostupne djeci iz urbanih i ruralnih sredina	1	2	3	4	5
8. Djeca iz marginaliziranih grupa, imaju pravo na subvencije i pohađanje društveno organizovanih predškolskih programa	1	2	3	4	5
9. Pravo na subvenciju je „jače“, učestalije, kad su u pitanju djeca starijeg predškolskog uzrasta	1	2	3	4	5
10. Radno vrijeme naše predškolske ustanove je prilagođeno roditeljima koji rade ranije ujutro i kasnije popodne	1	2	3	4	5
11. Liste čekanja na upis u našu predškolsku ustanovu smo prevazišli otvaranjem i proširivanjem kapaciteta	1	2	3	4	5
KURIKULUM, PROGRAM ODGOJNO-OBRAZOVNOG RADA					
12. Zadovoljan sam zvaničnim programom za odgojno-obrazovni rad sa djecom predškolskog uzrasta koji se primjenjuje u našoj ustanovi	1	2	3	4	5
13. Zvanični program za odgojno-obrazovni rad u našoj ustanovi omogućava svoju široku primjenu, ali i razvoj specifičnih programskih modaliteta, vrsta programa	1	2	3	4	5
14. Zvanični kurikulum/program odgojno-obrazovnog rada, omogućava odgajateljima fleksibilnu primjenu u skladu sa interesima i potrebama grupe i svakog djeteta (individualizacija i diferencijacija)	1	2	3	4	5
15. Djeca koja nemaju potrebu da spavaju, mogu u dogovoru sa porodicama odabrati kako provesti to vrijeme	1	2	3	4	5

16. U našoj predškolskoj ustanovi djeca mogu birati obrok i količinu obroka	1	2	3	4	5
17. Djeca u našoj predškolskoj ustanovi imaju mnoštvo zanimljivih i dobro prilagođenih aktivnosti i materijala	1	2	3	4	5
18. Okruženje našeg vrtića je takvo da je moguće uspostaviti raznovrsne interakcije između djece i odraslih	1	2	3	4	5
19. S djecom često idemo u posjete i organizujemo zanimljive aktivnosti izvan vrtića/ ustanove	1	2	3	4	5
UPRAVLJANJE, VOĐENJE, FINANSIRANJE I PARTNERSTVA					
20. Naša ustanova ima nekoliko formalnih i redovnih partnerskih aranžmana u lokalnoj zajednici, i/ili memorandumima i ugovorima o saradnji	1	2	3	4	5
21. Partnerski odnos sa drugim institucijama u društvenoj zajednici podrazumijeva kontinuiranu saradnju, gdje partneri imaju mogućnost predlaganja ideja i sugeriranja aktivnosti u ustanovi	1	2	3	4	5
22. Formalni oblici građenja partnerstva su lako dostupni roditeljima, osoblju i partnerskim organizacijama	1	2	3	4	5
23. Formalni aranžmani saradnje i građenja partnerstva sa porodicama i društvenom zajednicom se aktualiziraju na godišnjem nivou	1	2	3	4	5
24. O svakoj saradnji i partnerstvu se prikupljaju podaci koji su podložni evaluaciji kako partnerima, tako i ustanovi	1	2	3	4	5
25. Smatram da je došlo do povećanja procenta ukupnih javnih prihoda godišnje ili tokom dužeg perioda	1	2	3	4	5
26. Finansiranje je adekvatno podijeljeno u smislu na raspodjelu za djecu ispod tri i iznad tri godine života	1	2	3	4	5
27. Naša ustanova ima redovno finansiranje od strane nadležne općine, ministarstva obrazovanja	1	2	3	4	5
28. Naš vrtić učestvuje u vladinim i nevladinim projektima, te tako nabavlja dio didaktičkog materijala i drugu opremu za vrtić					
29. Veliki dio finansijskog poslovanja je zasnovan na uplatama roditelja	1	2	3	4	5
30. Imamo svoje stalne donatore (vladin ili nevladin sektor). Navesti ko su _____	1	2	3	4	5

PRAĆENJE I VREDNOVANJE					
31. Kvalitet i kvantitet svojih usluga nastojimo prilagoditi potrebama lokalne zajednice, regije, ali uskladiti i sa sistemskim potrebama	1	2	3	4	5
32. Kvalitet rada ustanove pratimo, a samoevaluacijski izvještaji su zasnovani na mjerljivim indikatorima	1	2	3	4	5
33. Rezultati svih promjena koje pokrećemo u cilju poboljšanja rada se prate i evaluiraju	1	2	3	4	5
34. Nakon svakog samoevaluacijskog izvještaja nastojimo odmah nakon formiranja zaključaka unaprijediti rad ustanove prateći relevantne pokazatelje	1	2	3	4	5
35. Sistem praćenja i osiguranja kvaliteta je zasnovan na primjeni pedagoških i administrativnih podataka za poboljšanje kvaliteta usluga	1	2	3	4	5
36. U velikoj mjeri nam pomažu postojeći dokumenti koji se odnose na kvalitet rada odgajateljica, pedagoga i direktora vrtića	1	2	3	4	5
37. Kako bi evaluirali novonastale promjene a sa ciljem unapređenja rada vrtića, koristimo jasno definisane indikatore, koji su razumljivi kako upravi, pedagoškoj službi, tako i odgajateljima	1	2	3	4	5
38. Za evaluaciju i praćenje koristimo administrativne i pedagoške podatke, na osnovu kojih donosimo odluke o poboljšanju kvaliteta svojih usluga	1	2	3	4	5
OSOBLJE					
39. Formalno obrazovanje naših odgajatelj/ica i drugih zaposlenika zadovoljava zakonsku normu potrebnih kvalifikacija i profesionalne standarde za poslove koji obavljaju	1	2	3	4	5
40. Većina odgajatelj/ica u našoj ustanovi su profesori/ce predškolskog odgoja	1	2	3	4	5
41. Većina odgajatelj/ica u našoj ustanovi, koje rade sa djecom, su završile pripravnički staž i položile stručni ispit	1	2	3	4	5
42. Većina odgajatelj/ica koje direktno rade sa djecom u našoj ustanovi su u kontinuiranim programima stručnog usavršavanja	1	2	3	4	5
43. Odgajatelj/ice koje tek počinju sa radom, barem u prvih 6 mjeseci dobivaju formalnu stručnu podršku	1	2	3	4	5
44. Rukovodioci ustanove, te stručna služba (stručni saradnici) su u procesu kontinuiranog stručnog usavršavanja.	1	2	3	4	5
45. Rukovodioci ustanove su završili relevantnu kvalifikaciju za rukovodica	1	2	3	4	5

46. Osoblje naše ustanove, posebno oni koji direktno rade sa djecom, ostvare prosječnu zaradu kao nastavnik u osnovnoj školi u našoj zajednici	1	2	3	4	5
47. Odgajatelj/ice imaju dovoljno vremena za rad sa roditeljima	1	2	3	4	5
48. Imamo odgovarajući i pravedan omjer odgajatelj/ica i broja djece	1	2	3	4	5
49. Odgajatelj/ice imaju dovoljno vremena za pripremu, ali i druge aktivnosti kada nisu direktno u odgojnoj grupi sa djecom	1	2	3	4	5
50. Iskustvo i postignuća odgajatelj/ica se izuzetno cijene u našoj ustanovi	1	2	3	4	5

Prilog 2.

Protokol za studije slučaja

DOSTUPNOST/PRISTUPAČNOST
I FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Usluge ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje su dostupne i cjenovno pristupačne svim porodicama i njihovoj djeci. Pitanje: Da li je boravak djeteta u predškolskoj ustanovi cjenovno dostupan i pristupačan svim porodicama i njihovoj djeci u Vašoj ustanovi, Vašoj lokalnoj zajednici? II FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Procent djece za koju je obezbijeđen subvencionisan pristup predškolskom odgoju i obrazovanju putem javnog finansiranja je visok. Pitanje: Koliki je procent djece u vašoj općini (lokalnoj zajednici) za koju je podržan i obezbijeđen pristup predškolskom odgoju i obrazovanju putem javnog finansiranja i subvencioniranja? Pitanje: Kolika je cijena koju roditelj plaća za poludnevni i/ili cjelodnevni boravak djeteta u vrtiću? III FOKUS IZJAVE/NARACIJE : Usluge predškolske ustanove se pružaju na način da se podstiče učešće, pospješuje socijalna uključenost i prihvata raznolikost Pitanje: Koliki je ukupan procent djece koja su uključena u predškolski odgoj i obrazovanje (populacije djece u vašoj zajednici u uzrastu od 6 mjeseci do polaska u školu)?
KURIKULUM
IV FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Kurikulum/predškolski program se zasniva na pedagoškim ciljevima, vrijednostima i pristupima koji djeci omogućavaju da u potpunosti ostvare svoj potencijal za postizanje društvenog, emocionalnog, kognitivnog i fizičkog razvoja i dobiti. Pitanje: Da li se rad vaše predškolske ustanove zasniva na zvaničnom kurikulumu/predškolskom programu propisanom od nadležne obrazovne vlasti (ministarstva obrazovanja)? V FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Shodno kurikulumu od, odgojno-obrazovnog osoblja se zahtijeva saradnja sa djecom, kolegama i roditeljima i promišljanje o vlastitom radu. Pitanje: Da li se zvanični kurikulum ili program odgojno-obrazovnog rada kao osnovni dokument zahtijeva od osoblja da sarađuje i koristi informacije i podatke dobijene od djece, o djeci, od roditelja i kolega- za sistematsko poboljšanje svoje prakse?
OSOBLJE
VI FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Osoblje koje direktno radi sa djecom, je završilo puno stručno obrazovanje i ima relevantne kvalifikacije za ulogu u predškolskom odgoju i obrazovanju koju obnaša. Pitanje: Da li više od 50% stručnog osoblja ima odgovarajuće stručne kvalifikacije (na najmanje bachelor nivou)? V FOKUS IZJAVE/NARACIJE: U povoljnim radnim uslovima uz stručno vodstvo pružaju se prilike za posmatranje, promišljanje, planiranje, timski rad i saradnju sa roditeljima. Pitanje: Koliki je omjer prosječne plaće zaposlenih odgajatelja u vašoj ustanovi, u odnosu na prosječnu plaću nastavnika u osnovnoj školi? VI FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Kvalificirano osoblje učestvuje u stalnom stručnom usavršavanju što im omogućava da ispune svoju profesionalnu ulogu. Pomoćna pitanja: - Da li postoji ravnoteža u inicijalnoj edukaciji odgajatelja između teorije i prakse? Da li je inicijalna obuka fokusirana na razmišljanje o praksi i pristupu koji je usmjeren na dijete? - Da li je kontinuirani profesionalni razvoj profesionalna obaveza za svakog zaposlenog? Na koji način se finasira koninuirani profesionlani razvoj? - Da li se stručno usavršavanje i aktivnosti na profesionalnom razvoju dešava u radno vrijeme, ili se organizuje mimo radnog vremena? - Možete li se kao Ustanova osloniti na sustručnjačku podršku djeci u zajednici (mobilni timovi, specijalisti za djecu s poteškoćama u razvoju)?

- Postoji li nadzor nad radom direktora ustanove, ako da- ko ga vrši?
- Postoje li alternativni putevi za kvalifikaciju za osobe sa nižim kvalifikacijama?
- Da li su uslovi rada (nivo zarade, status profesije) zaposlenih u predškolskom odgoju i obrazovanju atraktivna opcija?
- Da li je odnos jedne odrasle osobe na broj djece zastupljen u vašoj ustanovi u skladu s međunarodnim standardima (1/12) i maksimalan broj djece u grupi (24)?
- Da li odgojno-obrazovno osoblje ima dovoljno sredstava i materijala za stvaranje stimulativnog okruženja za djecu?
- Da li postoje posebne obuke za direktore?
- Da li se ustanova dovoljno fokusira na razvoj reflektivnih kompetencija i izgradnju kapaciteta za planiranje odgojno-obrazovnog rada?
- Da li je profesionalno iskustvo važno koliko i kvalifikacije u prepoznavanju kompetencija odgojno-obrazovnog osoblja?
- Da li pripravnici dobivaju najmanje 6 mjeseci mentorsku podršku?
- Da li u Vašoj ustanovi rade stručni saradnici?

PRAĆENJE I VREDNOVANJE

VII FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Praćenjem i vrednovanjem prikupljaju se informacije na relevantnom lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou kako bi se doprinijelo stalnom poboljšanju kvaliteta politika i praksi. Informacije o kvalitetu predškolskog odgoja i obrazovanja u okviru sistema se koriste se kao osnova za poboljšanje i unapređenje rada.

Pitanje: Da li je sistem osiguranja kvaliteta zasnovan na upotrebi pedagoških i administrativnih podataka za poboljšanje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja?

VIII FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Praćenje i vrednovanje koja se vrše su u najboljem interesu djeteta.

Pomoćna pitanja:

- Da li se poboljšanja u kvalitetu obavljaju na godišnjoj osnovi?
- Da li se rezultati poboljšanja prate i ocjenjuju?
- Ko je dužan osigurati da poboljšanja budu djelotvorna?
- Kako poboljšanja usluge doprinose djeci?
- U kojoj mjeri je prikupljanje podataka zasnovano na samoevaluaciji (ili samoprocjeni) rada predškolske ustanove?
- Da li se podaci prikupljeni na nivou predškolske ustanove mogu lako slagati sa sistemskim nivoom u svrhu poboljšanja kvaliteta?
- Da li postoje smjernice za predškolske ustanove na nivou sistema o tome koje podatke treba prikupiti kako bi se podržalo poboljšanje kvaliteta na nivou sistema?
- Da li su informacije o kvalitetu rada predškolske ustanove su javno dostupne?

UPRAVLJANJE, RUKOVOĐENJE, FINANSIRANJE I PARTNERSTVA

IX FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Zainteresovane strane (osnivač, vlasti, interesne grupe i socijalni partneri) u sistemu predškolskog odgoja i obrazovanja dijele jasno razumijevanje o svojoj ulozi i odgovornosti i znaju da se od njih očekuje da sarađuju sa partnerskim organizacijama

Pomoćna pitanja:

- Da li vlada daje dovoljno autonomije predškolskim ustanovama, mogu li razviti vlastito upravljanje ljudskim resursima?
- Da li su osnivač i vlada sposobni da poštuju zakonodavstvo i regulativu o predškolskom odgoju i obrazovanju?
- Da li zakonodavstvo i propisi stimuliraju saradnju između različitih zainteresovanih strana (osnivač, vlasti, interesne grupe i socijalni partneri)?
- Da li zainteresovane strane imaju jasno i zajedničko razumijevanje njihove uloge i odgovornosti i da li se očekuje da sarađuju sa partnerskim organizacijama?
- Da li postoji strateški plan (sa potrebnim zakonodavstvom, regulativom i finansiranjem) prema univerzalnom zakonskom pravu na javno subvencionisan ili finansiran predškolski odgoj i obrazovanje i da li se redovno izveštava o napretku?
- Da li postoje dodatna sredstva za podršku pristupa ugroženih grupa predškolskom odgoju i obrazovanju?

- Da li je vlada poduzela mjere kako bi naglasila vrijednost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, također prema siromašnim porodicama?
- Da li je vlada pratila obuhvat djece u nepovoljnom položaju kako bi se osiguralo efikasno korištenje sredstva?

X FOKUS IZJAVE/NARACIJE: Roditeljima djece i partnerskim organizacijama/institucijama je omogućena formalna zastupljenost u radu predškolske ustanove.

Pomoćna pitanja :

- Da li je mogućnost učešća, participacije u radu ustanove, javno objavljena i lako dostupna roditeljima, osoblju, partnerskim organizacijama i drugim akterima?
- Koliko često se ažuriraju pozivi?
- Da li aranžmani pokrivaju učešće osoblja koje radi sa djecom uzrasta od rođenja do tri godine i od tri godine do osnovnoškolskog uzrasta?
- Da li postoji široka i sveobuhvatna definicija partnerstava?
- Kakva je učestalost saradnje?
- Kako se prikupljaju podaci da bi se obezbijedio odgovor o učešću u radu ustanove, na nivou sistema?

AGENCIJA ZA PREDŠKOLSKO,
OSNOVNO I SREDNJE OBRAZOVANJE

Sarajevo, 2021. godina